

Ο ΜΗΔΕΝΙΣΜΟΣ ΕΝ ΡΩΣΙΑ.*

Ἀπὸ μακροῦ μὲν χρόνου, ἀλλ' ἰδίως κατὰ τὰ τελευταῖα τὰῦτα ἔτη, ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία, ἥτις ἄλλως τε τοσαύτας κέκτηται ἀφορμὰς ἐσωτερικῶν περισπασμῶν καὶ ἀνησυχιῶν, ἐπανεὶλημμένως ἐταράχθη ὑπὸ παραδόξων φημῶν καὶ ἀπειλῶν, ἐπερχομένων κατ' αὐτῆς ἀπὸ τῆς Ρωσίας. Ὡσεὶ μηδὲν ἀπετέλει οὐσιῶδες στοιχεῖον καὶ μέλος τῆς εὐρωπαϊκῆς οἰκογενείας ἡ μεγάλη αἵτη τοῦ βορρᾶ αὐτοκρατορία, ὥσεὶ μηδεμίαν ὑφίστατο ἀμοιβαίότητος ἰδεῶν καὶ συμφερόντων μεταξὺ τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ καὶ τῆς μοναρχίας τῶν Τσάρων, ἡ Ρωσία, οἶονεὶ ξένη πρὸς τὸν πολιτισμὸν τοῦτον, πολὺ μᾶλλον, παρίσταται διηνεκὲς μέλημα καὶ φόβητρον τῆς εὐρωπαϊκῆς εἰρήνης καὶ ἀλληλεγγύης. Μάτην ὁ Βολταῖρος εἶπεν ἄλλοτε, πρὸ ἐνὸς αἰῶνος, ἐν τῷ ἀληθεῖ ἢ προσποιήτῳ φιλορωσισμῷ αὐτοῦ: *C'est de nord aujourd'hui que nous vient la lumière*· τὸν παντίον· κατόπιν τοσαύτης πνευματικῆς ἐργασίας τοῦ εὐρωπαϊκοῦ κόσμου, κατόπιν τοσούτου φωτὸς διασκεδασθέντος ἀπανταχοῦ τῆς ὑψηλίου ἀπὸ τῆς φλογερᾶς ἐστίως τοῦ νεωτέρου πνεύματος, πυκναὶ σκιαί, βαρεῖα ὀμίχλη ἀπὸ τοῦ βορρᾶ καταπνέουσα ἐπαπειλεῖ κατ' ἐκάστην τὴν αἰθρίαν τῆς μεσημβρίας. Καὶ ἐντούτοις συγγραφεῖς καὶ δημοσιολόγοι, ἀνῆκοντες ἰδίως εἰς τὴν λατινικὴν φυλὴν, οἶονεὶ μηδὲν κατανοοῦντες μηδὲ βλέποντες ἐκ τοῦ κινδύνου τούτου, παρακυρόμενοι δὲ μᾶλλον ὑπὸ πολέμου αἰσθήματος κατὰ τῶν Γερμανῶν, ἕνεκα τῆς οἰκτρᾶς πάλης μεταξὺ τῶν δύο πρωτευόντων λαῶν τῆς Εὐρωπαϊκῆς οἰκογενείας, ἥς συνέπεια ὑπῆρξεν ὁ θρίκμος τῆς Γερμανίας καὶ ὁ ἀκρωτηριασμός τῆς Γαλλίας, φρονοῦντες ὅτι ὑποθάλλουσι τὴν ῥωσικὴν ματαιοδοξίαν καὶ τὰ σλαβικὰ ἐνστικτὰ, δὲν ἔλειψαν κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα ἔτη, ἐξαιρόντες τὸ μέλλον τοῦ σλαβισμού καὶ τὴν δι' αὐτοῦ ἀναγέννησιν καὶ ἀναζωπύρωσιν τῆς γεγενηκυίας Εὐρώπης, παρακμασάντων ἤδη ἐνίων ἐκ τῶν παρχόντων τὸν πολιτισμὸν αὐτῆς· ἀτυχεῖς ἀντιγραφεῖς ἐνθουσιαστῶν τινῶν τοῦ πανσλαβισμού, τοῦ Κατκώφ, τοῦ Ἀκσακώφ καὶ τῆς περὶ αὐτοὺς σχολῆς, Γάλλοι κατ' ἐξοχὴν δημοσιολόγοι, κατὰ τὴν τελευταίαν δεκαετηρίδα, ἐν ταῖς προφητικαῖς αὐτῶν ὀπτασίαις περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ, αὐτοσχεδίως ἀπεκάλυψαν εἰς τὴν ἀγωνιώσαν Εὐρώπην οἱ παράδοξοι οὗτοι Ἰεζεκιήλ τῆς ἐρημώσεως τὸν παρούσιον λαὸν τοῦ νεωτέρου πολιτισμοῦ, τὸν προωρισμένον νὰ ἐγγύσῃ νέον ζωῆς αἷμα καὶ σθένος εἰς τὸ σκελετῶδες σαρκίον τῆς φθινούσης εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας.¹ Πιθανῶς ὅτι τὸ μέλλον θέλει δικαιώσει τὰς ζοφεράς ὀπτασίας

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Συλλόγῳ τῇ 23 Νοεμβρίου.

1 Ὑπάρχουσιν ἐπ' αὐτῶν μάλιστα τῶν ὁρίων τῆς ἡμετέρας γηραιᾶς Εὐρώπης πληθυσμοὶ
ΤΟΜΟΣ Γ', 12. — ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1879

τῶν ἐκ πίστεως ἢ ἐξ ὑποκρισίας ἀπιστιοδόξων περὶ τοῦ μέλλοντος τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, παραχωροῦντος ἡμέραν τινὰ τὰ σκῆπτρα τῆς ὑπεροχῆς εἰς τὴν στιβαρὰν χεῖρα καὶ δίκνοίαν τῆς ρωσικῆς ὀρθοδόξιας ἢ τοῦ σλαβικοῦ μηδενισμοῦ, ἀλλὰ τοῦτο τὸ μέλλον δὲν εἶναι τὸ ἀντικείμενον τῆς μελέτης ταύτης, ἀρκουμένης μᾶλλον, ἵνα στρέψῃ τὴν προσοχὴν αὐτῆς ἐπὶ συγχρόνων θεμάτων καὶ προβλημάτων, ὁρρωδούτης δὲ νὰ ἀναπετάσῃ τὸν πυκνὸν πέπλον τῆς "Ἰσίδος τοῦ μέλλοντος καὶ νὰ ἀποκαλύψῃ τὰ ἐν τοῖς κόλποις αὐτοῦ ἀποκείμενα μυστήρια τῆς ἱστορίας. Καὶ τοῦτο πράττω σήμερον, ἀποπειρώμενος νὰ διατυπώσω καὶ νὰ διαλευκάνω ὅσον τὸ δυνατόν μίαν ἀπόκρυφον πληγὴν καὶ μίαν ἠθικὴν νόσον τῆς ρωσικῆς κοινωνίας, ἣτις πρόκειται νὰ λύσῃ, κατὰ τὴν ἔκφρασιν τῶν θαυμαστῶν αὐτῆς, ἓνα περιπλέον κόμβον ἐκ τοῦ δεσμοῦ τοῦ μέλλοντος, ἐν ἰδίᾳ κοίτῃ μετοχετεύουσα τὸ ρεῦμα τῆς ἀνθρωπίνης ἱστορίας.

Εἶπον ἀνωτέρω, ὅτι βαρεῖα ὁμίχλη ἐπαπειλεῖ τὴν αἰθρίαν τῆς εὐρωπαϊκῆς μεσημβρίας. Ἡ ἀπειλὴ αὕτη παρίσταται κατ' ἐξουχὴν διπλῇ, ἀξιοῦσα κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον νὰ ταράξῃ τοῦ συγχρόνου πολιτισμοῦ τὴν ἀκατάπαυστον ἐργασίαν: *πανσλαβισμός, μηδενισμός*. Ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία δὲν ὀφείλει ν' ἀνησυχήσῃ βεβαίως ἢ διὰ τὸ πρῶτον μόνον σύμπτωμα τοῦ πάσχοντος φυσικοῦ καὶ ἠθικοῦ ὁργανισμοῦ τῆς ρωσικῆς φυλῆς· καὶ πρὸς τοῦτο ἀρκεῖ ἀπλῆ μόνον προφύλαξις κατὰ τοῦ πανσλαβισμοῦ διὰ συνεννόησεως καὶ ὁμοφωνίας τῶν μεγάλων δυνάμεων, ἡ δὲ Εὐρώπη σωφρονοῦσα δύναται ν' ἀποσοδέσῃ πάντα κατ' αὐτῆς ἐπικρεμώμενον κίνδυνον. Αὕτη εἶναι ἡ μόνη συνταγὴ καὶ ἡ μόνη συμβουλὴ κατὰ παντὸς φόβου ἀπὸ τοῦ ρωσικοῦ λαοῦ, ὅστις πρὶν ἢ διατυπώσῃ ἀγερῶχους ἀξιώσεις περὶ ἐκπολιτευτικῆς ἡγεμονίας ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ὥφειλε νὰ θεραπεύσῃ καὶ νὰ ἐξαλείψῃ τὰ ἴδια ἀμπλακήμα-

φυλῆς ἀληθῶς νεαρᾶς καὶ πλήρεις μέλλοντος. Εἶναι τὰ σλαβικὰ φύλα . . . Οἱ λαοὶ οὗτοι εἶναι ἀκόμη ὀλίγον γνωστοί, ὀλίγον δὲ κατενοήθησαν. Καὶ ἄλλοι μὲν εἶδον παρ' αὐτοῖς τραχύτητα καὶ βαρβαρότητα ἐκαὶ ἐνθα ὑπῆρχεν ἔλλειψις ἰδεῶν, αἰσθημάτων καὶ συνθέτων ἀρετῶν, ὅπ' ἄλλων δὲ ὠνομάσθη κακία ἢ ἔλλειψις ἀνατροφῆς καὶ κοινωνικῆς ἀναπτύξεως. Ὁ δὲ αὐτοκρατορικὸς καὶ θρησκευτικὸς φετιχισμός, δι' ὃν ἅπαντες τοσοῦτον σκληρῶς ἐμέμφαντο τοὺς λαοὺς τούτους, τυγχάνει τακμήριον ἀνάγκης πολλῆς πίστεως, ὡς τοιοῦτον δὲ ὁ πρῶτος ὅρος μελλούσης προόδου. Περθενικοὶ τὴν καταγωγὴν οὗτοι οἱ Σλάβοι, τοιοῦτοι οἵτις κατήρχοντο ἀπὸ τῶν ὀρέων τῆς Ἀσίας, εἶναι κεκλημένοι εἰς τὴν κληρονομίαν τοῦ ἡμετέρου πολιτισμοῦ. Ἴνα πεισθῇ τις δὲ περὶ τούτου, ἀρκεῖ νὰ μελετήσῃ τὸν χαρακτῆρα καὶ τὴν ἱστορίαν αὐτῶν. Ἀλλ' ἡ ὥρα τῆς κληρονομίας δὲν ἐσήμανεν ἔτι. Καθ' ὅσον ὁ καθολικὸς πολιτισμὸς προβαίνει, κατὰ τοσοῦτον οἱ ὅροι τῆς ἀναπτύξεως αὐτοῦ ποικίλλονται. Ἡ κυριαρχία τῆς συγχρόνου Ρωσίας, ἐν τῷ χαρακτῆρι αὐτῆς ὡς εὐρωπαϊκῆς ἀποικίας, ὁμοιάζει ὑπὸ πολλὰς ἀπόψεις πρὸς τὴν ρωμαϊκὴν ἐπὶ τῶν κελτικῶν λαῶν κυριαρχίαν. Καθ' ἣν ἡμέραν οἱ Σλάβοι ἀναβιδάσῃ τὴν θρησκευτικὴν αὐτῶν πίστιν εἰς τὸ ὑπέρυχον σημεῖον τῆς ὑπὸ τῆς ἀνθρωπότητος σωρευθείσης ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς πείρας, συνοφίζοντες αὐτὰς ἐν τινὶ ἰσχυρᾷ φυσιογνωμίᾳ, ἣτις θέλει χρησιμεύσει ὡς σύνδεσμος εἰς τὰς ἀτομικὰς αὐτῶν τάσεις καὶ διαφωτίσει τὰ ἰδιωτικὰ αὐτῶν ἦθη ὡς καὶ τὰς ἐθνικὰς παραδόσεις, μόνον κατὰ τὴν ἡμέραν ἐκείνην θέλουσιν εἰσελθεῖν εἰς τὴν ἡρωϊκὴν αὐτῶν ἐποχὴν, ἀναλαμβάνοντες τὴν πανάρχαιον τοῦ πολιτισμοῦ ἐργασίαν. (Brentano, La Civilisation et ses lois, Morale sociale 422—425.)

τα, εὐπρόσωπος παριστάμενος ἑταῖρος καὶ συνεργός ἐν τῇ ἐκπολιτευτικῇ ἐργασίᾳ τῆς συγχρόνου εὐρωπαϊκῆς κοινωνίας.

Ἀλλ' ὁ Μηδενισμός, ὡς ἀρχὴ καὶ ὡς νόσος τῆς ρωσικῆς κοινωνίας, εἶναι ἡ ἀπειλὴ, ὑφ' ἧς ἀληθῶς δύναται ν' ἀδικησῇ ἡ Εὐρώπη, αὐτὴν μόνην τὴν Ρωσίαν ἀφορῶσα, καὶ ἥτις μετὰ τοῦ πανσλαβισμού, τῆς ἐξημμένης ταύτης ὑπερευκισθησίας καὶ φιλοδοξίας τοῦ ρωσικοῦ πνεύματος, διαδοθεῖσα εἰς ὅλα τὰ στρώματα τῆς κοινωνίας ὑπὸ τοῦ χιμαίρικοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῶν σλάβων ἱδρυλόγων, ἐκμεταλλευθεῖσα δὲ ἐπιτηδεύει δι' ἰδίους σκοποὺς ὑπὸ κυβερνήσεως, εὐρισκούσης λόγον τῆς ὑπάρξεως αὐτῆς ἐν τῇ διηνεκεῖ τῶν πνευμάτων ἐξάγει, εἶναι ἡ σοφιστικὴ γέγγραiven, ἡ διαβιβρώσκουσα καθ' ἐκάστην τὸν ἠθικὸν ὀργανισμόν τῆς ρωσικῆς κοινωνίας. Ἡ παροῦσα μελέτη δὲν ἀξιοῖ ἐπακριβῶς νὰ διατυπώσῃ, οὔτε νὰ λύσῃ προσηκόντως τὸ πρόβλημα τοῦτο κατὰ τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ φύσιν καὶ ὅπως πράγματι ὑφίσταται, τοσοῦτον ἐπασχολοῦν σήμερον οὐ μόνον τὴν κυβέρνησιν καὶ τὴν κοινωνίαν τῆς Ρωσίας, ἀλλὰ καὶ τὴν λοιπὴν εὐρωπαϊκὴν κοινωνίαν καὶ δημοσιότητα, ἐν ᾗ τὸ ζήτημα τοῦ Μηδενισμού, ὅπως καὶ τὸ τοῦ Πανσλαβισμού, κατέστη ἐν τῶν μᾶλλον ἐνδιαφερόντων καὶ ἐξεγείροντων τὴν κοινὴν περιέργειαν ζητημάτων, τὸ μὲν εἰς τὰς ὑπόπτους πληροφορίας, τὰς ἀπὸ κυβερνητικῆς ρωσικῆς πηγῆς ἐκπηγαζούσας, τὸ δὲ ἕνεκα τῆς μυθοπλαστικῆς φαντασίας τῶν ἀνταποκριτῶν εὐρωπαϊκῶν ἐφημερίδων, ἐπιζητούντων πολλάκις νὰ συγκρατῶσι ζωντὸν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν ἀνεγνωστῶν αὐτῶν ἐν ταῖς συγκινήσεσι καὶ ταῖς ὑπερβολαῖς τῆς διηγήσεως, ἔστω καὶ ἐπὶ βλάβῃ καὶ ἐπὶ κινδύνῳ τῆς ἀληθείας. Αἱ ἀκριβεῖς περὶ μηδενισμού πληροφορίες εἶναι πράγματι ἐλάχισται· ὡς ἐκ τούτου δὲ δὲν δυνάμεθα νὰ σπουδάζωμεν τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ ἀρχὴν καὶ φύσιν οὔτε ἐν τοῖς συγγράμμασι τῶν θεωρητικῶν αὐτοῦ, οὔτε ἐν τινι ἀνεγνωρισμένῃ καὶ ἐλευθέρως βιούσῃ κοινωνικῇ ἢ πολιτικῇ μερίδι, ἵνα κατανοήσωμεν αὐτὸν καὶ ἐκτιμήσωμεν ἐν συνειδήσει καὶ καθ' ὁλοκληρίαν. Μόνον δὲ ὁσφραλῇ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον δυνάμεθα νὰ ἐξαγάγωμεν καὶ διατυπώσωμεν συμπεράσματα, μελετῶντες τὴν μέχρι τοῦδε πρόδον τοῦ πολιτισμοῦ ἐν Ρωσίᾳ, ἀφ' οὗ δια τοῦ Μεγάλου Πέτρου εἰσῆλθεν εἰς τὴν εὐρωπαϊκὴν οἰκογένειαν καὶ ἐκτιμῶντες ἡμερολήπτως τὰ νοσηρὰ ἐκεῖνα συμπτώματα τῆς διαβιβρώσκουσης τὸν ρωσικὸν ὀργανισμόν ἐπισφαλοῦς νόσου, οἷα ταῦτα διατυπώθησαν ἐν τισι βιβλίοις, ὑπόπτοις κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ὡς ἐκ τῆς μεροληπτικῆς τάσεως μεθ' ἧς εἶναι γεγραμμένα, εἴτε ἐν τισι ποινικαῖς δίκαις, ὧν ἡ διαδικασία, δημοσιευθεῖσα ἐν Εὐρώπῃ εἶναι ἡ πρωτίστη τῶν πηγῶν τῶν περὶ μηδενισμού εἰκοτολογιῶν καὶ σκέψεων τοῦ δημοσίου· ἀλλὰ πρὶν ἢ εἰσελθῶμεν εἰς τὴν ἔρευναν αὐτοῦ, ρίψωμεν κατὰ πρῶτον παροδικὸν βλέμμα ἐπὶ τοῦ παρελθόντος τῆς ρωσικῆς κοινωνίας, καὶ ἐπὶ τῶν αἰτίων, ἅτινα παρήγαγον τὸ νόσημα τοῦτο, μὲ τὴν ἐλπίδα ὅτι θέλωμεν κατανοήσῃ αὐτὸ πληρέστερον κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ ζοφερᾷ μορφῇ

καὶ φύσει, ὅφ' ἦν παρίσταται εἴτε ἐν ταῖς ἐκθέσεσι τῆς ῥωσικῆς κυβερνήσεως, εἴτε ἐν ταῖς μυθολογικαῖς διηγήσεσιν εὐφραντάστων ἀνταποκριτῶν τῆς ἐν Εὐρώπῃ δημοσιογραφίας.

Α'.

Ἡ Ρωσία, ἐν τοῖς ἀπερχάντοισι τῆς ὁποίας ἀδύτοις μόλις ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Μεγάλου Πέτρου ἤρξαντο διεισδύουσαι ἀκτῖνες τινὲς εὐρωπαϊκοῦ φωτισμοῦ διὰ τῶν μεταρρυθμίσεων, ἃς τὸ ἰσχυρὸν ἐκεῖνο πνεῦμα, συνδυάζον ἐν τῷ χαρακτηρὶ αὐτοῦ τὸν ἀσιατικὸν δεσποτισμὸν καὶ τὴν αὐθαιρεσίαν, ἀλλ' ἅμα καὶ τὴν ἔμπνευσιν τῆς εὐρωπαϊκῆς προόδου, εἰσέγαγεν εἰς τὸ μέγα αὐτοῦ κράτος, εἰσῆλθε πράγματι εἰς τὸν εὐρωπαϊκὸν βίον καὶ τὴν κίνησιν τοῦ δεκάτου ὀγδόου αἰῶνος κατ' ἐξοχὴν διὰ τῆς δευτέρας Αἰκατερίνης. Ἡ ἑκτακτος ἐκείνη γυνή, ἥτις εἰς πᾶν βῆμα τοῦ πολιτικοῦ αὐτῆς βίου ἀναμιμνήσκει ἡμῖν τὴν Σερίραμιν τῆς Ἀνατολῆς, ἐκέκτητο ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐν τῷ χαρακτηρὶ ἅλα τὰ θέλγητρα, τὴν γοητείαν καὶ τὴν μεγαλοδωρίαν ἀνατολίτιδος Ἀστάρτης, ἀφ' ἐτέρου δὲ τὴν ἰσχυρὰν φύσιν καὶ τὴν ἐπιβλητικὴν φυσιογνωμίαν, τὴν ποίησιν ἱερείας τοῦ βορρᾶ, οἷαι ἀπεικονίζονται ἡμῖν ἐν ταῖς ποιητικαῖς διηγήσεσιν ἐναπολειφθέντος βάρδου τῶν χρόνων ἐκείνων, ἀναμιμνήσκουσα μυστικὴν τινα νύμφην τῶν σλαβικῶν παραδόσεων. Ἦτο ἐξοχὸν κρᾶμα παραδόξων καὶ ἀκαταλήπτων ἀντιθέσεων. Ἐπιτρέψασα κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὴν δολοφονίαν τοῦ νομίμου αὐτῆς συζύγου, ἐγένετο ἐκ περιτροπῆς ἐρωμένη τῶν Ποτέρκιν, τῶν Ὁρλῶφ καὶ τοσοῦτων ἄλλων μεγιστάνων τῆς αὐτοκρατορίας, ἀλλ' ἅμα καὶ ἐννοουμένη τοῦ Βολταίρου, τοῦ Διδερότου καὶ ἄλλων ἐγκυκλοπαιδικῶν, οὐχὶ μόνον ἐκ λόγων γυναικείας ματαιότητος, ἀλλ' ἐκ τινος ἀνωτέρας ἀνάγκης τοῦ πνεύματος αὐτῆς. Ἡ Εὐρώπη ἔκτειρε πολλάκις τοὺς σκανδαλώδεις αὐτῆς ἔρωτας, ἀλλ' ἐθαύμαζεν ἀφ' ἐτέρου τὰ μεταρρυθμιστικὰ αὐτῆς σχέδια καὶ τοὺς νόμους, ἀνακηρυχθέντας ὑπὸ τοῦ Φίλαγγιέρη¹ ὡς τὸ ἄκρον ἄωτον τῆς πολιτικῆς σοφίας τῶν χρόνων ἐκείνων, αὕτη δὲ, θαυμασθεῖσα ὑπὸ κολάκων τε καὶ ἐνθουσιαστῶν, θερμάνασκε τὸν λυρικὸν οἶστρον τοῦ Βολταίρου καὶ τοῦ Διδερότου,² ἰδόντος ἐν τῇ ἐκτά-

1 Ὁ κώδιξ τῆς Αἰκατερίνης παρέχει μοι πλείους σκέψεις ἢ ὅ εἰς τὸ ἀρχιπέλαγος ἀποσταλὲς αὐτῆς στόλος. (Βιβλ. I, 3)

2 Ἡ θύρα τοῦ γραφείου τῆς ἡγεμονίδος εἶναι ἡνεωγμένη εἰς ἐμὲ καθ' ἐκάστην ἀπὸ τῆς τρίτης μέχρι τῆς πέμπτης μ. μ. ἐνίστασθαι καὶ μέχρι τῆς ἑκτῆς. Εἰσέρχομαι κάθηναι καὶ συνδιαλέγομαι μετὰ τῆς αὐτῆς. ἦν καὶ σὰς μοὶ ἐπιτρέπτε ἐλευθερίας, ἐξερχόμενος δὲ ἀναγκάζομαι νὰ ὁμολογήσω εἰς ἑμαυτὸν, ὅτι εἶχον τὴν ψυχὴν ἐλευθέρου ἀνδρός ἐν τῇ κλωμαένῃ χώρῃ τῶν δούλων. "Α! φίλη μου, οἶα ἡγεμονίς! ὁποῖα ἑκτακτος γυνή! Δὲν θέλω κατηγορηθῆ ὡς ἀργυρώνητος ἐπὶ τοῖς ἐγκωμίοις μου, διότι ἔβηκα τὰ στενότερα εἰς τὴν μεγαλοδωρίαν αὐτῆς ὅρα! Δεῖον δὲ νὰ πιστευθῶ, ἀπεικονίζων αὐτὴν διὰ τῶν λόγων τῆς δεῖον ἵνα ἀπασαί εἴπητε ὅτι ἐνοικεῖ ψυχὴ Βρούτου ὑπὸ τὴν μορφὴν Εὐδοκίας· ἢ ἀσθηρότης τοῦ ἐνός

κτφ ἐκείνη γυναίκα τὴν ψυχὴν τοῦ Βρούτου ὑπὸ τὴν φυσιογνωμίαν τῆς Κλεοπάτρας, διατελεῖ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον μέχρι τῆς σήμερον ἐκ τῶν προσφιλεστάτων θεμάτων τοῦ μύθου καὶ τῆς ἱστορίας.

Ἡ γαλλικὴ ἐπανάστασις ἐπῆλθεν ἐν τῷ γήρατι ἤδη τοῦ πνεύματος αὐτῆς καὶ τῆς καρδίας· ἀπέθνησκειν ἐξ ὀδύνης, ἀνίκανος νὰ ἐξορκίσῃ τὸ ἀκάρτεον ἐκεῖνο πνεῦμα τῆς νέας ζωῆς καὶ κινήσεως τῆς ἀνθρωπότητος, τὸ ὅποιον τασάκις ἄλλοτε εἶχεν ἐπικαλεσθῇ ἐν ταῖς συνδιαλέξεσιν αὐτῆς καὶ ταῖς ἀλληλογραφίαις μετὰ τοῦ Βολταίρου, τοῦ Διδερότου, τοῦ Γρίμ καὶ ὑπαθάλψασα μόνον ὅσον τὸ ἐπ' αὐτῇ τὴν ἀντιδραστικὴν ἐκείνην συμμαχίαν τῆς μοναρχικῆς Εὐρώπης κατὰ τῆς γαλλικῆς ἐπαναστάσεως. Ὁ διαδεχθεὶς αὐτὴν υἱὸς Παῦλος, θαυμαστῆς τοῦ Ναπολέοντος, ἐδολοφονήθη προώρως, ἵνα διαδεχθῇ αὐτὸν ἐπὶ τοῦ θρόνου ὁ ἀδελφὸς Ἀλέξανδρος, εὐτυχὴς ἀντίπαλος τοῦ Γαλάτου κατακτητοῦ, νικηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ ποκλάκις, ἀλλὰ νικητῆς ἐπὶ τέλους εἰσελθὼν μετὰ τῶν Συμμάχων εἰς Παρισίους. Προσβλήθει· ἐκεῖ, ὅπως καὶ οἱ μετ' αὐτοῦ εἰσβαλόντες Κοζάκοι, ὑπὸ τῆς μολυσματικῆς ἐκείνης νόσου, ἀφ' ἧς ἔσπευδον οἱ Σύμμαχοι νὰ θερκεύσωσι τὴν Γαλλίαν διὰ τῆς παλινρθώσεως τῶν Βουρβόνων, εἶδε θνήσκων τὰ πρῶτα αὐτῆς κρούσματα καὶ συμπτώματα ἐν Ῥωσίᾳ κατὰ τὸ ἔτος 1825. Μετ' αὐτὸν ἀνέβαινεν ἐπὶ τὸν θρόνον τῶν Τσάρων Νικόλαος ὁ Α', πρωτόλεια προσφέρων τῆς βασιλείας του εἰς τὸν Ῥωσικὸν λαὸν τὴν ἐν τῷ αἵματι καταστολὴν ἐπικινδύνου συνωμοσίας πολλῶν εὐγενῶν, δηλητηριασθέντων ὑπὸ τῶν ἐπαναστατικῶν ἰδεῶν τῆς ἐλευθερίας, ἧτις ἀπὸ τῆς Γαλλίας ἀρξαμένη εἶχε καταστῆ ἤδη κοινὸν Εὐαγγέλιον τῶν λαῶν τῆς Δύσεως, καὶ πρὸς τὴν ὁποίαν ὁ τραχὺς αὐτοκράτωρ εἶχε διατηρήσει ἀπαράμειπτον μίσους αἶσθημα, ὑπάρξας δῆμιος αὐτῆς καὶ καταστροφεὺς οὐ μόνον ἐν Ῥωσίᾳ, ἀλλὰ καὶ ἐκτὸς αὐτῆς, ἰδίως ὁπότε ἐν τῷ θυελλώδει ἔτει 1848 προσεκαλεῖτο ὑπὸ κλονιζομένου μονάρχου νὰ δώσῃ αὐτῷ χεῖρα βοηθείας καὶ νὰ ἐπανρθώσῃ τὴν τάξιν, σωφρονίζων τὴν ἔνοχον ἀποστασίαν εὐγενοῦς λαοῦ, διεκδικούντος τὸ κύρος τῆς ἐθνικῆς αὐτοῦ συνειδήσεως καὶ κυριαρχίας.

Νικόλαος ὁ πρῶτος ἀνέβη ἐπὶ τοῦ θρόνου τῆς Ρωσίας ὡς ὁ ἐξοχώτατος τῶν ἀντιπροσώπων τῆς ἀντιδραστικῆς τάσεως τῆς ἐποχῆς ἐκείνης. Καθόλου αὐτοῦ σύμβολον ἦτο τὸ *Statu quo* ἐν ταῖς ἐθνικαῖς, κοινωνικαῖς καὶ πολιτικαῖς σχέσεσιν ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ρωσίας· εἰ καὶ πλασθεὶς ἀπὸ τῆς ζύμης ἐκείνης, ἀφ' ἧς εἶχε πλασθῇ ὁ Πέτρος καὶ ἡ Αἰκατερίνη, οὗς ἀποκαλεῖ μεγάλους ἡ ρωσικὴ ἱστορία, ἐκέκτητο μὲν τὸν αὐστηρὸν αὐτῶν χαρακτηρ, ἀλλ' ἔστερεῖτο τὸ μεταρρυθμιστικὸν καὶ νεωτεριστικὸν ἐκείνων πνεῦμα, ἔνεκα τοῦ ὁποίου τοσοῦτον ἐξοχὸν κατέλαβον ἀμφοτέρωθεν θέσιν ἐν τῇ ἀναπτύξει τῆς ρωσικῆς

μετὰ τῶν θελητήρων τῆς δευτέρας· ἀπίστευτος ὁπεροχὴ ἐν ταῖς ἰδέαις μεθ' ὅλης τῆς χάριτος καὶ δυνατῆς περὶ τὴν ἔκφρασιν ἐλαφρότητος· ἔρωσ πρὸς τὴν ἀλήθειαν ὡς οἶον τε εὐρύς· γνῶσις τῶν ὑποθέσεων τοῦ κράτους τῆς, οἷας ἔχετε ὑμεῖς τοῦ ὑμετέρου οἴκου, (*Mémoires, Correspondance et ouvrages inédits de Diderot, T. III, p. 118*).

κοινωνίας. Ἀπὸ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ ἐγκαινίζεται αὐστηρότατον σύστημα πολιτικῆς κηδεμονίας, ἀποκλείον πᾶσαν ἀνεξάρτητον τάσιν καὶ αὐστηρῶς τιμωροῦν πάντα νεωτερισμόν, δυνάμενον νὰ καταστή ἐπικίνδυνος κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον εἰς τὰ πνεύματα, δυνάμενον νὰ γαλβανίσῃ καὶ ἐπ' ἐλάχιστον τὴν μακαρίαν ἐκείνην στασιμότητα τοῦ ρωτικοῦ λαοῦ, ἥς ὁ τραχὺς αὐτοκράτωρ ἦτο ὁ ὑπέρτατος ποντίφηξ. Ἡ ρωτικὴ κοινωνία δὲν ἠδύνατο ν' ἀναπνεύσῃ ὑπὸ τὸν βαρὺν πόδα τοῦ Ἐφιάλτου τοῦ δεσποτισμοῦ· ἡ ἐπιστήμη κατεδιώκετο ἀμειλίκτως, ὡς ἡ ἰδίως δυναμένη νὰ εἰσαγάγῃ καινοὺς θεοὺς καὶ δαιμόνια καὶ ἡ φιλολογίᾳ προεγράφετο καὶ καθείργετο ἐν τοῖς δεσποτηρίοις, ἡ δὲ τὸ ἀσφαλέστερον ἐν Σιβηρίᾳ¹ καταπληκτικὴ δὲ ἰσχύς εἶχε καταβάλλει τὸν μέγαν ἐκεῖνον κολοσσόν, ὃν οὐδεμίᾳ φωνῇ ἠδύνατο νὰ συγκινήσῃ καὶ οὐδεμίᾳ συγκίνησις νὰ ἐξαγείρῃ.

Ἀλλὰ μεθ' ὅλον τὸν σκληρὸν ἀποκλεισμόν τῆς Ρωσίας ἀπὸ παντὸς συγχρωτισμοῦ μετὰ τοῦ δυτικοῦ πολιτισμοῦ, τὸ δημόσιον πνεῦμα, ἰδίως ἐν ταῖς ἀνωτάταις τάξεσι, δὲν διετέλεσε ξένον καθ' ὅλοκληρίαν τῆς ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ κινήσεως. Ἐλλείποντος ἰδίου ἐθνικοῦ βίου, ὁ Ρῶσος εὐγενῆς προσηταιρίζετο πᾶν τὸ ἐν Εὐρώπῃ ἰσχύον εἴτε ἐν τῇ ἐπιστήμῃ, εἴτε ἐν τῇ κοινωνίᾳ· οὕτως ἡ ἀνωτέρα τάξις τοῦ ρωτικοῦ κράτους, στρατολογουμένη κατ' ἐξοχὴν ἐξ ἀλλοδαπῶν στοιχείων, μηδὲν κοινὸν κατὰ συνέπειαν ἔχουσα μετὰ τοῦ ἐθνικοῦ χαρακτῆρος καὶ φρονήματος, ἐτρέφετο καθ' ὅλοκληρίαν ὑπὸ τῶν ξενικῶν ἰδεῶν, αἵτινες εἰσέρχοντο εἰς Ρωσίαν ἐκ τῆς δυτικῆς Εὐρώπης, χωρὶς οὔτε ἡ ὑψηλὴ ἀστυνομία, οὔτε ἄλλη τις ἀνωτάτη ἐν τῇ πολιτείᾳ δύναμις νὰ δύναιτο νὰ συντελέσῃ εἰς τὴν ἀποκώλυσιν τῶν ἰδεῶν τούτων, αἵτινες δίκην μολυσματικῆς νόσου περηκαλούθουν τὸν ἐξ Εὐρώπης εἰσερχόμενον εἰς τὸ ὀρθόδοξον κράτος, ἀδυνατοῦ οὔσης πάσης ψυχικῆς καθάρσεως ἐν τοῖς ρωτικοῖς μεθορίοις. Οὐδὲν ὑπῆρχε ρωτικὸν ἐν τῇ ρωτικῇ κοινωνίᾳ, κατισχυόντων ἐν τῷ τρόπῳ τοῦ σκέπτεσθαι καὶ τοῦ ζῆν γερμανικῶν καὶ γαλλικῶν ἐθίμων, τοῦ δὲ ἐθνικοῦ πνεύματος οὐδεμίαν κεκτημένου ἰδίαν ἀτομικότητα καὶ ζωὴν πρὸς διατύπωσιν τῶν ἰδίων πόθων καὶ τάσεων εἴτε ἐν τῇ φιλολογίᾳ, εἴτε ἐν τῇ λοιπῇ κοινωνίᾳ. Ἡ φιλοπατρία, ἐν ὅλῃ αὐτῆς τῇ εὐρυτάτῃ ἐννοίᾳ, σχεδὸν εἶπεῖν ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην λέξις ἄγνωστος καὶ μηδὲν σημαίνουσα, ὡς συμβαίνει παρ' ἅπασι τοῖς λαοῖς, οἵτινες ἀπολέσαντες πᾶσαν ἰδίαν πνευματικὴν καὶ ἐθνικὴν πρωτοβουλίαν, ἀκολουθοῦσι τυφλῶς τὸ ἄρμα ξένου πολιτισμοῦ καὶ ἀλλοτρίων ἰδεῶν,

1 Διερκούσης τῆς τριακονταετοῦς βασιλείας τοῦ Νικολάου ἡ ὀργάνωσις καὶ ἡ αὐστηρότης τῆς ἀστυνομίας ἦσαν τοιαῦται, ὥστε καθίστατο ἀδύνατος ἡ ἐπιτυχία οἱανδήποτε σπουδαίας ἐπαναστατικῆς συνενώσεως. Ἀπόπειραί τινες λαθεῦσαι χώραν ἀπέληξαν εἰς τὴν ἐξορίαν ἢ τὴν εἰς καταναγκαστικὰ ἔργα καταδίκην τῶν ὀργανωσάντων αὐτάς. Ἡ ἀντίδρασις ἦτο πλήρης, ἀνυπόφορος δὲ καθίστατο ἡ ζωὴ διὰ πάντα ἀνεπτυγμένον ἄνθρωπον. Ἀπεντες σχεδὸν αἱ εὐσεβεῖς ἄνδρες θνήσκουσι νέοι· τοῦτο δὲ συνέβη διὰ τὸ σύνολον τῶν ἐξοχωτάτων συγγραφέων τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐν Ρωσίᾳ. Réforme — Le Nihilisme en Russie, 205).

ἀνίστασθαι αὐτοὶ ὄντες καὶ δημιουργήσασθαι τι καινόν, ἀντάξιον τῆς ἐθνικῆς αὐτῶν ἀποστολῆς. Μία μόνη ὑφίστατο πίστις μεταξὺ τῶν ἀνωτάτων τάξεων, διότι περὶ λαοῦ οὐδεὶς λόγος, ἡ τυφλὴ ἀφροσύνη πρὸς τὸν αὐτοκράτορα, οὐχὶ ἀπόρροια ἐσωτάτης ὑπολήψεως, ἀλλὰ τυπικὴ τις μόνον καὶ κατὰ συνθήκην ἀναγνώρισις καὶ ἀποδοχὴ τῆς ἱερᾶς αὐτοῦ μεγαλειότητος.¹ Οὕτω ξενισμός ἐν τῇ φιλολογίᾳ, πνευματικὴ δουλεία ἐν τῇ πολιτείᾳ καὶ ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἦσαν τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῶν πρώτων χρόνων τῆς βασιλείας τοῦ Νικολάου. Οὐδέν ὑπέροχον πνεῦμα ἠδύνετο καὶ τολμήτη καὶ προσβάλλει τὴν οἰκιστικὴν ταύτην κατάστασιν τῆς κοινωνίας, γινώσκον ὅτι ἔμελλε ν' ἀποθάνῃ ἐν τῇ εἰρῇ καὶ ἐν τῇ ἐξορίᾳ, ὡς συνέβη εἰς πάντας τοὺς ἀποπειραθέντας τὴν ἐξέγερσιν τοῦ δημοσίου φρόνηματος. Μάτην Ρώσος ποιητὴς τῶν χρόνων ἐκείνων, ὁ Γκριβοιέδου, ἐν τῇ κωμῳδίᾳ αὐτοῦ *Δυστυχία* εἰς τὸ πνεῦμα, ἐπικαλεῖται τὸν δαίμονα τῆς ἐθνικῆς συνειδήσεως καὶ ἐπιζητεῖ τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, ὅστις ἔμελλε διὰ τοῦ λόγου αὐτοῦ νὰ δώσῃ νέαν ὄψιν καὶ ζωὴν εἰς τὸ ἔθνος ὑπὸ τὸ παγερὸν πνεῦμα κλίνον ξενικῆς μιμήσεως καὶ κοινωνικῆς δουλοφροσύνης. «Εἶθε καὶ καταστρέψῃ ὁ κύριος, ἐπιφανεῖ που μονολογῶν ὁ ἥρωας αὐτοῦ ἐν τῇ κωμῳδίᾳ, εἶθε καὶ καταστρέψῃ τὸ ἀπειρον ἐκεῖνο πνεῦμα, τὸ ὁποῖον ἐξώθει ἡμᾶς εἰς ἄσκοπον, τυφλὴν καὶ δουλικὴν ἀπορίμησιν. Εἶθε καὶ καταξιώσῃ ἐμπνέων διὰ τοῦ πνεύματος αὐτοῦ ἄνδρα τινὰ με καρδίαν, τοῦ ὁποῖου ὁ λόγος καὶ τὸ παράδειγμα νὰ δυνήθωσι νὰ μᾶς ἐπαναγάγῃσιν ἀπὸ τῆς θλιβερᾶς ταύτης νοσταλγίας πρὸς τὴν πατρίδα ἄλλων! . . . » Ἦθελεν ὁ ποιητὴς διὰ τῆς ἐσχῆς ταύτης καὶ ἰδῆ ἀναζωπυρούμενον τὸ ἐθνικὸν φρόνημα, καὶ ἰδῆ τὸ ἰθαγενὲς πνεῦμα γειρόμενον ἀπὸ τῆς ρασιώτης καὶ τῆς δουλείας, ὑπὸ τὰ σάβανα τῆς ὁποίας διετέλει περιβεβλημένον, καὶ νὰ γονυπετήσῃ ἀναμφοδόπως πρὸ τοῦ ἀνδριάντος αὐτοῦ ἀποκαλυπτομένου· ἀλλ' οὐδεμίαν φωνήν, οὐδεμίαν ἀκρόασις ἀπὸ τῆς ληθαργούσης ἐθνικῆς συνειδήσεως.

Καὶ ἡ ρωσικὴ κοινωνία, ὅτε μὲν γονυκλινὴς πρὸ τοῦ εἰδώλου τοῦ αὐτοκράτορος, ὅτε δὲ πρὸ τῶν πλαγγῶνων τοῦ ξενικοῦ πνεύματος ἀνέμενεν ἐν τούτοις τὸν ἄνδρα ἐκεῖνον, ὅστις σὰρξ ἐκ τῆς σαρκὸς καὶ ὅπτοιον ἐκ τῶν ὁστέων αὐτῆς ἔμελλε νὰ δώσῃ τὴν πρώτην ὄψιν εἰς τὴν πνευματικὴν καὶ ἠθικὴν κίνησιν τοῦ ἔθνους, ἐξάγων αὐτὸ ἀπὸ τῆς ρασιώτης καὶ τῆς ἀκινήσεως.

Ἦτο ἡ ἐποχὴ τοῦ 1840· χρόνοι ζωηρᾶς ἐργασίας ἐν τῇ εὐρωπαϊκῇ κοινωνίᾳ, δυσοίωνα προοίμια τῆς κινήσεως ἐκείνης, ἥτις ἔμελλε ν' ἀπολήξῃ εἰς

1 Ὁ Γώσος ἦτο ἀγέρωχος ἐπὶ τῷ Τσάρῳ αὐτοῦ· μόνον περὶ αὐτοῦ ἐλάλουν ἅπαντες, πάντα δὲ αὐτοῦ πράξεις ἢ σχῆμα ἐσημειούντο ὡς τοσαῦτα σπουδαιότατα συμβεβηκότα. «Ἐν μνησίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος ἦτο ἐπίφθονος ἐν ὅλῃ τῇ χώρᾳ εὐνοία, ἀσπληρὴς τις δὲ αὐτοῦ λόγος ἐπέφερε τὸ ἀποτέλεσμα κεραυνοῦ, πάσης φαντασίας συγκεντρουμένης περὶ τὸ μοναδικόν τοῦτο κέντρον· ἰδεῖσθαι τῆς κοινωνίας ἦτο ἡ προσέγγισις τοῦ αὐτοκράτορος καὶ ἡ ἀξίωσις τῶν ἀγαθῶν αὐτοῦ χαρίτων. Οὕτως ἐν ἀμφοτέραις ταῖς πρωτεύουσιν ὡς καὶ ἐν τῇ ἐπαρχίᾳ ἀντήχει ἀίψατος ἡδύκαπος συμφωνία ἐπαινετικῶν διὰ πᾶσαν λέξιν ἢ πράξιν τοῦ αὐτοκράτορος Νικολάου.» (Schédo-Ferrol Le Nihilisme en Russie, 15).

τὴν ἐπανάστασιν τοῦ 1848. Ἀπανταχοῦ τῆς Εὐρώπης διαφκίνονται κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον τὰ σημεῖα τῆς ἐπαναστάσεως τούτης σκοτεινά, ἀπειλητικὰ διὰ τὴν ὑπαρξίν τοῦ ἄρχοντος καθεστῶτος. Ἐν Γαλλίᾳ μὲν αἱ ποικίλαι κοινωνιστικαὶ καὶ πολιτικαὶ σχολαί, αἵτινες δὲν ἔπαυσαν ὑποσκάπτουσαι τὰ θεμέλια τῆς κοινοβουλευτικῆς πολιτείας, ἥτις διὰ τῆς μεταβολῆς τοῦ 1830, διὰ τοῦ Λουδοβίκου Φιλίππου καὶ τοῦ Γκυζώτου εἰσήγε τὴν Γαλλίαν εἰς νέας ἱστορικὰς τρίβους, καθιερώσασα ἐπὶ τέλους, κατόπιν τοσούτων δοκιμασιῶν καὶ ἐπαναστάσεων, τὸ κῶρος καὶ τὴν σημερινήν τῆς λεγομένης τρίτης τάξεως ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ κοινωνίᾳ. Ἐν Γερμανίᾳ τὰ νέα κοινωνικὰ καὶ πολιτικὰ κόμματα, τὰ ἀποτελεσθέντα ἐκ τῆς μεγάλης πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς ζυμώσεως, ἥτις ἐπὶ τοσοῦτον εἶχεν ἀλλοιώσει τὸν ἐθνικὸν βίον κατὰ τὰ τέλη τοῦ παρελθόντος καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος, ἡ *Νέα Γερμανία* καὶ οἱ περὶ τὴν ἀριστεράν τῆς σχολῆς τοῦ Ἐγγέλου πτέρυγα δημοκρατικοί. Ἐν τῇ ἰταλικῇ χερσονήσῳ ἡ σχολὴ τῆς *Νέας Ἰταλίας*, ζητοῦσα τὴν ἐνότητά τῆς πατρίδος διὰ παντὸς μέσου καὶ μὴ ὀπισθοχωροῦσα ἀπέναντι οὐδενὸς κωλύματος, καὶ αὐτὴν τὴν δολοφονίαν διδάσκαυσα χάριν τῆς πραγματούσεως τοῦ ἐθνικοῦ καὶ πολιτικοῦ αὐτῆς ιδεώδους· πάντα ταῦτα καὶ ἕτερα ἀνάλογα φαινόμενα ἐπὶ τοῦ πολιτικοῦ τῆς Εὐρώπης ὀρίζοντος δὲν παρήρχοντο ἀδιαφόρως ἐν τῇ συνειδήσει τῆς ρωσικῆς κοινωνίας, ἥς ἡ ἀνωτάτη τάξις, ἀνατρεφόμενη ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν τῇ ἐσπερίᾳ Εὐρώπῃ, ἔφερε μεθ' ἑαυτῆς ἐπανερχομένη εἰς Ρωσίαν τὰς ἐντυπώσεις τῶν νέων δογμάτων, ὑφ' ὧν ἐλικνίζετο τότε ἡ εὐρωπαϊκὴ κοινωνία· καὶ βαθμηδὸν ἡ ιδέα τῆς πνευματικῆς ἀπολυτρώσεως καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀνεξαρτησίας ἐπὶ βάσεων συμφώνων πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ τὴν ἀποστολὴν τῆς νέας ἱστορίας εὔρε καὶ ἐν Ρωσίᾳ τοὺς προφήτας αὐτῆς καὶ τοὺς προσηλύτους, οἵτινες ὁσημέρκι πληθυνόμενοι καὶ κρατυνόμενοι ἐν τῇ ἐνεργείᾳ καὶ ἐργασίᾳ ἔδωκαν τὸ πρῶτον σύνθημα τῆς πνευματικῆς καὶ κοινωνικῆς ἐν τῇ χώρᾳ ζωῆς καὶ κινήσεως.

Πρώτιστος πάντων ὑπῆρξεν Ἀλέξανδρος ὁ Χέρτσεν. Γόνος ἀριστοκρατικῆς οἰκογενείας, εὐφυέστατος καὶ ζωηρότατος, ὑπὸ πᾶσαν ἔποψιν ἀνωτέρα φιλοσοφικὴ διάνοια, ἀξία κρείττονος ἐποχῆς καὶ κοινωνίας, εἷς τῶν μεγίστων συγγραφέων τῆς Ρωσίας, ἐφάμιλλος πρὸς τὸν Ἰωσήφ Ματσίνην ἐπὶ τῇ ἐπιδράσει, ἣν ἔσχεν ἐπὶ τοῦ δημοσίου φρονήματος καὶ τῆς κοινωνικῆς ἐξεγέρσεως καὶ αὐτοσυνειδησίας τῆς πατρίδος του, Ἀλέξανδρος ὁ Χέρτσεν, ζητῶν τὴν ἀναγέννησιν αὐτῆς, ἀλλ' ἐκτραχυνθεὶς ἐκ τῶν διωγμῶν καὶ τῶν προγραφῶν, ἔρριψε πρῶτῳ τὸν σπύρον τῆς ἐπαναστάσεως ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ τῇ διανοίᾳ τῆς ρωσικῆς κοινωνίας, εἰ καὶ μὴ πρεσβεύσας δὲ καθ' ὁλοκληρίαν τὰς ἀνατρεπτικὰς τῶν συγχρόνων μηδενιστῶν τάσεις, δύναται οὐχ ἥσσον νὰ θεωρηθῇ ὡς πρῶτος δοὺς ὄθησιν εἰς τοὺς θεωρητικοὺς τῆς μηδενιστικῆς αἰρέσεως, ἥτις ἀπὸ τινος χρόνου λυμάνεταί μέχρι γαγγραινῆς τὸν ἠθικὸν καὶ κοινωνικὸν ὀργανισμόν τῆς Ρωσίας.

Καθ' ἣν ἐποχὴν ὁ Χέρτσεν καθίστατο γνωστὸς ἐν τῇ ρωσικῇ δημοσιότητι διὰ τῶν πρώτων αὐτοῦ ὑπὸ τὸ ψευδώνυμον Iscander συγγραμμάτων, ἐν οἷς ἐπιστολαὶ περὶ τῆς σπουδῆς τῆς φύσεως, γεγραμμέναι ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ πνεύματος τῆς νεοεγγελευκῆς φιλοσοφίας, ὡς καὶ διὰ τοῦ μυθιστορήματος αὐτοῦ *Τίς πταίει*, καὶ κατελήμβανεν ἀμέσως διαπρεπῆ ἐν τῇ οἰκείᾳ φιλολογίᾳ θέτιν, τὸ ρωσικὸν πνεῦμα ἤρξατο ἔτι μᾶλλον συγκινούμενον ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῶν ξένων ἰδεῶν ἐρχομένων κατ' ἐξοχὴν ἀπὸ τῆς Γερμανίας καὶ τῆς Γαλλίας. Αἱ φιλοσοφικαὶ θεωρίαι ἐν Γαλλίᾳ μὲν τῶν Σαιν-Σιμωνιστῶν καὶ τῶν ποικίλων αὐτῶν διακλαδώσεων, ἐν Γερμανίᾳ δὲ τῶν διαφόρων τάσεων τῆς ἐν ἀποσυνθέσει ἤδη διατελούσης σχολῆς τοῦ Ἑγέλου καὶ ἰδίως τῆς περὶ τὸν Strauss, τὸν Feuerbach, τὸν Max Stirner, τὸν Κάρολον Marx ἀριστερῶς αὐτῆς πτέρυγος, ἀποπνέουσιν τὸν κόρον τοῦ καθεστῶτος, προκηρύττουσαι τὴν ἀνατροπὴν καὶ τὴν ἀναγέννησιν τοῦ παρηκμαστός ἐν Εὐρώπῃ βίου ἐπὶ νέων βάσεων θρησκευτικῶν, κοινωνικῶν καὶ πολιτικῶν, ἐτύγχανον ἀμέσου ἀποδοχῆς καὶ πολιτογραφήσεως ἐν τῇ ἐξεγειρομένῃ ἤδη καὶ διψῶσῃ πρὸς νεωτερισμοὺς καὶ μεταρρυθμίσεις ρωσικῇ κοινωνίᾳ. Διὰ τῆς εἰσβολῆς ταύτης τῶν καινοφανῶν τούτων θεωριῶν ἐν Ρωσίᾳ ἤρξατο καὶ ἐνταῦθα ἀναπτυσσόμενος πνευματικὸς τις βίος, αἷσιος οἰωνός καὶ προάγγελος νέας τάξεως ἐν τῇ πατρίδι τῶν Τσάρων. Ἡ φιλολογικὴ ἐκείνη κίνησις, ἣτις ἄρκα ἀρξαμένη κατὰ τὰς πρώτας δεκαετηρίδας τοῦ αἰῶνος τούτου δι' ἀνδρῶν, οἱ οἱ Ρουσκιὴν καὶ ὁ Καραμζίνος, εὐρωπαϊκαὶ ἐπισημότητες, εἶχε σταματήσει ἄρκα τῇ εἰς τὸν θρόνον ἀναβάσει τοῦ Νικολάου, καθίστατο καὶ πάλιν ζωηροτέρα μετὰ τὸ ἔτος 1840. Τῆς νέας δὲ ταύτης πνευματικῆς κινήσεως ἐξοχώτατοι ἀντιπρόσωποι παρίστανται ὁ Belinsky, ἀγέρωχος χαρᾶς κατ' ἄνδρ, κριτικὸς νοῦς πρώτης τάξεως ἄξιος νὰ διαπρέψῃ ἐν πάσῃ κοινωνίᾳ, μισῶν μέχρι μανίας τὸ σύστημα τῆς ρωσικῆς δεσποτείας, ὁ Τσερνικέφσκις, ὅστις πρῶτος διετύπωσεν ἐλευθέρως ἐν ρωσικοῖς βιβλίοις τὰς κοινωνιστικὰς θεωρίας, καὶ ὑπὲρ πάντας τούτους ὁ Χέρτσεν, ὅστις διὰ τῆς ἀκαμάτου αὐτοῦ ἐνεργείας καὶ δραστηριότητος ἔδωκε τὴν πρώτην ὠθησιν κατ' ἐξοχὴν εἰς τὴν ἤδη ταράττουσαν τὴν Ρωσικὴν κοινωνικὴν ζύμωσιν.

Ὁ Χέρτσεν ἐγεννήθη τὸ 1812. Νέος ἔτι τὴν ἡλικίαν κατελήφθη ὑπὸ ζωηροῦ αἰσθήματος μίσους καὶ ἀντιπαθείας κατὰ τοῦ ἄρχοντος ἐν Ρωσίᾳ δεσποτικοῦ συστήματος. Ἐξορισθεὶς τῆς πατρίδος ἕνεκα τῶν ἐλευθέρων αὐτοῦ τάσεων, ἐπανελθὼν μετὰ τινὰ χρόνον, ἀλλ' ἐξορισθεὶς καὶ πάλιν, ἀποκατέστη ὀριστικῶς ἐν τῇ Εὐρώπῃ, ὅθεν παλαίων μετὰ τόλμης κατὰ τῆς ρωσικῆς κυβερνήσεως, κατέστη ἐν βραχεῖ διαστήματι χρόνου εἰς τῶν περιφανεστάτων ἀνδρῶν τῆς ἐπαναστατικῆς Εὐρώπης, συνεργαζόμενος εἰς τὴν ἰδέαν καθόλικῃς τινος ἀνατροπῆς μεθ' ὧν τῶν ἐπιφανῶν ναυαγίων τῆς ἐπαναστατικῆς τοῦ 1848 θελήλλης, μετ' ἀνδρῶν, οἱ οἱ Ματσίνης, ὁ Κοσσοῦθ, ὁ Ledru-Rollin, ὁ Κάρολος Marx καὶ ὁ Arnold Ruge. Ἐν ἔτει 1850 ἔδω-

μοτίευσε τὸ σπουδαιότατον τῶν ἔργων του, *de l'autre Rive*, βαθεῖαν προξενήσαν ἐν Εὐρώπῃ ἐντύπωσιν. Τὸ βιβλίον τοῦτο ἦτο συλλογὴ πολιτικῶν ἐπιστολῶν καὶ μελετῶν περὶ τῶν γεγονότων τῶν ἐτῶν 1848 καὶ 1849, ὁμολογία τῆς πολιτικῆς πίστεως τοῦ προγεγραμμένου συγγραφέως, σπαραξικάρδιος κρυψὴ ἀλγούσης ψυχῆς καὶ καρδίης ἐπὶ τῇ ἀποτυχίᾳ τῶν αὐτῶν ἐλπίδων, αἵτινες διηγέρθησαν ἐν τῇ ψυχῇ αὐτοῦ καὶ αἵτινες ἤδη ἐμακραίνοντο ὑπὸ τὴν παγετώδη πνοὴν τῆς ἀντιδράσεως, ἥτις καταπνεύσασα ἐκ Ρωσίας, εἶχεν ἀποπήξει πᾶσαν ζωὴν καὶ ἐνέργειαν τοῦ δημοσίου πνεύματος καὶ ἐν τῇ δυτικῇ Εὐρώπῃ. Καὶ ὑπὸ τὰς ἐντυπώσεις τούτας ἀγρία ὀδύνη ἐγράφε τὰ ἀκόλουθα: «Θέλω διατρέξει τὸν κόσμον ἠθικὸς ἐπικίτης· μάλιστα· ἀλλὰ θέλω ἐκρίζωσαι καθ' ἑξακλήριον ἀπάσας τὰς παιδικὰς ἐλπίδας, ἀπάσας τὰς ὀνειροπολίας τῆς νεότητος· καὶ θέλω ὑποβάλλαι ἀπάσας εἰς τὸ κριτήριον τῆς ἀδιαφθόρου λογικῆς. Ἡ ἐλευθερία οὐδέποτε θέλει εἰρηνεύσει, ἐφ' ὅσον πᾶσα θρησκευτικὴ καὶ πολιτικὴ σύλληψις δὲν καταστῇ ἀπλῶς ἀνθρωπίνη καὶ δὲν ὑποταγῇ εἰς τὴν κριτικὴν καὶ εἰς τὴν ἀρνήσιν...». Ἐν τινι δὲ κατὰ τὸ ἔτος 1850 ἐκδοθέντι συγγράμματι του *Lettres sur la France et l'Italie* προλέγων τὴν ἔλευσιν στυγνιωτικοῦ δεσποτισμοῦ, ἐπάγεται ἀκολούθως τὸν πόλεμον τῶν πτωχῶν κατὰ τῶν πλουσίων διὰ τῶν ἐπομένων: «Ὁ θυελλώδης, τρομερὸς, αἱμοσταγὴς, ἀδίκος κοινωνισμὸς θέλει παρῆλθαι μὲ τὴν ταχύτητα τοῦ ἀτμοῦ. Τότε ἐν τῷ μέσῳ τῶν κεραιῶν καὶ τῶν ἀστραπῶν, ὑπὸ τὴν λαμπηδόνα τῶν καιομένων ἀνγκυρώων, ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῶν ἐργαστασίων καὶ τῶν δικαστηρίων, ὡς ἐπὶ νέου Σιῶ, θέλουσιν ἐπιφανῆ νέαι ἐντολαί, νέος δεκάλογος μετὰ ζωηρῶν σημείων. Ὁ χαρμηλὸς τῆς ἀγωνιώσης γηραιᾶς Εὐρώπης ἄρχεται ἤδη ἀκριβῶς ὀριζόμενος. Θέλει φονεύσει αὐτὴν ἡ δουλεία, τὸ *Statu quo*, ἡ βυζαντικὴ νόσος· ὥφελε νὰ φονευθῇ ὑπὸ τῆς ἐλευθερίας, ἀλλ' ἐδείχθη ἀναξία τοῦ θανάτου τοῦτου. Ἡμέραν τινὰ Κοζάκος τις τοῦ Δὸν θέλει ἔλθει ἐξαγείρων τοὺς Παλασιολόγους τούτους καὶ τοὺς Πορφυρογεννήτους, αἵ δὲν ἐξηγέρθησαν ἤδη ὑπὸ τῆς σάλπιγγος τῆς τελευταίας κρίσεως τῆς Νεμέσεως τοῦ λαοῦ, ἀπαγγελλούσης κατ' αὐτῶν τὴν ἐκδικητικὴν τοῦ κοινωνισμοῦ ἐτυμηνορίαν...». Ἐξορισθεὶς τῆς Γαλλίας ἔνθα ἐπὶ τινα χρόνον διέτριψεν, ὡς συνεργάτης καὶ συνένοχος τοῦ κοινωνιστοῦ Proudhon, μετέβη εἰς Ἀγγλίαν καὶ ἐκεῖθεν εἰς Γενεύην, ἔνθα ἔρξατο τῆς ἐκδόσεως τοῦ περιοδικοῦ ἐπαναστατικοῦ φύλλου του ἐν ρωτικῇ γλώσσῃ γραφομένου καὶ ἔχοντος τὸν τίτλον *Κώδων* καὶ τὴν ἐπιγραφὴν *Vivos voco καὶ Γῆ καὶ ἐλευθερία*, τὸ φοβερόν τοῦτο σήμερον ἐν Ρωσίᾳ σύμβολον τῶν μηδενιστικῶν προκηρύξεων. Μεθ' ὧν τὰς προφυλάξεις καὶ τὴν αὐστηρότητα τῆς Ἀστυνομίας ὁ Κώδων εἰσῆρχετο λαθραίως καὶ τεκτικώτατα εἰς Ρωσίαν, ἡ δὲ ἐπίδρασις αὐτοῦ ὑπῆρξε τεραστία ἐφ' ὧν τῶν τάξεων τῆς κοινωνίας, οὕτως ὥστε ἐν βραχεῖ χρόνῳ ὁ προγεγραμμένος ἰδεολόγος τοῦ Κώδωνος κατέστη ὁ ἀσπονδότερος κριτικὸς καὶ πολέμιος τοῦ ἀρχόντος ἐν Ρωσίᾳ κυβερνητικοῦ συστήματος.

Ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον αἱ ἐπαναστάσεις διεκφεύγουσι τῶν χειρῶν τῶν πρώτων αὐτῶν ὁδηγῶν καὶ ὑποκινητῶν, ἰδίαν λαμβάνουσαι τροπὴν καὶ διεύθυνσιν, ἀπαγκιστρῶσιν δὲ τὸν λόγον καὶ τὴν σκέψιν καὶ παρκαθιδόμεναι εἰς τὰ ἐνστικτικὰ καὶ εἰς πάθη, τὰ ἀναπτυσσόμενα ὑπὸ τῶν συμφερόντων τῆς ἡμέρας καὶ τῶν περιστάσεων. Τοῦτ' αὐτὸ συνέβη καὶ ἐν τῷ ἐπαναστατικῷ σταδίῳ τοῦ Χέρτσεν. Δὲν παρῆλθε πολὺς χρόνος, καὶ ὁ προφήτης τῆς ἐρημώσεως, ὁ προγεγραμμένος συγγραφεὺς τοῦ κώδωνος ἠθιόχνετο ἑαυτὸν ἀνέκτανον πλεονεξ συγκροτήτῃ τὸν κλύδωνα, ὃν ἀπὸ τῶν ἀσκῶν αὐτοῦ εἶχεν ἐκχύσει κατὰ τῆς κεφαλῆς τῆς πατρίδος του, ἣν ἐλυμαίνετο ἤδη ἐντὸς βραχυτάτου χρόνου ὁ πυρετὸς τῆς ἐπαναστατικῆς ιδέας, μυρίων ἐξεγερθέντων ἐν τοῖς στέρνοις αὐτῆς πόθων χιμαίρικων, ἀπραγματοποιήτων ὑπὸ πᾶσαν λογικὴν καὶ ἐλευθέραν κυδέρνησιν, πολλῶ μᾶλλον ὑπὸ τὴν ὀπισθοδρομικὴν καὶ πολέμιαν πύσης προόδου καὶ ἐλευθερίας κυδέρνησιν τοῦ Τσάρου. Ἐν ἔτει 1871, μετὰ τὸν θάνατόν του, ἐγένετο νέκ, γαλλικὴ ἤδη ἔκδοσις τοῦ αἰτίτου ἔως τῶν συγγραμμάτων του Ἀπὸ τῆς ἀλλῆς ἀκτῆς, ἐν ᾗ προσετέθησαν καὶ ἀνέκδοτοί τινες ἐπιστολαὶ πρὸς τοὺς φίλους αὐτοῦ, αἵτινες θύνωνται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς ἡ ὑστάτη πολιτικὴ διαθήκη τοῦ Χέρτσεν. Ἐν τῷ βιβλίῳ τούτῳ ἀνευρίσκωμεν τὸ μυστήριον τῆς ἐσωτερικῆς πύσης, ἣτις ἀπησχόλησε τὰς τελευταίας ἡμέρας αὐτοῦ καὶ ἣτις ἀπεχώρισεν αὐτὸν πύσης κοινῆς συμπράξεως καὶ συνεργείας μετὰ τῶν τέως φίλων του. Ἀληθῶς καὶ ἐν ταῖς ἐπιστολαῖς ταύταις τὸ κοινωνικὸν ζήτημα, τὸ ζήτημα τοῦτο τοῦ μέλλοντος, εἶναι τὸ αἰετοτε ἐπασχολοῦν τὴν σκέψιν αὐτοῦ. Ἐν ταῦτοις *quantum mutatus ab illo!* δὲν ζητεῖ πλέον τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν ἐρήμωσιν, ἵνα ἀνιδρύτῃ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τὸν κοινωνικὸν αὐτοῦ κόσμον τοῦ μέλλοντος· ἡ πεῖρα ἐδίδαξεν ἤδη αὐτὸν κατὰ τὰ τελευταῖα ταῦτα εἶκοσιν ἔτη, ὅτι δὲν ἐπέστη εἰσέτι ἡ ὥρα εὐθέτου λύσεως τοῦ κοινωνικοῦ ζητήματος, ἐν ἐπιστολῇ δὲ πλήρει ἐμβριθῶν σκέψεων καὶ παρατηρήσεων ἐπιφωνεῖ ἐπὶ τέλους :

«Οὐδεὶς εὐθύνεται διὰ τὰ ἀτοπήματα τῆς συγχρόνου κοινωνικῆς καταστάσεως· πᾶσα δὲ ποινὴ ἤθελεν εἶναι ἐπίσης μωρὰ, ὅσον καὶ ἡ μαστιγώσις τῆς θαλάσσης ὑπὸ τοῦ Πέρσου βασιλέως, εἴτε τοῦ κώδωνος ὑπὸ Ἰβάν τοῦ τρομεροῦ. Εἰσαγγελίαι, δίκαι, ποιναὶ, πάντα ταῦτα εἶναι κατώτερα τῆς πνευματικῆς ἡμῶν ἀναπτύξεως. Τὰ γεγονότα δέον νὰ μελετῶνται ὑπὸ τὴν ἀπλουστεράν, ὑπὸ τὴν φυσιολογικὴν αὐτῶν ἔποψιν, ν' ἀφίνηται δὲ παρερχόμενον τὸ ἐγκληματικὸν αὐτῶν σημεῖον, τὸ ὁποῖον δυστυχῶς κατισχύει, ἐπισκοτίζον διὰ προμεμελετημένων συνωμοσιῶν πᾶσαν συνεννότησιν διὰ τῆς ἀναμίξεως προσωπικῶν παθῶν μετὰ τῆς καθολικῆς ὑποθέσεως καὶ διὰ τῆς πονηρᾶς ἐνεκᾶ ἀκουσίων συμβεβηκότων ἀλλοιώσεως . . . Ἡ νέκ τῶν πραγμάτων τάς τις οὐ μόνον ὀφείλει νὰ περισώσῃ πάντα τὰ σωτηρίας ἄξια, ἀλλ' ὀφείλει ἐπίσης νὰ ἐπιτρέψῃ ἐλευθέραν κίνησιν εἰς πᾶν ὅ,τι δὲν ἐνοχλεῖ αὐτήν, οὐδ' εἶναι ἑτερογενὲς καὶ ἰδιοφυές. Οὐκί εἰς τὴν ἐπανάστασιν, ἣτις πτωχὴ

τὸ πνεῦμα καὶ τὸ τεχνικὸν αἴσθημα ἤθελε δημιουργήσῃ ἐν ἀνικρὸν ἐργαστήριον ἐξ ὅλου τοῦ παρελθόντος καὶ ἐξ ὅλων αὐτῆς τῶν κατακτήσεων, καὶ τῆς ὁποίας πάντα τὰ πλεονεκτήματα ἤθελον ὑφίστασθαι ἐν τῇ διατροφῇ, καὶ μόνον ἐν ταύτῃ! Δὲν πιστεύω σπουδαίως τοὺς ἄνδρας ἐκείνους, οἵτινες προκίρουνται τὴν ἀνατροπὴν καὶ τὴν σκαιὰν βίαν ἀπὸ τὴν ἀνάπτυξιν καὶ τὴν αἰρετοκρισίαν. . . . Τὸ κήρυγμα εἶναι ἀναγκαῖον εἰς τὸν ἄνθρωπον, ἀλλ' ἀκατάπανστον κήρυγμα, ἂν τοῦτο πρὸς ἀγαθὸν τείνει σκοπὸν, ἀπευθυνόμενον ἐπίσης εἰς τὸν ἀρχιτεχνίτην ὡς καὶ εἰς τὸν ἐργάτην, εἰς τὸν κάτοικον τῆς πόλεως ὡς καὶ εἰς τὸν χωρικόν. . . . Ἄλλοτε, περικυκλωμένους ὑπὸ πτωμάτων, ὑπὸ κατηρειπωμένων οἰκιῶν καὶ οἶονεῖ ἐν πυρετῷ διατελῶν ἐπὶ τῷ τουφεκισμῷ τῶν αἰχμαλώτων, προεχάλουν εἰς ἐκδίκησιν ἀπὸ πάσης καρδίας καὶ πάσης ψυχῆς τὰς ἀγρίας δυνάμεις πρὸς καταστροφὴν τοῦ ἀρχαίου ἐνόχου κόσμου, μὴ μεριμνῶν περὶ τοῦ μέλλοντος γενέσθαι. Ἄλλ' ἔκτοτε παρῆλθον εἴκοσιν ἔτη. Ἐπῆλθεν ἡ ἐκδίκησις ἀλλ' ἀπ' ἄλλου σημείου κατῆλθεν ἄνωθεν. Οἱ δὲ λαοὶ ὑπέστησαν τὰ πάντα, διότι οὔτε τότε οὔτε βραδύτερον κατενόησάν τι. Μακρὸς καὶ ὀδυνηρὸς μεταξὺ χρόνος παρέσχεεν εὐκαιρίαν εἰς τὴν κατεύνασιν τῶν παθῶν καὶ εἰς τὴν ἐμβρίθειαν τῶν σκέψεων. Οὔτε ἐγὼ οὔτ' ἐγὼ ἐπροδῶσκαμεν τὰς πεποιθήσεις μας, ἀλλὰ διατελοῦμεν ἤδη ἄλλως ἔχοντες ἐνώπιον τῶν πραγμάτων. Σὺ μὲν φέρεσαι πρὸς τὰ πρόσω, ὡς ἄλλοτε, μετὰ τοῦ πάθους τῆς καταστροφῆς, ἐν τῇ ὁποίᾳ βλέπεις δημιουργικόν τι πάθος, καὶ καταβάλλεις πάντα τὰ κωλύματα, μόνον ἐν τῷ μέλλοντι σεβόμενος τὴν ἱστορίαν. Ἄλλ' ἐγὼ δὲν πιστεύω πλέον εἰς τὰς ἀρχαίας ἐπαναστατικὰς ἀτραπούς, προσπαθῶ δὲ νὰ κατανοῶ τὴν ἐν τῷ παρελθόντι καὶ ἐν τῷ παρόντι πορείαν τῆς ἀνθρωπότητος, ἵνα ὅσον τὸ ἐνὸν συμβαδίζω μετ' αὐτῆς, μὴ πελινδρομῶν καὶ μὴ προβαίνων τεσούτῳ μακρὰν, ὥστε νὰ μὴ δύνανται νὰ μὲ ἀκολουθήσωσιν οἱ ἄνθρωποι. . . .

Αὕτη εἶναι ἡ πρώτη περίοδος τῆς ἐπαναστατικῆς κινήσεως ἐν Ρωσίᾳ, ἥτις ὑπὸ τὸ σημερινὸν ὄνομα τοῦ Μηδενισμοῦ, ἄγνωστον ἔτι κατὰ τὴν ἐποχὴν τῆς δράσεως τοῦ Χέρτσεν, ἀπασχολεῖ τὸ δημόσιον πνεῦμα ἐν Εὐρώπῃ. Τοῦ ἀθλητοῦ τῆς καινῶνικῆς ταύτης πάλης καταβάλλοντος ὑπὸ τὴν σκηνὴν ἐκ τοῦ χρόνου καὶ τῆς κοπώσεως, νέαι ἤδη στοιχεῖα ἀνεφάνησαν, νέοι δρώντες παράγοντες τῆς κοινωνικῆς ἀνατροφῆς. Ἡ ἐγγελευσθεῖσα φιλοσοφία, ἥτις τέως ἐκράτει τὰ σκῆπτρα ἐν Ρωσίᾳ, ἐπαλαμιώθη ἤδη ἐν τῇ συνειδήσει τῆς νεότητος ἡ σκέψις, ἥτις ἄλλοτε ἐνέπνευσε καὶ ἐπαιδαγώγησε τὰ τολμηρὰ ἐκεῖνα πνεύματα τῆς πρώτης ἐπαναστατικῆς περιόδου, ἐθεωρεῖτο ἤδη νεκρὰ ἐν τῇ ἀπόψει τῆς νέας γενεᾶς, ἡ Φαινομενολογία τοῦ Πνεύματος τοῦ Ἐγγέλου ἐλογίζετο πνευματικὸν παρχλῆρημα, ἀξία νὰ ἀποτεθῇ ἐν τινι φρεναλογικῷ μουσεῖῳ μετὰ τῶν ἐπισωζομένων κειμηλίων ἀρχαίων θρησκευμάτων καὶ φιλοσοφικῶν συστημάτων, ἡ δ' ἀπαισιόδοξος φιλοσοφία τοῦ Schopenhauer καὶ τοῦ Hartmann, ἡ ὕλιστικὴ ἀποψις τοῦ φυσικοῦ καὶ τοῦ ἠθικοῦ κόσμου κατὰ

τὸν *Vogt*, τὸν *Moleschott* καὶ τὸν *Buchner* ἐγένετο ἡ ἱερὰ βίβλος τῆς νέας ἐπαναστατικῆς γενεᾶς, ἥτις ὑποβαλοῦσα τὰ πάντα εἰς τὴν κριτικὴν καὶ τὴν ἀνάλυσιν, ἐκ συστήματος οὐχὶ ἵνα δημιουργήσῃ ἀλλ' ἵνα ἀρνηθῇ καὶ καταστρέφῃ, ἀντὶ πάσης ἠθικῆς ἀρχῆς, ἀντὶ παντός κοινωνικοῦ δόγματος ἠρκέσθη ν' ἀναγράψῃ ὡς σύμβολον τῆς ἰδίας αὐτῆς ὁμολογίας ἐν τεράστιον **Μηδέν**, σύνθημα καταστροφῆς, ἐν τῷ πυρετῷ τῶν ἐκστατικῶν αὐτῆς ὀνείρων λησμονήσασα πᾶσαν ἔννοιαν ἀνθρωπίνης δημιουργίας.

B'.

Ἐν τῷ οἴστρῳ τῆς φιλοσοφικῆς αὐτοῦ ἀπαισιοδοξίας, ὑφ' ἧς συνήθως κατελκεβάνετο ὁ Ἀρθούρος *Schopenhauer*, ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ συγχρόνου πεσσιμισμού, ὁ ἐν ταῖς σκοτειναῖς δάσεσι τῆς Γερμανίας παραπλανηθεὶς οὗτος *Βραχμὰν*, κατὰ τὴν ἑκφράσιν Γάλλου ἀνδρός γνωρίσαντος αὐτὸν ἐκ τοῦ σύνεργου, οἶονεὶ τυχὼν μετουσιώσεως ἐν τῷ σώματι Γερμανοῦ φιλισταίου, ἔλεγε συνήθως κατόπιν πλουσίου δείπνου μετὰ τῆς χαρκτηριζούσης τὴν σκέψιν αὐτοῦ καὶ τὸν λόγον πικρίας καὶ εἰρωνείας: «Ἡ εὐδαιμονία εἶναι ὄνειρον, μόνη δὲ ἡ δυστυχία εἶναι πραγματικότης· δοκιμάζω ἤδη τοῦτο ἀπὸ ὀγδοήκοντα ἐτῶν. Καὶ δὲν γινώσκω ἄλλο τι ἢ νὰ ἐγκαρτερῶ λέγων κατ' ἐμαυτὸν, ὅτι αἱ μὲν μυῖαι ἐγεννήθησαν ἵνα καταβιβρώσκονται ὑπὸ τῶν ἀραχνῶν, οἱ δὲ ἄνθρωποι ἵνα καταβιβρώσκωνται ὑπὸ τῆς ὀδύνης». Καὶ ἄλλα· «Ἡ ζωὴ εἶναι θήρα ἀκατάπαυστος· πόλεμος ὅλων ἐναντίον ὅλων· εἶναι φυσικὴ τις ἱστορία τῆς ὀδύνης οὕτω συνοψιζομένη: Προθεῖν ἄνευ λόγου, αἰετοτε πάσχειν, αἰετοτε παλαίειν, εἶτα θνήσκεν καὶ οὕτω καθεξῆς ἐπὶ αἰῶνας αἰῶνων, μέχρις ὅτου ὁ φλοιὸς τοῦ ἡμετέρου πλανήτου ἐκλεπισθῇ εἰς μυρία τεμάχια. . . .¹». Τὰ ἀπαίσιμα ταῦτα ῥήματα τοῦ μισανθρώπου φιλοσόφου τοῦ Φραγκοφορτίου ἐκφράζουσιν ἐπαρκῶς τὴν σκέψιν καὶ τὰς τάσεις κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τῆς νεωτέρας γενεᾶς ἐν Εὐρώπῃ. Ἡ τάσις δὲ αὕτη δὲν εἶναι τυχαῖον τι γεγονός, ἀλλὰ βεβῶ ψυχολογικὸν φαινόμενον διατυποῦν τὴν νοσηρὰν κατὰστασιν, ἐν ᾗ διατελεῖ κατὰ τὰς τελευταίας ταύτας ἑκατονταετηρίδας τὸ δημόσιον πνεῦμα ἐν Εὐρώπῃ.

Ἡ μισανθρωπικὴ κατὰστασις μιᾶς κοινωνίας ἐπιφαίνεται ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἐν χρόνοις ἠθικῆς ἀπογοητεύσεως ἢ κοινωνικῆς ἀποσυνθέσεως, ἐκφράζουσα κατ' ἐξοχὴν ἐποχὴν μεταβάσεως ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἡ φύσις τῆς φιλοσοφίας τῶν τελευταίων τούτων χρόνων, ἀπόρροια τῆς ἠθικῆς καὶ ψυχικῆς καταστάσεως τῆς συγχρόνου Εὐρώπης, ἀναβιδάσασα εἰς σύστημα καὶ διατυπώσασα εἰς ἀξιώματα τὰ φλογερὰ αἰσθηήματα, τοὺς ἀπραγματοποιήτους πόθους, ὑφ' ὧν κατατρύχεται ἡ ἡμετέρα γενεά, ἐνέχυσεν τὸν δισταγμὸν, τὴν ἀπελπισίαν, τὸν θάνατον εἰς τὸ πνεῦμα τῆς κοινωνίας· ἐντεῦθεν ἡ ἠθικὴ ἐρήμωσις, ἥτις σή·

¹ Schopenhauer's *Die Welt als Wille und Vorstellung*.

μερον διήκει δι' ὅλων τῶν ἐκφράσεων τῆς φιλοσοφίας, τῆς φιλολογίας, τῆς τέχνης, ὁ γυμνὸς ἐκεῖνος ὕλισμος, ὁ περιωρὼν πᾶν τὸ ἀληθὲς ὑψηλὸν καὶ μέγα, προκηρύττων καθ' ἐκάστην ὡς Θεὸν αὐτοῦ τὸν Μολόχ τῆς αὐταρκειᾶς τῶν αἰσθήσεων καὶ θυσιάζων πᾶν εὐγενὲς αἶσθημα, πᾶσαν ἰδανικοῦ σύλληψιν εἰς τὴν Ἀσπάρτην τῆς ἀπολαύσεως καὶ τῆς ἡδονικῆς, ἣτις δεσπόζει κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐφ' ὅλων τῶν προϊόντων τοῦ νεωτέρου πνεύματος. Ὅστις ἀνθυμνήσκειται εἰσέτι τὰ ὑψηλὰ ἐκεῖνα ὄνειρα, ἅτινα ἐγορήτευσαν τὰς πρώτας τοῦ αἰῶνος τούτου δεκαετηρίδας, καὶ ἀποστρέφων ἀπ' αὐτῶν τὰ βλέμματά του ρίψη αὐτὰ ἐπὶ τῆς σκληρᾶς πραγματικότητος τῶν καθ' ἡμᾶς χρόνων, θέλει κατανοήσει καὶ θέλει δικαιολογήσει τὰ αἰσθημάτων, ὑφ' ὧν διαβιβρώσκεται ἡ γενεὰ αὕτη, τὴν ἔλλειψιν παντὸς ἰδανικοῦ ἐν τῇ σκέψει αὐτῆς καὶ ἐν τῇ ἐνεργείᾳ, τὴν ἀπογοήτευσιν, ἣτις ὁσημέραι ἐκφαίνεται ἐν πάσῃ μορφῇ καὶ διατυπώσει τοῦ νεωτέρου βίου. Τὸν φιλοσοφικὸν ἰδανισμὸν τοῦ παρελθόντος, ὑφ' οὗ ἐνεπνεύσθη πρό τινων ἔτι δεκαετηρίδων καὶ ἐπιστήμη καὶ τέχνη, διεδέχθη ἄκρατος ὕλισμος, ἀρνούμενος πᾶσαν τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως πνευματικότητα καὶ ἀνωτέραν ἀποστολήν, συντρίβων τὰ ἰδεώδη αὐτῆς, ὑποτάσσων τὰ πάντα, καὶ ἠθικὴν καὶ πνευματικότητα εἰς τοὺς ἀναποδράστους νόμους τῆς ἀνάγκης. Ὁ ἐνθουσιασμὸς ἐξουθενώθη, ἡ φαντασία μετρηθεῖσα μὲ τὸν πῆχυν ἐμπειρικῆς φυσιολογικῆς ἀναλύσεως κατεχλευάσθη καὶ διετυπώθη ὡς ἀπύρρυστος νοσηρὰς τῶν ἐγκεφαλικῶν νεύρων καταστάσεως. Τὸ βιβλίον τοῦ *Büchner Kraft und Stoff*, ὁ δεκάλογος οὗτος τοῦ ὕλισμου, 15 μέχρι τῆς σήμερον σχόν ἐκδόσεις ἐν Γερμανίᾳ, μεταφραστὴν εἰς ἀπάσας σχεδὸν τὰς νεωτέρας γλώσσας, ἐκφράζει κατ' ἐξοχήν τὸ ὧδε ὑποδειχθὲν ψυχολογικὸν φαινόμενον τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς καταστάσεως τῆς νεωτέρας κοινωνίας. Ἀρνούμενον πᾶσαν ἰδέαν θεότητος καὶ ἐν τῷ φυσικῷ καὶ ἐν τῷ ἠθικῷ κόσμῳ, ὑποστηρίζον τὴν ἀθανασίαν τῆς ὕλης καὶ τὴν θνητότητα τῆς λεγομένης ψυχῆς, ἣτις διὰ τὸν συγγραφέα οὐδὲν ἔστιν ἕτερον ἢ ἀπλῆ τις δύναμις ἢ ιδιότης τῆς ὕλης, τὸ βιβλίον τοῦτο ἔμελλε νὰ δρέψῃ τὰς καλλίστας τῶν δεφνῶν ἐν τῇ νεωτέρᾳ κοινωνίᾳ, ὡς συνέβη ἀνάλογόν τι γεγονός ἐν τῷ δεκάτῳ ὀγδόῳ αἰῶνι διὰ τὸ βιβλίον ἐκεῖνο τοῦ βαρὼνου *d'Olbach* τὸ σύστημα τῆς Φύσεως.

Αἱ τάσεις αὗται τοῦ αἰῶνος ἐπέδρασαν ἰσοκύτως καὶ ἐπὶ τῆς ρωσικῆς κοινωνίας ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην ἐν Εὐρώπῃ. Πληρμελὴς ἐν τοῖς σχολείοις παίδευσις, τείνουσα πρὸς θετικὴν τινὰ μόνον ἐκπλήρωσιν ἀνάγκης, οὐχὶ δὲ ἀφορῶσα εἰς τὸν ἠθικὸν σκοπὸν τῆς κοινωνικῆς μορφώσεως καὶ τελειότητος, ἔλλειψις φαντασίας, ἰδίᾳ τοῖς σλαβικοῖς λαοῖς, ἐντεθεὶς μείωσις τοῦ αἰσθηματος καὶ ὀλιγωρία τοῦ ἰδανικοῦ, σπουδὴ τῶν φυσικῶν ἐπιστημῶν, συνεπῶς θετικώτεραι ἀπόψεις καὶ ἐν τῇ ἐπιστήμῃ καὶ ἐν τῷ βίῳ, δισταγμοὶ περὶ ἀνωτέρας τινὸς ἀποστολῆς τοῦ ἀνθρώπου ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ἀπύρρυστοι τυγχάνων τοῦ δεσποτισμοῦ, ὑφ' ὧν διατελεῖ ἡ ρωσικὴ κοινωνία, πάντα ταῦτα συνετέλε-

σαν, ἵνα ἡ νεωτέρα φιλοσοφία, ἐμπειρικὴ καὶ ὕλιστικὴ, οἷα διετυπώθη κατὰ τοὺς τελευταίους χρόνους ἐν Γερμανίᾳ, Ἀγγλίᾳ, Γαλλίᾳ, τύχῃ ἀκωλύτου εἰσόδου καὶ ὑποδοχῆς ἐν Ρωσίᾳ. Μίαν ἡμέραν ἡ νεότης, μηδὲν τῶν διαβιβρωσόντων αὐτὴν αἰσθημάτων δυναμένη νὰ ἱκανοποιηθῇ, μηδεμίαν τῶν ἠθικῶν αὐτῆς ἀνγκυῶν νὰ ἱκανοποιήσῃ εἰς τὰ ἄρχοντα φιλοσοφικά συστήματα τοῦ *Fichte*, τοῦ *Schelling*, τοῦ *Hegel*, ἀπεφάσισε νὰ συντρίψῃ τὰ παλαιὰ ταῦτα εἰδωλα, τὰ ὅποια οὐδεμίαν ἐκέκταντο πλέον δύναμιν, καὶ νὰ προσκυνήσῃ τοὺς ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ λατρευομένους νέους θεοὺς, οἱ οὗτοι ἀνεκκληρύττοντο ὑπὸ τῶν νέων προφητῶν τοῦ ὕλιστικοῦ κηρύγματος.

Τὴν ρῆξιν ταύτην τοῦ παρελθόντος πρὸς τὸ πᾶν, τῶν πατέρων πρὸς τοὺς υἱοὺς, βλέπει τις διατυπωμένην ἐν τῇ μυθιστορίᾳ τοῦ Ἰβάν *Turgénjef* πατέρες καὶ υἱοί. Ὁ εὐφυέστερος τῶν ζώντων συγγραφέων τῆς Ρωσίας ἐμελέτησε λεπτομερέστατα τὰ ἐν τοῖς κόλποις τῆς ρωτικῆς κοινωνίας παριστάμενα ἀπὸ τινος χρόνου ἠθικὰ φαινόμενα καὶ ἀπεπειράθη νὰ ἐξηγήσῃ αὐτὰ, ὅσον ἦτο δυνατόν νὰ ἐπιτευχθῇ. τοῦτο ἐν ἐποχῇ συζητήσεων καὶ πάλης. *Bazarof*, ἥρως τοῦ μυθιστορήματος τοῦ *Turgénjef* εἶναι τρόφιμος καὶ ἀποστολος τῆς νέας πνευματικῆς ἐν Ρωσίᾳ κινήσεως· ἐκτός τῆς φυσιολογίας οὐδεμίαν ἄλλην ἀναγινώρizei ἐπιστήμην· ἡ μέχρι τοῦδε ἄρχουσα ἐν τοῖς ἐκπαιδευτηρίοις φιλοσοφία εἶναι ρομαντικότης, ἐπάνοδος εἰς τὸ παρελθόν, οὐδὲν κοινὸν μετὰ τοῦ συγχρόνου βίου ἔχουσα, ἡ δὲ ποίησις εἶναι ἀσχολία σχολαίων πνευμάτων· μέμφεται νέον τινὰ ἀναγινώσκοντα τὸν *Puschkin* καὶ συμβουλεύει αὐτὸν νὰ ρίψῃ τὸν ἔθνικόν τοῦτον ποιητὴν τῆς Ρωσίας εἰς τὸ πῦρ χάριν τοῦ *Büchner*, τοῦ ὁποίου τὸ γνωστὸν ἐγχειρίδιον ὀφείλει νὰ καταστῇ ἡ βάσις τῆς νέας ἐπιστημονικῆς καὶ πνευματικῆς μορφώσεως τῆς κοινωνίας¹.

Ἐν τῷ μυθιστορήματι τούτῳ τοῦ *Turgénjef*, δημοσιευθέντι ἐν ἔτει 1869, βλέπομεν κατὰ πρῶτον τὴν διατύπωσιν τῶν μηδενιστικῶν θεωριῶν καὶ τάσεων. — Τίς εἶναι ἡ πίστις σου; ἠρώτησεν ἐν τινι δίκῃ στάσεως κατὰ τῶν καθεστώτων ὁ πρόεδρος τοῦ δικαστηρίου νέον τινὰ συνωμότην· *Nihil* ἀπεκρίθη ἐπὶ τὸ λατινικώτερον ὁ νέος σπουδαστής, ἐπίδειξιν πολυμαθείας ποιούμενος· ἐντεῦθεν δὲ ἡ ἀρχὴ τοῦ ὀνόματος τῆς αἵρέσεως· καὶ ὁ *Turgénjef* ἐπεξηγεῖ ἐν τῇ μυθιστορίᾳ αὐτοῦ: «Μηδενιστὴς εἶναι ἀνὴρ, ἐνώπιον οὐδεμιᾶς ὑποκλίνων αὐθεντείας, ἄνευ προηγουμένης δοκιμασίας οὐδεμίαν ἀρχὴν ἀπο-

¹ Κατὰ τὰς ἡμέρας ταύτας παρετήρησα περὶ τίνος καταγίνεται· ἀνεγίνωσκε τὸν *Puschkin*. Σὲ παρακαλῶ νὰ καταστήσῃς καταληπτὸν εἰς αὐτὸν ὅτι εἶναι ἀπλὸς βιβλίον. Δὲν εἶναι πλέον νέος καὶ ἔπρεπε νὰ ρίψῃ εἰς τὸ πῦρ πάντα τὰ βράκη. Τίς ἐν ταῖς ἡμέραις ἡμῶν ἐνδιαφέρεται ἀκόμη διὰ ρομαντισμὸν καὶ διὰ ποίησιν; Δοὺς αὐτῷ πρὸς ἀνάγνωσιν καλὸν τι βιβλίον.

— Τί λοιπὸν ἠδύνατό τις νὰ δώσῃ εἰς αὐτόν;

— Ἡδύνατό τις ἐπὶ παραδείγματι ν' ἀρχίσῃ μὲ τὴν «Γλῆν καὶ τὴν Δύναμιν» τοῦ *Büchner*. (*Väter und Söhne*).

δεχόμενος, ὅσον αὕτη καὶ ἂν κατέχει ἐπιφανῇ θέσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ¹.

Τί ἐνόει ὁ ἀπέφοιτος σπουδαστής τῶν ρωσικῶν ἐκπαιδευτηρίων, ἐπικαλούμενος τὸ μηδέν ὡς θρησκευτικὴν καὶ κοινωνικὴν αὐτοῦ πίστιν, καθ' ἣν στιγμὴν ὁ πέλεκυς τῆς δικαιοσύνης βαρὺς ἐπεκρέματο ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του; Ἡ πρώτη περίοδος τῆς μηδενιστικῆς ἀπόψεως τῆς κοινωνίας δὲν εἶχε τὴν εὐρεῖαν ἐκείνην σημασίαν καὶ ἔννοιαν, ὑφ' ἣν διεκφαίνεται σήμερον ἐν ὅλῃς αὐτῆς ταῖς ἀνατρεπτικαῖς τάξεσι διὰ τῶν ἐν τῇ σκοτίᾳ κατεργαζομένων ἐπαναστατικῶν προγράμμάτων καὶ προκηρύξεων. Ἡ παρυσιαία τῶν Τσάρων, ἡ ἐπὶ τὸ εὐρωπαϊκώτερον μεταμορφωθείσα ἀνατολικὴ αὕτη θεοκρατία, ἀξιοῦσα ἐαυτὴν ὡς βᾶσιν τῆς κοινωνίας, ἡ διαίρεσις τῶν τάξεων, τὰ προνόμια τῶν εὐγενῶν, ἡ συγκεντρωτικὴ κυβέρνησις ἀπορροφῶσα πᾶσαν τοῦ ἔθνους ζωὴν, πᾶσαν ἀτομικότητα καὶ ἐνέργειαν, δικαιοσύνη ἀσπλαγχνος μέχρις ἀπανθρωπίας, φορολογία βαρύνουσα τὰς ἐργαζομένας τάξεις, πάντα ταῦτα ἐνέπνευσαν ἐν τῇ ἀνεπτυγμένῃ τάξει τῆς κοινωνίας μῖτος μέχρι καταστροφῆς τοῦ ὑφισταμένου κοινωνικοῦ καθεστώτος. Βαθμῆδόν τὸ μῖτος τοῦτο κατέληξεν εἰς ἱλιγγόν, εἰς νευρικὴν ἑξαψιν, εἰς παραφροσύνην τῆς αἰρέσεως, ὑπὸ τῆς ὁποίας οἱ ὀπαδοὶ αὐτῆς κατελήφθησαν, καθ' ὅσον ἡ νόσος ἐλάμβανεν εὐρυτέρως διαστάσεις. Οὕτως ὑπὸ τὴν καταστρεπτικὴν ταύτην κριτικὴν παρεδόθησαν εἰς τὸ ἀνάθεμα πᾶς θεσμὸς καὶ δεσμὸς ἠθικός, ἐφ' οὗ τέως ἐβασίζετο καὶ συνετηρεῖτο ἡ ἀνθρωπότης. Θρησκεία, κοινωνία, ἠθικός νόμος εἶναι ψευδεῖς συλλήψεις πεπλανημένου πνεύματος διατελοῦντος ὑπὸ τὸν τρόμον τῆς ἀγνοίας καὶ τῆς ἀμαθείας· καὶ προβαίνοντες περαιτέρω οἱ θρασεῖς οὗτοι σκεπτικοὶ ἠρνήθησαν τὴν ὑπαρξίν καὶ αὐτῶν τῶν αἰσθημάτων καὶ τῶν ἀνθρωπίνων ιδιοτήτων, τοῦ λόγου, τῆς συνειδήσεως, τῆς ὀδύνης. Ἡ ὀδύνη καταβάλλεται διὰ τοῦ θανάτου, ἔλεγον· ὑποθέσωμεν ὅτι ὁ θάνατος τῆς ὕλης συνεπιφέρει τὸν ἐκμηδενισμόν τῆς ψυχῆς· ὅτι οὐδὲν ὑπάρχει μετὰ ταῦτα· ὅτι ἡ ἀνάστασις, ἡ ἀθανασία, αἱ ἀνταμοιβαὶ καὶ αἱ ποιναὶ τῆς αἰωνιότητος εἶναι μῦθοι κυοφορηθέντες ὑπὸ τῆς ἀνθρωπίνης φαντασίας, τί τὸ ἀπλούστερον πρὸς θεραπείαν ἀπὸ τῆς ὀδύνης ταύτης; Ἐξαρκεῖ σταγὼν τῆς ὀξύκυανίου ὀξέος κ.τ.λ. .²

1 Εἶναι μηδενιστής.

— Πῶς; ἠρώτησεν ὁ πατήρ.

— Μάλιστα, εἶναι μηδενιστής.

— Μηδενιστής. Ἡ λέξις φαίνεται παραγομένη ἀπὸ τοῦ λατινικοῦ *ni hil* = μηδέν, καθ' ὅσον δύναται νὰ γνωματεύσω, σημαίνεται δὲ διὰ τούτου ἄνθρωπος, ὅστις οὐδὲν θέλει ν' ἀναγνωρίσῃ.

— Ἡ μᾶλλον ὅστις οὐδὲν σέβεται.

— Ἄνθρωπος ὅστις θεωρεῖ πάντα τὰ πράγματα ἀπὸ τοῦ σημείου τῆς κριτικῆς.

— Δὲν εἶναι τὸ ἴδιον;

— Ὅχι, καθ' ὅλον κλήρον ὅχι· μηδενιστής εἶναι ἄνθρωπος, ὅστις ἐνώπιον οὐδεμιᾶς κλίνει αὐθεντείας, ὅστις οὐδεμίαν ἀνευ προηγουμένης δοκιμασίας ἀποδέχεται ἀρχήν, ὅσον αὕτη καὶ ἂν φαίνεται ἐπιφανῇ θέσιν κατέχουσα. (Turguenev *Väter und Sohne*).

2 Le Nihilisme en Russie par Lubomirski.

Ἀναγινώσκομεν ἐν τινι προγράμματι τῶν μηδενιστῶν, δεικνύοντι τὸ πνεῦμα καὶ τὰς τάσεις τῆς ἐπικρατατικῆς αὐτῶν σκέψεως καὶ ἐργασίας : « Οὐδὲν ὑφίσταται σεβαστὸν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, διὰ τὸν ἀπλοῦν λόγον ὅτι ἐθεμελιώθη ὑπὸ τῶν πατέρων ἡμῶν. Ἄν ἀγνοοῦμεν ἡμεῖς ἀκόμη τὸ ὀρθὸν μέσον μεταξὺ τοῦ ἀγαθοῦ καὶ τοῦ πονηροῦ, πῶς ἠδύναντο νὰ γνωρίζωσιν αὐτὸ οἱ προπάτορες ἡμῶν, ἦττον ἡμῶν πεφωτισμένοι ; . . . Ἦλθα θρησκεία εἶναι ἀνωφελὴς, κανονίζουσα τὰς σχέσεις ἡμῶν μετὰ τινος ὄντος ἀκατανοήτου καὶ ἀπείρου καὶ δὲν δύναται νὰ ἔχῃ βάσιν αὐτῆς ἢ ἐξημμένην φαντασίαν καὶ φοβερόν τρόπον. Οἱ μηδενισταὶ ἡμεῖς λέγομεν : οὐδεὶς νόμος, οὐδεμία θρησκεία, οὐδὲν ! Οἱ αὐτοὶ ἄνδρες, οἵτινες ἐκάνονισαν τὰς πράξεις τῶν πλησίων αὐτῶν, ἔζησαν καὶ ἀπέθανον ἐν τῇ ἀπολύτῳ λήθῃ, χωρὶς νὰ γνωρίζωσιν ἂν καλῶς ἢ κακῶς ἐξεπλήρωσαν τὴν διαχαράχθεισαν αὐτοῖς ὑπὸ τῆς εἰμαρμένης ἀποστολὴν κατὰ τὴν στιγμὴν τῆς δημιουργίας ! Ὑποθέσωμεν μάλιστα ὅτι οἱ πρόγονοι ἡμῶν καλῶς ἐκάνονισαν τὰς ἀφορώσας αὐτοὺς σχέσεις : ἔπεται ἐκ τούτου ὅτι αἱ ἀνάγκαι τῆς ἐποχῆς ἐκείνης ἦσαν ὁμοίαι πρὸς τὰς σημερινάς ; Προφανῶς ὄχι ! Ἄς σχισθῇ λοιπὸν τὸ ἐπὶ τῶν ὤμων ἡμῶν προσκεκολλημένον ὑποκάμισον ! ἐνοχλεῖ τὰς κινήσεις μας, διότι δὲν κατασκευάσθη διὰ τὸ ἀνάστημά μας ! Λάβωμεν τὸν πέλεκυν ! καταστρέψωμεν ! Οἱ δὲ μεθ' ἡμᾶς ἐλευσόμενοι θέλουσι γινώσκει νὰ κατασκευάσωσιν ἐκ νέου οἰκοδόμημα στερεώτερον ἐκείνου, τὸ ὁποῖον αἰσθανόμεθα κλονιζόμενον ἄνω τῶν κεφαλῶν μας . . . »

« Ὅταν καταστῇ προφανές ὅτι δὲν τιμωρεῖται τις πλέον ἐπὶ τῇ δολοφονίᾳ τοῦ κυριάρχου αὐτοῦ ἢ τοῦ ἐταίρου, θέλει κατανοηθῇ ἐπίσης ὅτι εἶναι νόμιμος ὁ φόνος ἐνόχου ἀνδρός ἐπὶ καταχρῆσει τῆς ἐξουσίας, ὅσον καὶ τοῦ διαπράξαντος δολοφονίαν πρὸς κορεσμόν τῆς δίψης του.

« Ἡ σύγχρονος κοινωνία, ὅσον καὶ ἂν διατελῇ γαγγραινώδης, κατενόησε κάλλιστα τοῦτο, ὥστε ἐν ἀπάσαις ταῖς νομοθεσίαις ἡ βασιλοκτονία ἀφωμοιώθη πρὸς τὴν ἐν γένει ἀνθρωποκτονίαν. Καὶ ἔπειτα πόσαι ἀπόπειραι, πυρκαϊαί, δολοφονίαι θέλουσι μείνει ἀτιμώρητοι ! Ὅταν οἱ ἐργάται τῶν αὐτολεγομένων τούτων ἐγκλημάτων φωραθῶσιν ἀπολαμβάνοντες ὑπολήψεως μεταξὺ ἡμῶν, τὸ πᾶν ἐρρέθη τότε. Ἡ γηραιά κοινωνία θὰ ζήσῃ ! Ἐπὶ δὲ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς οἱ ἄθλιοι θέλουσι δώσει τὴν χεῖρα, καὶ οἱ ἀληθεῖς μαθηταὶ τοῦ Χριστοῦ, τοῦ μεγάλου τούτου μηδενιστοῦ, θέλουσιν ὑπομειδιάσει ἀνακηρυχσόμενοι τῆς παρὰβολῆς τοῦ ἐν τοῖς κόλποις Ἀβραάμ κατακειμένου πένητος, ἀρνουμένου σταγόνᾳ ὕδατος εἰς τὸν πλούσιον ! "Εσχεσε τὸν καιρὸν σου ! ἤδη ἦλθεν ὁ ἰδικός μου ! . . . Καὶ τότε θέλει ἔλθει γενεὰ νέα, γενναϊόφρων, πρωτότυπος, νέα δὲ πρῶτα θέλει διαχυθῇ ἐπὶ τῆς γῆς, καὶ ὅλος ὁ κόσμος θὰ καταστῇ εὐδαίμων μέχρι τῆς στιγμῆς, καθ' ἣν ἢ κατὰχρησις, ὡς ὁ φοῖνιξ, θ' ἀναγεννηθῇ καὶ πάλιν ἀπὸ τῆς κόνεώς της.

« Τὰ τέκνα τῶν τέκνων ἡμῶν θέλουσιν ἐπικρατῆσαι τὸ ἔργον ἡμῶν· αἱ δὲ μέλλουσαι καταχρήσεις ἔσονται ἦττον τερατώδεις ἐκείνων, ἃς οἰκτείρομεν σή-

μερον, ὅπως πρέπει νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι αἱ ὑφ' ἡμῶν προσβάλλόμεναι ὑπὴρξαν ἡρτον ἀπεχθεῖς τῶν καταχρήσεων ἐκείνων, τὰς ἀποίας ὑπέμειναν οἱ πρόγονοι ἡμῶν. Καὶ οὕτως ἐξακολουθοῦσα νὰ παλαίῃ ἡ ἀνθρωπίνη κοινωνία, μετὰ αἰῶνας ἀγώνων θέλει φθάσει εἰς τὴν τελειότητα καθισταμένη, ὅ,τι νῦν λέγεται θεός! Εἰς τὰ ὅπλα! Ἀδελφοί! ἀκολουθήσατέ με εἰς τὴν κατὰκτησιν τῆς Θεότητος!»

Ἐν ἄλλῃ ὡσαύτως ἐπαναστατικῇ προκηρῶζει ἀναγινώσκονται τὰ ἀκόλουθα:

«Ἀδελφοί, ἡ ὑπομονὴ ἡμῶν ἐξηντήθη, ἡ δὲ ζωὴ καθίσταται καθ' ἑκάστην τραχυτέρη. Ἐπατήθημεν διὰ ματαίων ὑποσχέσεων. Ἡ γῆ αὕτη, ἣν ὁ θεὸς ἐπλάσσε χάριν ὅλων τῶν ἀνθρώπων, κατελήφθη ὑπὸ τῶν κυρίων ἡμῶν. Ποῦ ὑπάρχει λοιπὸν ἡ δικαιοσύνη; — Φεῦ! οὐδαμοῦ· πανταχοῦ ἄρχει ἡ τυραννία.

«Ἀλλ' ἄλλοτε δὲν συνέβαινε τοῦτο. Οἱ ἀγροὶ ἀνῆκον εἰς τοὺς καλλιεργητὰς αὐτῶν. Οἱ δὲ πρόγονοι ἡμῶν ἠγνόουν καὶ εὐγενεῖς, καὶ ἱερεῖς, καὶ ἐμπόρους, καὶ μεταπράτας· καὶ οὕτως ἔζων ἐλεύθεροι καὶ εὐδαίμονες! Ἀλλ' ἐπῆλθον ἐκεῖθεν τῶν θαλασσῶν αἱ ξένοι δυνάσται, σύροντες μεθ' ἐκυτῶν τοὺς εὐγενεῖς αὐτῶν, τοὺς ὑπαλλήλους, τοὺς μεταπράτας αὐτῶν· καὶ ὑπεδούλωσαν τὸν πτωχὸν λαόν, καταλαβόντες τοὺς ἀγροὺς αὐτοῦ, ἔκτοτε δὲ ζῶσιν ἐπὶ τῷ τιμῆματι τοῦ ἰδρωτός του! . .

«Ἀφοῦ ἐγένοντο κύριοι τῆς χώρας ἡμῶν οἱ κατακτηταί, ἐθεμελίωσαν πόλεις, ἀφ' ὧν δεσπόζουσιν ἀκόμη. Εἰς αὐτοὺς ἀφείλομεν τοὺς καταθλιπτικούς νόμους καὶ τοὺς βαρεῖς φόρους, οἵτινες ἐξανναγκάζουσιν ἡμᾶς εἰς τὴν ἀθλιότητα. Εἶναι ἡδύχριστοι! Καὶ διατί νὰ μὴ ᾔναι; παχαίνονται ἐκ τοῦ ἄρτου ἡμῶν! Αἱ πόλεις αὐτῶν εἶναι τοσοῦτον ἰσχυραὶ, ὥστε εἶναι ἀδύνακτον νὰ τὰς προσβάλλωμεν, καὶ μόνον δυνάμεθα νὰ τὰς πυρπολήσωμεν.

«Εἶπον καθ' ἑαυτούς: Τὰ πάντα ἀνήκουσιν εἰς τὸν Τσάρον, εἰς τοὺς εὐγενεῖς, εἰς τοὺς ἱερεῖς, εἰς τοὺς ἐμπόρους· ὁ δὲ λαὸς εἶναι δοῦλος ἡμῶν.

«Ἀληθῶς, ἡμεῖς οἱ ἄλλοι χωρικοὶ εἴμεθα ἄγρια θηρία μόνον διὰ τοὺς κυρίους μας· μᾶς ἐπέσασσαν καὶ μᾶς ἐχαλίνωσαν, ἔπειτα δὲ ἀνῆλθον ἐπὶ τῶν ὤμων ἡμῶν. Δυστυχίᾳ εἰς τὸν τολμῆστον νὰ παραπνεθῇ! ἡ Σιβηρία καὶ ὁ σουφεισμὸς θὰ ἐπαναγάγῃ εἰς τὸ λογικὸν τὸν αὐθάδη . . . Ἀλλ' ἂν ἡ δυσπρόνοια ἀρχῇ μεταφραζομένη εἰς στάσιν, εἶναι ἀληθές ὅτι οἱ κύριοι θέλουσι λαβεῖν ἄλλον τόνον· ὦ! τότε εἶναι ἄσωτοι ἐξ ὑποσχέσεων καὶ ψευδολογίας. Τῆς δὲ ἡσυχίας ἀποκαθισταμένης, οἱ ὠραῖοι λόγοι λητμονοῦνται καὶ ἡ καταδίωξις ἐπανέρχεται βίαιοτέρα παρὰ ποτε . . .

«Ὁ Τσάρος ἐμέθυε, ὑπογράφων τὸ οὐκᾶζιον, τὸ ἀναγνωσθὲν ἡμῖν τὴν 19 Φεβρουαρίου 1861· τί ἔλεγε τὸ οὐκᾶζιον ἐκεῖνο; — Χωρικοὶ, εἰσθε ἐλεύθεροι, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ὅρον νὰ μὴ κατέχητε οὔτε σπιθαμὴν ἐδάφους, οὔτε γῆν καλλιεργημένην, οὔτε δάσος. Εὐτυχὴς ὁ Τσάρος ὁ ἐν καταστάσει μέθης ὑπογράφας τὸ οὐκᾶζιον ἐκεῖνο . . .

οἱ ἱερεῖς εἶπον ἡμῖν : ὁ Τσάρος εἶναι ὁ θεὸς τῆς γῆς, οἱ δὲ εὐγενεῖς ἐκτελοῦσι παρ' αὐτῷ τὰ καθήκοντα τῶν ἀγγέλων . . . Εἴμεθα εὐχαριστημένοι γὰρ κλίνωμεν τὰ νῶτα ἡμῶν . . .

« Ἐν μόνον ὑπολείπεται ἔτι, ν' ἀπαγχονίσωμεν δίκην κυνῶν τοὺς κυρίους ἡμῶν ! Κάτω πᾶσα συνοικία ! ἐξαλειφθήτωσαν ἅπασαι ! . . . Πυρπολήσωμεν τὰς πόλεις αὐτῶν ! ἀποκαθαρθήτω ἐν τῷ πυρὶ ἡ χώρα ἡμῶν ! . . . Ἡρὸς τί αἱ πόλεις αὗται, αἱ χρησιμεύουσαι μόνον πρὸς παραγωγὴν τῆς δουλείας ; Ὅπόταν καταστῇ ὁ χωρικός κύριος τῆς οἰκίας του, τοῦ ἀγροῦ του, ὁπόταν δυνηθῇ γὰρ καλλιεργεῖν ἐν τῷ ἐργοστασίῳ τοῦ χωρίου του, δὲν θέλει δοκιμάζει πλέον τὴν ἀνάγκην τῆς ὑπηρεσίας ἐν ταῖς πόλεσι . . . » Ἀσπλοὶ ἡμεῖς μόνον διὰ τοῦ πυρὸς θυνάμεθα γὰρ προσβάλλωμεν καὶ γὰρ νικῶμεν αὐτοὺς ἔχοντας πυροβόλα καὶ φωσίγγια. Ἀπαξ δὲ μεταβληθέντων εἰς κόνιν τῶν τειχῶν, ὅπισθεν τῶν ὁποίων ἀποκρύπτεται τὸ σκυδολόγιον τοῦτο, θέλει ἀναμφιβόλως ἀποθάνει τῆς πείνης. »¹

Γ'.

Ὑπάρχει διδασκαλία τοῦ μηδενισμοῦ, ὥς ὑπάρχει τοιαύτη περὶ κοινωνισμοῦ, ὥς ὑπάρχει τοιαύτη κατὰ τὸ μέλλον καὶ ἤττον περὶ ὧν τῶν αἰρέσεων καὶ παραπλανήσεων τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος ἐν τῇ ἱστορίᾳ ; Ὁ Βολταῖρος, ἂν δὲν ἀπατώμαι, ἔλεγε συνήθως, ὅτι δὲν ὑπάρχει μωρία, ἥτις δὲν ἔσχε τοὺς θεωρητικοὺς αὐτῆς καὶ τοὺς ὁπαδοὺς, τοὺς ἐνθουσιαστικὰς καὶ τοὺς προσηλύτους. Ἦθελεν εἶναι λοιπὸν σκληρὸν ν' ἀρνηθῶμεν τοῦλάχιστον τὴν τιμὴν ταύτην εἰς τὴν αἴρεσιν, ἥτις ἐμπνέουσα τὸν τρόπον εἰς ὅλην αὐτοκρατορίαν, ἀπασχολεῖ κατὰ τὸ μέλλον καὶ ἤττον ἂν οὐχὶ τὴν μελέτην ἀλλ' ἐξ ἀπαντος τὴν περιέργειαν τοῦ εὐρωπαϊκοῦ δημοσίου. Ἀλλ' οἱ κορυφαῖοι τοῦ μηδενισμοῦ οὐδαμῶς στρατολογοῦνται ἐκ τῶν ἀσκητικῶν ἐκείνων πνευμάτων, ἅτινα κορεσθέντα τοῦ παρόντος, ζητοῦσι νέαν τροφήν καὶ νέας ἐντυπώσεις ἐν τῇ χώρᾳ τῶν ὀνείρων καὶ τῆς οὐτοπίας, προσκαθοῦνται διὰ πλασμάτων καὶ φαντασμάτων ν' ἀναπαύσῃ τὴν δίψαν αὐτῶν καὶ γὰρ δημιουργήσωσιν ἐπὶ τῶν νεφῶν ὅ,τι δὲν δύνανται ν' ἀπολαύσωσιν ἐπὶ τοῦ πεζοῦ καὶ πεπερασμένου τούτου πλανήτου. Εἶναι ἄνδρες ἐνεργείας καὶ δράσεως, σκοτεινοὶ συνωμῶται μὴ ἀρκούμενοι εἰς θεωρίας μόνον καὶ εἰς ἀφηρημένα δόγματα, ἀλλὰ ζητοῦντες τὴν πραγματοποίησιν αὐτῶν καὶ τὴν ἐκτέλεσιν διὰ τοῦ πυρὸς, τοῦ σιδήρου, τῆς καταστροφῆς καὶ τῆς ἐρημώσεως. Ἄν γεννηθῶσιν ἐν τινὶ ἀνωτέρᾳ κοινωνικῇ τάξει, ὀφείλουσι γὰρ λησμονήσωσιν πᾶς παράδοξαι καὶ τὰ ἐνστικτὰ τῆς ἀνατροφῆς αὐτῶν, ν' ἀφομοιωθῶσι δὲ μετὰ τοῦ λαοῦ, τοῦ ὁποίου ἀναλαμβάνουσι τὴν παιδαγωγίαν καὶ τὴν ἐξέγερσιν· εἴτε

¹ Les grands procès politiques — L'association internationale des travailleurs 183—185.

ἄνδρες, εἴτε γυναῖκες, ὀφείλουσι νὰ κατέλθωσι μέχρι τῶν κατωτάτων στρωμάτων τῆς κοινωνικῆς ὑποστάθμης, νὰ ἐθισθῶσιν εἰς ἀπάσας τὰς ἐξεις τῶν χωρικῶν, νὰ ἐμπνεύσωσι τὴν ἐμπιστοσύνην αὐτῶν καὶ τὴν ἀφοσίωσιν, καὶ οὕτω νὰ ποιήσωσι τὴν ἐναρξιν τοῦ ἱεραποστολικοῦ αὐτῶν ἔργου, προκηρύττοντες τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν συντέλειαν καταδικασθείσης κοινωνίας. Μόνον διὰ τῆς θυσίας ταύτης, ἐπὶ ἀδρατιμῇ, ἐξαγοράζεται ἡ ἀφοσίωσις τοῦ πλήθους εἰς τὸν μηδενιστικὸν προσηλυτισμόν. Ἐν τῇ νεωτάτῃ τοῦ *Turguenjew* μυθιστορίας φλογερὰ κεφαλή καὶ εὐγενὴς καρδιά, νέος τις ἀνὴρ, ἐμπίπτει εἰς τὰς μηδενιστικὰς παγίδας· φυσικὸς γόνος ἀριστοκρατικοῦ πατρὸς κέκτῃται ἔκπληκτον τὴν συνείδησιν καὶ τὸν ἐγωϊσμόν τῆς ὑψηλῆς αὐτοῦ καταγωγῆς· μυηθεὶς τὰ δόγματα τοῦ μηδενισμοῦ, μετὰ ζήλου καὶ πίστεως ἀναλαμβάνει τὴν διάδοσιν αὐτῶν καὶ διδασκαλίαν· ἀλλὰ δὲν ἔχει τὴν ἱκανότητα ν' ἀφομοιωθῇ πρὸς τὸ πλῆθος, νὰ κατανοήσῃ τὰ ἔνστικτα αὐτοῦ ὃ ἀπόκληρος οὗτος γόνος ἀριστοκρατικῆς τάξεως. Ἀπερχόμενος πρὸς τὸν λαόν, αἰσθάνεται ἐν ἑαυτῷ τὴν πάλιν καὶ τὴν ἀγωνίαν τῆς ἀνικανότητός του· ἐπὶ τέλους ἀπόλλυσι τὴν πίστιν· ἀλλὰ δὲν λιποτακτεῖ εἰς τὸ στρατόπεδον τῶν πολεμίων· ὅ,τι κατ' ἐξοχὴν χαρακτηρίζει τὸν Σλάβον εἶναι ἡ ἐγκαρτέρησις· ἐπὶ τέλους δὲ ἀποφασίζει ν' αὐτοκτονήσῃ, δίδων τέρμα εἰς τὸν ἐναγώνιον βίον του. Ἀλλ' ὑπάρχει καὶ ἕτερος ἐν τῇ μυθιστορίας ταύτῃ ἥρωας, εὐθὺς οὗτος ἀπὸ τοῦ λαοῦ καταγόμενος, κατανοῶν δὲ ἐξ ὀλοκλήρου τὰς ιδιότητας αὐτοῦ καὶ τὰ ἔνστικτα. Καὶ οὗτος εἶναι ὁ ἀληθὴς μηδενιστής· δὲν πιστεύει μὲν εἰς τὸν προσεχῆ θρίαμβον τοῦ κόμματος, εἰς ὃ ἀνήκει, ἀλλ' ἐργάζεται μετὰ ζήλου πρὸς τοῦτο, περιπλανώμενος ἀπὸ τῶν ἐργαστασίων εἰς τὰς ἐξοχὰς καὶ ἀπὸ τούτων εἰς ἐκεῖνα καὶ οὕτω μεταδίδων τὰ ἀνατρεπτικὰ αὐτοῦ κηρύγματα· βαθὺς ἐρευνητὴς καὶ γνώστης τῆς ψυχῆς τοῦ χωρικοῦ, γινώσκει νὰ ἐπωφεληθῇ τῶν προτερημάτων αὐτοῦ καὶ τῶν ἐλαττωμάτων, ἐμπνέων εἰς αὐτὸν τὸ μῖσος καὶ τὸ αἰσθημα τῆς καταστροφῆς κατὰ τῆς ὑφισταμένης ἠθικῆς τάξεως τῆς κοινωνίας. Μόνον ὁ τοιοῦτος εἶναι τέλειος ἀνὴρ! οἱ ἐνθουσιασταί, οἱ ἰδεολόγοι, ἀλλὰ ταχέως κορεννύμενοι ἐν τῇ πρώτῃ ἀποτυχίᾳ δὲν εἶναι κατάλληλοι διὰ τὴν ὑψηλὴν ταύτην ἀποστολήν, ἥτις ἔχει μᾶλλον χρεῖαν θετικῶν ἀνδρῶν, γινωσκόντων ν' ἀναμένωσιν, ἀλλὰ καὶ νὰ ἐργάζωνται, ἐχόντων δὲ τὴν πίστιν τοῦ ἔργου ἐν τῇ πεποιθήσει τῆς μελλούσης αὐτοῦ πραγματώσεως. Ἐνὶ λόγῳ ἐν τῇ παρούσῃ καταστάσει τοῦ μηδενισμοῦ ἐλλείπουσι μὲν ἀπ' αὐτοῦ οἱ ἰδεολόγοι, οἱ θεωρητικοί, οἱ ὀργανωταί, οἱ Owen, οἱ Fourier, οἱ Louis Blanc, ἀλλ' ὑπάρχουσιν ἐν ἀφθονίᾳ οἱ ἐργάται τῆς κοινωνικῆς καταστροφῆς, οἱ ἐμπρησταί τῶν δημοσίων κτιρίων καὶ τῶν ἰδιωτικῶν ἐργαστασίων, οἱ ζητοῦντες τὴν ἀνακαίνισιν τῆς κοινωνίας οὐχὶ διὰ τῆς ἀναπτύξεως ἀλλὰ διὰ τῆς ἰσοπεδώσεως αὐτῆς, ἥτις εἶναι τὸ κοινωνικὸν καὶ πολιτικὸν αὐτῶν ἰδεῶδες.

Συγγραφεὺς τις ἀπεκάλεσε τὸν μηδενισμόν *παράφρονα κοινωνισμόν*. Ὁ χαρακτηρισμὸς εἶναι ἀκριβέστατος· ἄνευ ἀρχῆς καὶ συστήματος, στερούμενος

πράξης λογικῆς καὶ ἐμβριθείας, κατέλαβε πάντας τοὺς δυσηρεστημένους ἐκ τοῦ ὑφισταμένου κοινωνικοῦ καθεστώτος, πάντας τοὺς ἀνατρεπτικοὺς, οἵτινες ἀγνοοῦντες τὰ ἐργασθῶσι σωφρονέστερον καὶ λογικώτερον κατὰ τῆς ἀρχούσης ἐν Ῥωσσίᾳ κοινωνικῆς ἀκοσμίης, κηρύττοντες τὴν καταστροφὴν ἀπλῶς χάριν αὐτῆς μόνον, συντελοῦσιν ἀναντιρρήτως διὰ τῆς ἀφρονος αὐτῶν διαγωγῆς καὶ τῆς ἐσπασμένης ἐργασίας εἰς τὴν παλινδρομικὴν μᾶλλον ἢ τὴν προαγωγὴν τῶν φιλελευθέρων ἰδεῶν ἐν Ῥωσσίᾳ. Οὐδεμίᾳ καθολικῇ ἰδέᾳ κατοικεῖ ἐν τῷ ἐγκεφάλῳ αὐτῶν ἀρχὴν ἔχουσι τὴν καταστροφὴν καὶ τὴν ἐξόντωσιν, ἀπὸ δὲ τῶν ἐρεπίων τῆς φοβερᾶς ταύτης εἰκόνας τοῦ θανάτου θέλει ἀναθάλπει ἡ νέα κοινωνικὴ ἀνάστασις καὶ δημιουργία ἄνευ ἀρχῆς τινος, ἄνευ κύθεντείας, ἐφ' ἧς θέλει βασιλεύσει πλήρης, ἀνέπαφος ἡ ἰσότης τῆς ἀνταρρακτικότητος καὶ ἀποκαθαρτικότητος ἀνθρωπότητος.

Κεφαλὴ καὶ ψυχὴ τῆς νέας ταύτης μηδενιστικῆς τάσεως ὑπῆρξε κατ' ἐξοχὴν ὁ Μιχαήλ Bakunine, σύγχρονος περίπου τοῦ Ἀλεξάνδρου Χέρτσεν καὶ τοῦ Belinski, ὡς ἐκ τῆς γεννήσεως δ' αὐτοῦ ἀνήκων εἰς τὴν ἀριστοκρατικὴν τάξιν τῆς ρωσικῆς κοινωνίας, καθὼς καταγόμενος ἐξ ἀρχαίου οἴκου βαγυλίων. Ἀνατραφεὶς ἐν τῷ στρατιωτικῷ σχολείῳ καὶ τυχὼν τῶν ἐπωμίδων ἀξιωματικοῦ, διετέλεσε τοιοῦτος μέχρι τοῦ 22 ἔτους τῆς ἡλικίας του, ὅποτε ἀπεχώρησε, μηδὲν εὐρίσκων θέληγντρον ἐν βίῳ ἀποπνίγοντι πᾶσαν τοῦ πνεύματος ἐξαρσιν. Ἠκμαζε κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἐν Μόσχᾳ, ὅπου ὁ νέος εὐγενὴς μετέβη, ἡ φιλοσοφία τοῦ Ἐγέλου καὶ κατ' ἐξοχὴν αἱ ριζοσπαστικαὶ τάσεις τῆς ἀριστερᾶς αὐτῆς πτέρυγος. Ἦτο ἡ ἀλγεβρα τῆς ἐπαναστάσεως, ἔλεγε περὶ αὐτῆς ὁ Χέρτσεν, ἡ φιλοσοφία αὕτη, ὡς οὐδεμίᾳ ἄλλῃ διδασκαλίᾳ καθιστᾷ τὸν ἄνθρωπον ἐλεύθερον, οὐδένα δὲ λίθον ἐπὶ λίθου καταλείπουσα ἐπὶ τοῦ οἰκοδομήματος τοῦ χριστιανοῦ κόσμου. Τῆς δὲ διδασκαλίας ταύτης ἐνθουσιώδης γενόμενος μαθητὴς καὶ ἀπόστολος ὁ πρότερος ἀξιωματικὸς τοῦ ρωσικοῦ στρατοῦ, μετέβη μετὰ τινα χρόνον εἰς Βερολίνον, ὅπου, εἰ καὶ θανόντος ἤδη τοῦ Ἐγέλου, ἡ σχολὴ αὐτοῦ ὑπ' ἐξόχων ἀντιπροσωπευομένη πνευμάτων καὶ ὑπὸ τῆς πρωσικῆς κυβερνήσεως ὑποστηριζομένη, διετέλει εἰς τὸ ζενίθ τῆς ἀκμῆς αὐτῆς καὶ τῆς δημοτικότητος.

Αἱ ἀνατρεπτικαὶ ροπαὶ τῆς ἀριστερᾶς πτέρυγος τῆς σχολῆς ἀπερρόφησαν κατ' ὀλοκληρίαν τὸ σκεπτικὸν πνεῦμα τοῦ νέου Ρώσου καὶ ὑπὸ τὰς ἐμπνεύσεις ταύτας ἔγραψε τὸ πρῶτον αὐτοῦ φιλοσοφικὸν ἄρθρον, τὸ ὁποῖον καὶ ἐδημοσιεύθη ἐν ταῖς πρωσικοῖς χρονικοῖς, δημασίῳ τῶν νεοεγγελευμένων ὀργάνῳ, μεγάλῃς κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ἰσχύος καὶ δημοτικότητος ἀπολαμβάνοντι ἐν Γερμανίᾳ. Ἐν τῷ ἄρθρῳ τούτῳ καταστρέφων τὸ ὑφιστάμενον κοινωνικὸν καθεστὼς διὰ τῶν τύπων καὶ τῶν λογικῶν σχηματίων τῆς διαλεκτικῆς τοῦ Ἐγέλου ὁ νέος ἐπαναστατικὸς, καταλήγει εἰς τὴν νέαν κοινωνικὴν σύνθεσιν διὰ τοῦ ἀκολουθοῦ φιλοσοφικοῦ διθυράμβου: «Ἡ βαθμιαία ἐνέργεια τῆς ἀρνήσεως παύει αἰφνιδίως, μεταβαλλομένη εἰς αὐτοτελὴ ἀρχὴν, ἡ δὲ φύσις

μεταβαίνει εἰς νέον τινὰ κόσμον, τὸν κόσμον τοῦ ἐλευθέρου πνεύματος. . . . Δὲν ἀνεγνώσατε ἐπὶ τῶν προπυλαίων τοῦ διὰ τῆς ἐπαναστάσεως ἀνεγερθέντος ναοῦ τῆς ἐλευθερίας τοὺς μυστηριώδεις καὶ φοβεροὺς λόγους ἐλευθερία, ἰσότης, ἀδελφότης, καὶ δὲν γινώσκετε, καὶ δὲν αἰσθάνεσθε ὅτι οἱ λόγοι οὗτοι δηλοῦσι τὴν πλήρη ἐξουδένωσιν τοῦ ὑφισταμένου πολιτικοῦ καὶ κοινωνικοῦ κόσμου; . . . Ἡ ἀτμόςφορος εἶναι καυστική, θυέλλας ἐγκυμονοῦσα! τούτου δ' ἕνεκα ἀνακράζομεν ἡμεῖς εἰς τοὺς τετυφλωμένους ἡμῶν ἀδελφοὺς: Μετανοεῖτε, μετανοεῖτε, ἡγγικεν ἡ βασιλεία τοῦ κυρίου! — Καὶ λέγομεν εἰς τοὺς θετικούς: ἀνοίξατε τοὺς πνευματικούς ἡμῶν ὀφθαλμούς, ἄφerte τοὺς νεκροὺς θάπτειν τοὺς ἑαυτῶν νεκροὺς καὶ πείσθητε ἐπὶ τέλους, ὅτι τὸ πνεῦμα, τὸ αἰωνίως νεοτευχές, δὲν πρέπει ν' ἀνζητηῖται ἐπὶ τῶν καταπεσόντων ἐρείπίων. Ἄς ἐμπιστευθῶμεν λοιπὸν ἑαυτοὺς εἰς τὸ αἰώνιον πνεῦμα, τὸ ὅποιον καταστρέφει καὶ ἐκμηδενίζει μόνον διὰ τὸν λόγον ὅτι εἶναι ἡ ζῆνωτος καὶ αἰωνίως δημιουργικὴ πηγὴ πάσης ζωῆς. Ὁ πόθος τῆς καταστροφῆς εἶναι συγχρόνος δημιουργικὸς πόθος!»¹

ὑπὸ τοὺς οἰωνοὺς τοιαύτης ἐγκεφαλικῆς κατασκευῆς καὶ πνευματικῆς καταστάσεως ἄρχεται ὁ *Bakunine* τῆς ἐπαναστατικῆς αὐτοῦ ἐργασίας. Ἀπόστολος τῆς ἐπαναστάσεως ἐν πάσῃ στιγμῇ καὶ κοινωνίᾳ, φρονεῖ ὅτι ἐκάστη ἐποχὴ καὶ ἕκαστος λαὸς εἶναι κατ'ἀλλήλους πρὸς τοῦτο. Ἀπὸ τοῦ ἔτους 1845 ἄρχεται κατ' ἐξοχὴν τὸ πολὺπλαγκτον στάδιον τοῦ ἀγρίου ἀνατρεπτικοῦ. Καταλείπει τὴν ὑπὸ μεταφυσικῶν χιμαιρῶν καὶ παροξυσμῶν ταρρασσομένην Γερμανίαν καὶ μεταβαίνει εἰς τὴν *Μέκκαν* τῶν νέων ἰδεῶν, τοὺς Παρισίους, ἔνθα κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην ὁ Ἡφαίστος τῆς ἐπαναστάσεως ἐχάλκευε τὸν σίδηρον, ὅστις ἔμελλε νὰ θραύσῃ μετὰ τινὰ χρόνον τὰ δεσμὰ τῆς εὐρωπαϊκῆς δουλείας. Διέτριψεν ἐνταῦθα ἐπὶ τινὰ ἔτη, μετέβη εἴτα εἰς τὴν Ἑλβετίαν καὶ ἐπανῆλθε πάλιν εἰς Παρισίους βραχὺν χρόνον πρὸ τῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1848. Μετὰ τὴν ἐκρηξίν τῆς νέας μεταβολῆς ἐν Γαλλίᾳ μετέβη εἰς τὴν βοεμικὴν πρωτεύουσαν Πράγαν, ὅπου εἶχε συγκληθῇ τὸ πανσλαβικὸν κοινοβούλιον, τὸ ὅποιον ἔμελλε νὰ διατυπώσῃ τὰς πρὸς ἀλλήλους καὶ τὰς πρὸς τοὺς λοιποὺς λαοὺς τῆς Εὐρώπης σχέσεις τῶν σλαβικῶν λαῶν, ἐν τῷ ὁποίῳ ἐν τούτοις ὁ τέως κοσμοπολίτης οὗτος ἀντεπροσώπευεν ἄγαν πανσλαβιστικὰς τάσεις καὶ διαθέσεις. Ἀποτυχόντων τῶν σχεδίων αὐτοῦ ἐν Πράγῃ, μετέβη εἰς Δρέσδην, ἔνθα μετὰ τὸ ναυάγιον τῆς ἐπαναστάσεως συλληφθεὶς, καθεύχθη ὑπὸ τῆς σαξωνικῆς κυβερνήσεως, παραδοθεὶς μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Αὐστρίαν καὶ ὑπὸ τούτης εἰς τὴν ρωσικὴν κυβερνήσιν. Διατελέσας ἐπὶ τινὰ χρόνον ἐν τινι ρωσικῷ φρουρίῳ, ἐξορισθεὶς εἴτα εἰς Σιβηρίαν, τυχὼν μετὰ ταῦτα τῆς ἀδείας νὰ μετοικήσῃ εἰς τὴν τότε ὑπὸ τῆς Ρωσίας προσαρτηθεῖσαν χώραν τοῦ Ἀμούρ, κατ'ὥρθωσε διὰ μυρίων περιπετειῶν νὰ μεταβῇ εἰς Ἰαπωνίαν.

¹ Russland vor und nach dem Kriege.

νίαν, εἶτα εἰς τὴν βόρειον Ἀμερικὴν, τὸ δὲ ἔτος 1864 καὶ προσορμισθῇ ἐπὶ τέλους εἰς Ἀγγλίαν.

Ἐνταῦθα ἀνέπτυξε νέον ζῆλον πρὸς διάδοσιν τῶν ὁσημέραι ἀνατρεπτικωτέρων καθισταμένων ἀρχῶν του. Ἰδρύσας νέαν ριζοσπαστικὴν ἡμερησίαν *Ko-lokol* μετ' ἄλλων ὁμοφρόνων αὐτοῦ, κηρύττων τὴν παγκόσμιον ἐπανάστασιν καὶ ζητῶν καὶ ἐξεγείρη τοὺς νεκροὺς τῆς δούλης Εὐρώπης εἰς τὴν κατάκτησιν τῆς νέας αὐτῶν ζωῆς καὶ ἐλευθερίας. Συγχρόνως εἰργάζεται πρὸς σχηματισμὸν διαφόρων ἐπαναστατικῶν ἐταιριῶν, περιλαμβανουσῶν ἐν τοῖς κόλποις αὐτῶν πάντας τοὺς δυσηρεστημένους τῆς μοναρχικῆς Εὐρώπης ἀνδρας, καὶ οὕτως ἔλαβεν ἐνεργώτατον μέρος εἰς τὰ συνέδρια τῶν φίλων τῆς εἰρήνης καὶ τῆς ἐλευθερίας, μετὰ δὲ τοῦ Γερμανοῦ *Marx* ἐγένετο εἰς τῶν πρωτεούντων ὀργανιστῶν τῆς διαβροῆτος *Διεθνοῦς*. Ἐλθὼν εἰς ρῆξιν πρὸς τὰ πρωτεύοντα μέλη τῆς ἐταιρίας ταύτης ἕνεκα τῶν ἀναρχικῶν αὐτοῦ τάσεων, ἀπεχώρησεν ὁ *Bakunin*, ἰδρύσας νέαν ἀδελφότητα, νέαν διεθνῇ συμμαχίαν τῆς κοινωνιστικῆς δημοκρατίας, τῆς ὁποίας κατέστη ἡδὴ ὁ ὑπέρτατος ποντίφηξ καὶ αἵρεσιάρχης. Ἐκ τοῦ προγράμματος τῆς νέας ταύτης ἐταιρίας θέλουσι κατανοηθῇ ἐπαρκῶς οἱ νέοι τοῦ Ρώσου ἀναρχικοῦ πόθοι, οἱ ἐκσφενδονιζόμενοι κατὰ τῆς ὑφισταμένης ἠθικῆς καὶ κοινωνικῆς τάξεως:

«Ἡ Συμμαχία κηρύσσεται ἄθεος· ζητεῖ τὴν κατάργησιν τῶν θρησκευμάτων, τὴν ὑποκατάστασιν τῆς ἐπιστήμης εἰς τὴν πίστιν καὶ τῆς ἀνθρωπίνης δικαιοσύνης εἰς τὴν τοῦ Θεοῦ.

«Ζητεῖ πρὸ παντὸς τὴν πολιτικὴν, οἰκονομικὴν καὶ κοινωνικὴν ἐξίσωσιν τῶν κλάσεων καὶ τῶν ἀτόμων τῶν δύο φύλων, ἀρχομένη ἐκ τῆς καταργήσεως τοῦ δικαίου τῆς κληρονομίας, ὅπως ἐν τῷ μέλλοντι ἡ ἀπόλαυσις τυγχάνῃ ἴση πρὸς τὴν παραγωγὴν ἐκάστου, ἡ δὲ γῆ, τὰ ὄργανα τῆς ἐργασίας, ὡς πᾶν ἄλλο κεφάλαιον καθιστάμενον ἢ ἀθροιστικὴ περιουσία ὁλοκλήρου τῆς κοινωνίας, μὴ δύνανται καὶ χρησιμοποιηθῶσιν ἢ ὑπὸ τῶν ἐργατῶν μόνον, τουτέστιν ὑπὸ τῶν ἀγροτικῶν καὶ βιομηχανικῶν συνεταιρισμῶν.

«Ζητεῖ δι' ἅπαντα τὰ τέκνα ἀμφοτέρων τῶν φύλων, ἀπὸ τῆς γεννήσεως αὐτῶν, τὴν ἰσότητά τῶν μέσων τῆς ἀναπτύξεως, τουτέστι τῆς συντηρήσεως, τῆς ἀνατροφῆς καὶ τῆς παιδεύσεως καθ' ὅλους τοὺς βαθμοὺς τῆς ἐπιστήμης, τῆς βιομηχανίας καὶ τῶν τεχνῶν, πεπεισμένη ὅτι ἡ ἰσότης αὕτη, οἰκονομικὴ τὸ πρῶτον καὶ κοινωνικὴ μόνον, εἴξει ἀποτέλεσμα καὶ ἐπενέγκῃ ἐπὶ μᾶλλον καὶ μᾶλλον μεῖζονα τῶν ἀτόμων φυσικὴν ἰσότητά, ἐξαλείφουσα ἀπᾶς τὰς τεχνητὰς ἀνισότητας, ἱστορικὰ παραγόμενα ψευδοὺς ὅσον καὶ ἀδίκου κοινωνικῆς ὀργανώσεως.¹

«Πολεμία παντὸς δεσποτισμοῦ, μηδὲνα ἄλλον πολιτ.κὸν τύπον ἀναγνω-

¹ Τὸ πρόγραμμα τῆς μηδενιστικῆς αἵρέσεως συνίσταται εἰς τὴν κατάργησιν πάσης σχέσεως φύλου, οἰκογενείας καὶ πάσης διαφορᾶς μεταξὺ ἀνδρὸς καὶ γυναικός, συνεπῶς οἱ διαζῶνται τῶν δύο φύλων θέλουσι φέρει κοιντοὺς βροτρυχοὺς, πλατέα ἐνδύματα, συγγέοντα τοῖς τύποις,

ρίζουσα πλὴν τοῦ δημοκρατικοῦ, καὶ ἀπορρίπτουσα ἀπολύτως πᾶσαν ἀντιδραστικὴν συμμαχίαν, ἀποκρούει πᾶσαν πολιτικὴν ἐνέργειαν, ἥτις δὲν ἠθέλησεν ἔχει ὡς ἄμεσον τέλος τὸν θρίαμβον τῆς ὑποθέσεως τῶν ἐργατῶν κατὰ τοῦ κεφαλαίου.

«Τοῦ κοινωνικοῦ ζητήματος μὴ δυναμένου νὰ τύχῃ τῆς ὀριστικῆς καὶ πραγματικῆς αὐτοῦ λύσεως παρὰ ἐπὶ τῇ βίσει τῆς διεθνοῦς ἢ παγκοσμίου τῶν ἐργατῶν παντὸς τόπου ἀμοιβαιότητος, ἡ Συμμαχία ἀποκρούει πᾶσαν πολιτικὴν στηριζομένην ἐπὶ τοῦ αὐτοκαλουμένου πατριωτισμοῦ καὶ ἐπὶ τοῦ ἀνταγωνισμοῦ τῶν ἐθνῶν». . .

Ὁ ὑπέρτατος ποντίφηξ τῆς αἰρέσεως ταύτης δὲν ζητεῖ τὴν πραγμάτωσιν τῶν ἰδεῶν αὐτοῦ διὰ τῆς ἐμμόνου ἐργασίας πρὸς παιδείαν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ λαοῦ, ὅπως φρονοῦσιν ἄλλοι τινὲς θεωρητικοί· μόνη ἡ ἐπανάστασις, ἡ ἄμεσος διὰ τῆς βίας καταστροφὴ τῆς ὑφισταμένης ἠθικῆς τάξεως, δύναται νὰ μεταβάλῃ ἐν ἀκαρεῖ τὴν τύχην καὶ τὸ μέλλον τοῦ λαοῦ, ὅστις αἰείποτε εἶναι κατὰλληλος πρὸς τοῦτο, δυνάμενος νὰ ὀργανωθῇ αὐτονομῶς κατόπιν ἐκάστης ἐπικινεστώσεως. Ἐν τῇ μελέτῃ αὐτοῦ *Ἐπανάστασις καὶ ἐπιστήμη* διΐσχυρίζεται ὅτι ἡ ἀποστολὴ τῶν περαιοτισμένων ἐπικινεστικῶν εἶναι ἀπλουστάτη· δὲν εἶναι ἀνάγκη νὰ διδάξωσι τὸν λαὸν ἀρκετὰ ἤδη γινώσκοντα· ἐν μόνον ὀφείλουσι νὰ πράξωσι, νὰ ἐνεργήσωσιν ἐπὶ τῶν αἰσθημάτων αὐτοῦ κατὰ τῶν προνομιούχων τάξεων καὶ νὰ ἐμπνεύσωσιν εἰς αὐτὸν τὴν τέχνην τῶν στάσεων. Ἐπανάστασις ἐν ὅλῃ αὐτῇ τῇ οἰκαλέᾳ πραγματικότητι, οὐδὲν ἄλλο, καὶ τὸ κοινωνικὸν ζήτημα ἐλύθη. Ἀναγινώσκω ἐν τινι τῶν λόγων αὐτοῦ τὰ ἐπόμενα· «Ἀδύνατον νὰ καταστραφῇ ὁ θρησκευτικὸς φανατισμὸς διὰ τῆς διδασκαλίας, τῶν συλλόγων, τῶν ἐφημερίδων καὶ τῶν λοιπῶν προσηλυτιστικῶν μέσων. Ἡ θρησκεία δὲν εἶναι μόνον ἐγκεφαλικὴ παρκαπλάνησις, ἀλλ' ἔμα διαμκρτύρησις τῆς ἀνθρωπίνης φύσεως καὶ τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας κατὰ τῆς οἰκτρότητος καὶ τοῦ περιορισμοῦ τῆς περὶ ἡμᾶς πραγματικότητος. Ὁ ἄνθρωπος εὐρίσκων ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ μωρίαν μόνον, ἀδικίαν καὶ ἐλπεινότητα, δημιουργεῖ κρείττονα διὰ τῆς φαντασίας αὐτοῦ κό- ἀνδρικὰ τῆς κεφαλῆς περιδλήματα καὶ κυανᾶς διάπτρας ὀρισμένας νὰ καλύπτωσι τὸ χρῶμα τῶν ὀφθαλμῶν καὶ τὴν ζωηρότητα τοῦ βλέμματος.

Οὐδεμία εὐγενὴς μεταξὺ αὐτῶν συμπεριφορὰ καὶ ἐθιμοτυπία. Παράδειγμα τὸ ἐπόμενον ἀνέκδοτον μεταξὺ τοῦ Γάλλου Rousselle καὶ τῆς κυρίας Bakounine:

Ὁ Γάλλος δικηγόρος συζητῶν μετὰ τῆς συζύγου τοῦ βαρβάρου (οὕτως ἀπεκαλεῖτο ὑπὸ τῶν φίλων αὐτοῦ ὁ Bakounine) ἐν τινι τῶν αἰθουσῶν τοῦ δημαρχείου τῆς Βέρνης ἐμελλεν ἄνασκειν ἐπιχειρήματι τῆς μηδενιστρίας θίγειν τὸ ζήτημα τῆς μητρότητος. Μὴ δυνάμενος δὲ νὰ εὕρῃ τοπικὴν τινα φράσιν, χωρὶς νὰ ᾔῃαι αὕτη καὶ προσδλητηγ, ἐδίσταζεν ἀποκριθῆ· «Προσέξατε, πολῖτα Rousselle», τῷ εἶπεν αὐστηρῶς ἡ χειραφετηθεῖσα γυνή, «θέλετε καταστῆ ἀδρόφρων».

Ἀναμφιβόλως ὁ Rousselle ἦτο ὁ ἡσυχάσας.

Τῆς μητρότητος οὕσης γεγονότος φυσικῆς ἀνισότητος, διὰ παντὸς δυνατοῦ μέσου ἀποφεύγουσιν αὐτὴν οἱ μηδενισταί, ἀν δὲ δὲν δύνανται νὰ καταρθώσωσι τοῦτο, ἡ μηδενίστρια γυνὴ ἐγκαταλείπει ἐκουσίως τὸ προῖόν τῶν ἐρώτων τῆς, τῶν φυσικῶν αὐτῆς ἀναγκῶν μᾶλλον». (L'association internationale des Travailleurs par E. F r i b o u r g, l'un des fondateurs).

σμον. . . . Μόνον ὅταν ἀποδοθῇ εἰς τὴν γῆν πᾶν τὸ ἀνῆκον αὐτῇ, τρυτέστιν εὐτυχία καὶ ἀδελφότης, τότε μόνον θέλει κατὰ πρῶτον ἡ θρησκεία ἀπολέσει τὸν λόγον τῆς ὑπέρξεως αὐτῆς. Πρὸς καταστροφὴν δὲ τῆς θρησκείας δὲν ἐξαρκεῖ μόνον ὁ πνευματικὸς προσηλυτισμὸς, ἀλλὰ παρίσταται χρεῖα πρὸς τοῦτο τῆς κοινωνικῆς ἐπαναστάσεως». ¹

Ἐξέρχομαι τοῦ ἀπαισίου τούτου κύκλου τῶν παραληρημάτων νοσοῦσης ψυχῆς, φλεγμαίνοντος ἐγκεφάλου καὶ πεπωρωμένης καρδίας, οὐχὶ ἵνα ὀδηγήσω τὸν ἀναγνώστην μου ὡς ὁ Δάντης εἰς χώρας φωτεινοτέρας καὶ εὐγενεστέρας, ἀλλ' ἵνα μελετήσω μετ' αὐτοῦ, ἀλλ' ἵνα ἐξετάσω καὶ ἀναλύσω μετ' αὐτοῦ τὰ ψυχολογικὰ αἷτια, τὰ ἐπενεγκόντα τὴν πνευματικὴν καὶ κοινωνικὴν ταύτην ἐκρυθμίαν εἰς πολλὰς χώρας τῆς Εὐρώπης, μὴ ἐκλιπόντα μέχρι τῆς στιγμῆς ταύτης, ἀλλὰ τὰ ἔσχατα τῶν δεινῶν ἐπαπειλοῦντα.

Ὑπάρχουσιν ἐποχαὶ ἐν τῇ ἱστορίᾳ, καθ' ἃς ὁ ἄνθρωπος καταλαμβάνεται ὑπὸ ἀκαταλήπτου τινὸς συγχύσεως, ἔκ τινος πνευματικοῦ ἱλίγγου, ὅστις ἐμπνέων αὐτῷ τὸν κόρον, τὴν ἀηδίαν, οὐδεμίαν παρέχει αὐτῷ στιγμὴν γαλήνης, διακυμαίνων αὐτὸν ἐντὸς ἀορίστων πόθων, βαρύνων αὐτὸν διὰ τῆς μελαγχολίας ἐκείνης, ἣτις βαίνουσα μέχρι τῶν τελευταίων ὁρίων τῆς πνευματικῆς συγχύσεως, καθίστησιν αὐτὸν πρίγνιον τοῦ πρώτου ἐκκεντρικοῦ συναισθήματος, τῆς πρώτης ἐντυπώσεως. Δίκην ὑστερικῆς γυναικὸς δύναται νὰ συλλάβῃ τοὺς παραβολωτάτους πόθους, νὰ ἐπιζητήσῃ τὴν πραγμάτωσιν τῶν παραδοξωτάτων χιμαιρῶν καὶ ὅσα μᾶλλον ἢ νοσηρὰ αὕτη ἐξέγερσις τοῦ νευρικοῦ συστήματος καθίσταται μείζων, ἐπὶ τοσοῦτον καὶ οἱ πόθοι καὶ οἱ ὀρέξεις τοῦ πάσχοντος μωρότεροι. Τοιαύτη εἶναι ἡ ψυχικὴ ἰδιοσυγκρασία τῶν τελευταίων τούτων δεκαετηρίδων τοῦ καθ' ἡμᾶς αἰῶνος καὶ δὲν παρουσιάζεται τὸ φαινόμενον τοῦτο κατὰ πρῶτον ἐν τῇ ἱστορίᾳ. Ἀναλόγους τάσεις, παρομοίας χιμαίρας ἐπεζήτησεν ἐν τῇ ἀπελπισίᾳ αὐτῆς πίπτουσα ἡ ἀρχαία ἐλληνικὴ καὶ ρωμαϊκὴ κοινωνία, ὁπότε ἀπολέσασα πᾶν τὸ ἰδανικὸν αὐτῆς καὶ τὴν πίστιν, ἐπεδόθη ὅλη εἰς τὰς ἀγκάλας τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς ἡδυπαθείας, οἰκτρὸν θέαμα ἠθικῆς πτώσεως καὶ πνευματικῆς αὐτοκτονίας, ἐξ οὗ ἐμπνεόμενος ὁ Ὁράτιος, αὐτὸς ὁ προστατευόμενος τοῦ Μαικήνα Ἐπικούρειος, ἔγραψε τοὺς πικροὺς τούτους στίχους, ὧν ἡ ἀνάγνωσις ἔσως δὲν εἶναι ἀδιάφορος καὶ διὰ τὴν καθ' ἡμᾶς κοινωνίαν :

Ἄ Ἡ Ρώμη, καταλήφθεῖσα ὑπὸ τῶν στάσεων, παρ' ὀλίγον νὰ καταβληθῇ ἀπὸ τὸν Δᾶκα καὶ τὸν Αἰθίοπα, τὸν ἕνα φοβερὸν διὰ τὸν στόλον του, τὸν ἕτερον ἰσχυρότερον διὰ τὰ ὄξέα αὐτοῦ βέλη.

Ἄ Ὁ ἔνοχος αἰὼν ἐβεβήλωσε κατὰ πρῶτον τὸν γάμον, τὴν οἰκογένειαν, τὴν ἐστίαν. Τὸ δὲ κακὸν, ἀναπηδῆσαν ἀπὸ τοιαύτης πηγῆς, διεχύθη ἐπὶ τοῦ τόπου καὶ ἐπὶ τοῦ λαοῦ.

Ἄ Ἡ ἐπίγαμος παρθένος διδάσκεται εὐχαρίστως τοὺς χοροὺς τῆς Ἰωνίας*

* Russlart vorund nach dem Kriege ἀνωνύμου συγγραφέως.

ἀπαλύνει τεχνηέντως τὸ σῶμα τῆς· καὶ ἤδη ἐν τρυφερᾷ ἡλικίᾳ διαβουλεύεται αἰμομικτικούς ἔρωτας.

Ἀμέσως ζητεῖ νέους μοιχοὺς ἐν αὐτῇ τῇ τραπέζῃ τοῦ συζύγου τῆς· καὶ δὲν ἐκλέγει σχεδὸν ἐκεῖνον, εἰς ᾧν μέλλει νὰ παράσχῃ παροδικήν τινα εὐνοίαν, ὁπότεν κομίζωσι τὰς λαμπράδας.

Ἄλλ' ἐξεγείρεται, παρακελευομένη ὑπὸ ἐπιτακτικοῦ τινὸς σημείου, οὐχὶ ἄνευ τῆς συνενοχῆς τοῦ συζύγου, πρόσκαλουμένη ὑπὸ τινος ἐμπόρου ἢ καταδρομέως τινὸς, ἐπιβαίνοντος ἰσπανικῆς νηὸς καὶ ἐξαγοράζοντος τὴν ἀτιμίαν ἄλλων.

Ἀλλὰ δὲν εἶχε γεννηθῇ ἀπὸ τοιούτων γονέων ἢ γενεᾷ ἐκείνῃ, ἡ καταστήσασκε ἔρυθρὰν τὴν θάλασσαν ὑπὸ τοῦ αἵματος τῶν Καρχηδονίων, καὶ καταβλοῦσα τὸν Πύρρον, τὸν μέγαν Ἀντίοχον καὶ τὸν ἀδιχλάκτον Ἀννίβαν

Ἀπόσων δὲν καθίσταται αἷτιος ἐρειπίων ὁ πανδαράτωρ χρόνος! Ὁ αἰὼν τῶν πατέρων ἡμῶν, χείρων τοῦ τῶν προγόνων, παρήγαγεν ἡμᾶς χείρονας ἔτι, ἵνα δώτῃ ὑπαρξίν εἰς γενεὴν ἔτι μᾶλλον διεφθαρμένην.¹

Ἀρκεῖ τὸ παράδειγμα τοῦτο τῆς πιπτούσης Ρώμης, τὸ ὅποσον ἐπαρκῶς ἐκφράζεται ἐν τῇ ᾠδῇ ταύτῃ, ἐν τῇ ᾧ οὐχὶ μίᾳ κοινωνίᾳ δύναται ν' ἀτενίσῃ τὴν εἰκόνα αὐτῆς καὶ τὰς ἠθικὰς διαθέσεις . . .

Πρὸ τινων δεκαετηρίδων αἰσθητικοὶ συγγραφεῖς καὶ κριτικοὶ ἐν Εὐρώπῃ ἐκπλαγέντες ἐπὶ παρχδόξοις τισὶ ψυχολογικοῖς φαινομένοις τῆς κοινωνίας, κατήγγειλαν εἶδος τι ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς νόσου ἄρχομένης νὰ κατατρώχῃ τὸ δημόσιον πνεῦμα· ἠθικὴ τερηδὼν, φθίσις ἀνίατος τῆς ψυχικῆς υἱείας, ἐξέλεγεν ἰδίως τὰς ἐκλεκτοτάτας φύσεις· ἦτο κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐκείνην οἶονεὶ προνομιοῦχος νόσος τῆς ἀριστοκρατίας τοῦ πνεύματος, τὰ δὲ θύματα αὐτῆς ἐστρατολογοῦντο ἐκ τῶν ἐπιλέκτων τῆς τέχνης, τῆς φιλολογίας καὶ τῆς ἐπιστήμης. *Maladie du siècle* ἀπεκλήθη ἡ νόσος αὕτη ἐν Γαλλίᾳ, *Weltschmerz* ἐν Γερμανίᾳ καὶ ἄλλως ἄλλαχθοῦ· ἡ νόσος αὕτη, ἥς δὲν δύναμει ὧδε ἐλλείψει χρόνου νὰ διατυπώσω τὰ πλήρη χαρακτηριστικὰ, ἐξέφραζε τὴν ἀπογοήτευσιν ὑπὸ τὰς ποικίλας αὐτῆς ἀπόψεις, τὴν μέλαιναν ἐκείνην μελαγχολίαν, ἥτις δὲν εἶναι πλέον ἐλαφρὰ τις καὶ γλυκύθυμος ιδιότης ἐξόχου πνεύματος, ἀλλὰ λυπηρὸν σημεῖον πασχούσης ψυχῆς, προανάκρουσμα προσεχοῦς πνευματικῆς καταστροφῆς· βαθμηδὸν, ἀπὸ τῶν ἐκλεκτῶν πνευμάτων ἡ νόσος αὕτη κατήλθεν εἰς τὰς κατωτέρας κοινωνικὰς τάξεις, ἀπανταχοῦ συνεπιφέρουσα τὴν ἀπελπισίαν, τὴν ἠθικὴν ἐρήμωσιν, ἐγκαινίσασα ὡς ἠθικὸν δόγμα τὴν περιφρόνησιν κατὰ παντὸς καθεστῶτος, τὴν ἐπανάστασιν κατὰ πάσης μέχρι τῆς ἐποχῆς ταύτης ἐξαρχούσης ιδέας.

Οὕτως ἐπῆλθεν ἡ ἄρνησις εἰς τὰ κατώτατα στρώματα τῆς κοινωνίας, καταβᾶσα ἀπὸ τῶν κορυφῶν τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς τέχνης, ἡ εἰρωνεία,

¹ Orat. I, III, od. 6.

ἥτις κατεχλεύασε καὶ ἐξηυτέλισε πάντα θεσμόν καὶ σύνδεσμον τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης. Τί εἶναι ὁ γάμος ἐπὶ παραδείγματι, τὸ ἄκρον ἄωτον τοῦτο τῆς κοινωνικῆς τάξεως τοῦ ἀνθρώπου, ὁ ἰσχυρότατος παρκύων τῆς συντηρήσεως καὶ τῆς προόδου τῆς πολιτικῆς κοινωνίας; Ὁ *Franz Moör*, ὁ δυσειδὴς ἐκεῖνος ἥρως τῶν *Ληστών* τοῦ Schiller, ὁ ἀποστάτης κατὰ παντὸς ἠθικοῦ καὶ νομίμου ἐν τῇ κοινωνίᾳ, ὁ ἀσεβὴς υἱός, ὁ ἄστοργος ἀδελφός, δικαιολογοῦν ἐν ἑαυτῷ κακούργους διαθέσεις, ἐπιφωνεῖ μετὰ σατανικῆς ἐπινοίας: «Λέγουσιν: — αὐτός εἶναι πατήρ σου! σοὶ ἔδωκε τὴν ζωὴν, εἶσαι ἡ σὰρξ αὐτοῦ, τὸ αἷμα αὐτοῦ — λοιπὸν ἔστω σοι ἱερός! . . . Ἀλλ' ἐπεθύμουν νὰ ἐρωτήσω, διατί μὲ ἔκαμε; βεβαίως οὐχὶ ἀπὸ τῆς πρὸς με ἀγάπης . . . μὲ ἐγνώρισε πρὶν ἢ μὲ τεκνοποιήσῃ; ἐσκέφθη περὶ ἐμοῦ, καὶ ἦν στιγμὴν μὲ ἐδημιούργει; ἐγίνωσκε τί ἠθελον καταστῇ ἐγώ; . . . Καὶ εἶχεν ἄλλον τινὰ σκοπὸν ἢ δημιουργίᾳ μου, ἢ τὴν πλήρωσιν μόνον κτηνώδους ἐπιθυμίας;»¹. Τοιαύτη ἡ θεωρία τοῦ γάμου παρὰ τοῖς ὀλισταῖς, ἀνυψοῦσα ἐπὶ τοῦ στυλοβάτου τῆς κοινωνικῆς λατρείας τὸ εἶδωλον τοῦ ἐλευθέρου ἔρωτος καὶ ἐν λογικῇ συνεχείᾳ κατόπιν ὑπαγορεύουσα τὴν ἀσέβειαν πρὸς τοὺς γονεῖς, τὴν ἀστοργίαν πρὸς τοὺς ἀδελφούς, τὴν καταφρόνησιν πρὸς τοὺς νόμους τῆς κοινωνικῆς τάξεως· εἶναι ἡ σκέψις ἀποστάτου υἱοῦ, δικαιολογοῦντος τὰ ἑνόχια αὐτοῦ σχέδια, ἀρνούμενου πᾶσαν ὑπαρξίν ἠθικοῦ νόμου καὶ θυσιάζοντος τὰ αἰσθήματα τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας ἐπὶ τοῦ βωμοῦ τοῦ ἐγωῦσμοῦ καὶ τῆς ἀδιαφορίας.

Καὶ τί ἦσαν αἱ αἰμοσταγεῖς στάσεις κατὰ τὴν τελευταίαν ταύτην δεκαετηρίδα, αἱ συνωμοσίαι, κίττινες ἀπασχολοῦσιν ἀπὸ τινος χρόνου τὸ δημόσιον πνεῦμα, κωλύουσιν τὴν εἰρηνικὴν καὶ ἐλευθέραν αὐτοῦ πρόσδον, ἢ τὰ ἀποτελέσματα ἀναλόγων σκέψεων, παρομοίας τοῦ ἠθικοῦ καὶ τοῦ κοινωνικοῦ βίου συλλήψεως καὶ ἀπόψεως. Ὅποῖον ἄλλο ἦτο τὸ ἠθικὸν καὶ κοινωνικὸν ἰδεῶδες τῶν ἐμπρηστῶν καὶ πετρελαιοχόων τοῦ Δήμου τῶν Παρισίων καὶ τῆς ἰσπανικῆς Καρθαγένης; Κατὰ τὰς στατιστικὰς πληροφορίας, ὡς ἐξάγεται ἐκ τῶν ἀνακρίσεων καὶ τῶν δικῶν, δὲν εὐθύνεται ἐπὶ τοῖς συλληφθεῖσι καὶ τελεσθεῖσι κατουργήμασιν ἡ κοινωνικὴ ὑποστάθμη μόνον, ἡ ἀμυδρὰν κεκτημένη ἔννοιαν τῶν ὅρων τοῦ ἀληθοῦς, τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ καλοῦ, οἱ ἐκ τοῦ ψυχροῦς θνήσκοντες ἐπὶ τοῦ μεγάλου δρόμου, οἱ παραφρονοῦντες ἐκ τῆς πείνης καὶ τῆς ἐνδείας· ἡ δυστυχὴς αὕτη κοινωνικὴ τάξις ὑπῆρξεν ὄργανον μόνον καὶ νευρόσπαστον, διότι ἡ πνευματικὴ αὐτῆς κατάστασις δὲν επέτρεπε νὰ διακνηθῇ πέραν τοῦ στενοῦ κύκλου τῶν ἐνστίκτων. Ἐσχηματίσθη τάξις τις ἐν τῇ νεωτέρᾳ κοινωνίᾳ ὅλως ἰδιοφυῆς, σπανιώτατα δ' ἀπαντῶσα ἐν ταῖς ἀρχαιοτέραις κοινωνίαις· ἡ τάξις αὕτη, ἥτις κατὰ πρῶτον ἀνεπτύχθη καὶ διευτυπώθη εἰς ἴδιον κοινωνικὸν σύστημα ἐν Παρισίοις ὑπὸ τοῦ μυθιστοριογράφου *Mürger* ὑπὸ τὸ ὄνομα *Bohème*, περιλαμβάνει πᾶσαν ἀποτυχίαν ἐν τῇ

¹ Schiller's die Räuber.

ἐπιστήμη, ἐν τῇ τέχνῃ, ἐν τῇ φιλολογίᾳ, ἐν τῇ πολιτικῇ. Ἀπόκληροι πάν-
 τος προτερήματος, πάσης ἱκανότητος καὶ τιμῆς, ἄνδρες σπαταλήσαντες τὴν
 ἰδίαν τιμὴν καὶ ἀρετὴν ἐν τοῖς καταγωγίοις τῆς διαφθορᾶς καὶ τῆς ἐξαχρειώ-
 σεως, κυνικοὶ κατ' ἀνάγκην, στρέφουσι τὰ βέλη αὐτῶν κατὰ τῆς κοινωνίας,
 ἥτις ἐν τῷ κυριαρχικῷ αὐτῆς ἀξιώματι τοὺς περιεφρόνησε καὶ τοὺς ἀπελά-
 κτισε. Ὑπηρετοὶ διδασκαλιῶν ἀνατρεπτικῶν, διότι οὐδὲν συμφέρον δύνανται
 νὰ ἔχωσιν ἐν τῇ ὑφισταμένη κοινωνικῇ τάξει, ὥρωταν τὴν καταστροφὴν αὐ-
 τῆς καὶ τὴν ἐξουδένωσιν, καὶ μὴ δυνάμενοι εὐχερῶς νὰ πρόξωσι τοῦτο, διότι
 ἀναμένει αὐτοὺς ἐξάπαντος ἡ εἰρκτὴ, ἐξεμοῦσι τὸ δηλητήριο τῆς διεφθαρ-
 μένης αὐτῶν ψυχῆς καὶ καρδίας κατὰ πάντος ἀληθοῦς, ἀγαθοῦ καὶ καλοῦ ἐν
 τῇ κοινωνίᾳ. Ἡ ἰδρυσις, ἡ συντήρησις τῆς λιβελλογραφίας ἐν τῇ εὐρείᾳ αὐ-
 τῆς ἐννοίᾳ εἶναι ἔργον τῆς ἀποβλήτου τρύτης τάξεως. Καθ' ἐκάστην πρωΐαν,
 καθ' ἐκάστην ἑσπέραν οἱ ἄεργοι τῶν καπηλείων, αἱ ὑδρακλίδες τῶν τριόδων,
 πᾶν μωρὸν ἐν γένει, εὐρίσκουσι τὴν εἰκόνα αὐτῶν κεκαλλιτεχνημένην εἰς τὰ
 ρυπαρὰ ταῦτα προϊόντα τῶν τυπογραφείων, τὰ συντηροῦντα τὸν ἄτιμον
 βίον διεφθαρμένων συνειδήσεων. Κοινωνία ἀποτυντιθεμένη δὲν δύναται ἢ
 νὰ εὕρισκῃ ψυχικὴν τέρψιν καὶ ἀνγκούρισιν ἐν τοιαύτῃ βδελυρᾷ εἰ-
 κόνι, παρισταμένη κατ' ἐξοχὴν διὰ τοῦ μυθιστορήματος, τῆς ἐφημερίδος
 καὶ τοῦ θεάτρου· ἐντεῦθεν ἡ ὑποστήριξις τῆς τοιαύτης πνευματικῆς συγκο-
 μιδῆς, ἡ φαινομενικὴ δημοτικότης παντός κοινωνικοῦ περιτρίμματος, ἐπιπλέον-
 τος ἐπὶ τῆς ἡθικῆς τρύτης ἰλῦος. Οὐδὲν ἱερὸν κατὰ τὴν σχολὴν ταύτην·
 θρησκεία, ἐπιστήμη, τέχνη, ἡθικότης, πᾶν ὅ,τι ὑψηλὸν καὶ γενναῖον εἶναι
 ἀντικείμενα τοῦ ἐκφυλισμοῦ τῶν. Ἐξευτελίζεται ἡ ἐνέργεια γυνή, κατασυ-
 κοφαντεῖται ὁ ἐντιμος πολίτης, χλευάζεται πᾶσα ὑπερέχουσα ἡθικὴ τάξις.
 Οἱ Ῥωμαῖοι, ὁ μέσος αἰὼν κατέλεγον τοὺς ἀνθρώπους τούτους εἰς τὴν τάξιν
 τῶν ἀτίμων, ἡ καθολικὴ ἐκκλησία ἤρνετο εἰς αὐτοὺς τὴν ταφὴν καὶ ἡ ἀρ-
 χαία ἱστορία τοὺς ἐπιγυμνάτισεν ὑπὸ τὸ ὄνομα τῶν συκοφαντῶν· μόνον δὲ
 δυστυχῶς ἐν τῇ νεωτέρᾳ κοινωνίᾳ δὲν εὗρον εἰσέτι τὴν προσήκουσαν αὐ-
 τοῖς θέσιν. Οὗτοι ὑπῆρξαν κατ' ἐξοχὴν οἱ στρατηγοὶ τῆς παρισυνῆς Κοινότη-
 τος· καὶ οὗτοι οἱ ἀποτυχόντες ν' ἀναδειχθῶσιν ἐν τῇ κοινωνίᾳ, οἱ ὁμόσαν-
 τες θανάσιμον κατ' αὐτῆς μῖτος, πρόθυμοι δολοφόνοι καὶ συκοφάνται πάσης
 ὑπεροχῆς εἶναι οἱ διαμορφοῦντες δυστυχῶς τὴν λεγομένην κοινὴν γνώμην
 τῶν κατωτάτων τάξεων, οἱ ἐμπνέοντες εἰς αὐτὴν τὰ ἴδια μίσση, οἱ προκη-
 ρύττοντες τὴν ἀνατροπὴν παντός καθεστῶτος, ἐν τῷ ὁποίῳ οὐδεμίαν εὐρί-
 σκουσι θέσιν οἱ συνεταυριζόμενοι μετὰ τῶν ἑταίρων καὶ τῶν φαυλοβίων, οἱ
 τιθέμενοι ἐν πρώτῃ εὐκαιρίᾳ ἐπὶ κεφαλῆς τοῦ κοινωνικοῦ συρφετοῦ, ἵνα σύ-
 ρωσιν αὐτὸν ἐν σατανικῇ ἡδονῇ εἰς τὸ ἔγκλημα, εἰς τὴν ἀτιμίαν, εἰς τὴν
 δολοφονίαν.

Ὅποια ἄλλαι ἢ αἱ διαγραφεῖσαι ἀρχαὶ ἐν τῇ ἄνω εἰκόνι εἶναι αἱ ἀρχαὶ
 τῶν διεθνῶν, τῶν ἐξ ἐπαγγέλματος τούτων συνωμοτῶν καὶ ὑπονομέων τῆς

κοινωνικῆς τάξεως, οἵτινες ὑπὸ δικάφορα ὀνόματα, ἀλλ' ὑπὸ τὴν αὐτὴν κατ' οὐσίαν σημαίαν, κοινοῦνται ἐν τῇ λοιπῇ Εὐρώπῃ, μηδενιστὰι ἐν Ρωσίᾳ, οὐδεμίαν ἠθικὴν ἀρχὴν πρεσβεύοντες ἢ ἀναγνωρίζοντες, οὐδεμίαν ὀργανωτικὴν ἰδέαν ἐκπροσωποῦντες ἐν τῷ πυρετῷ τῆς καταστρεπτικῆς μανίας, ἢ τὸ σιωπηλὸν τῆς ὕλιστικῆς θεωρίας συμπέρασμα — μετ' ἐμὲ ὁ κατακλυσμός; ἀπκντες οἱ ἥρωες καὶ οἱ προφήται τῆς τάξεως ταύτης, ἐκπνέοντες ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ ἀγῶνος ἢ ἐπὶ τῆς πλατείας τῆς καταδίκης, ἀποκαλοῦσιν ἐκυτοὺς μετ' ἐμφάτεως ὕλιστάς, καταφρονοῦντας τὸν θάνατον, διότι μετ' αὐτοῦ ἔρχεται τὸ μηδέν, ὡς κτερρόνουν τὴν κοινωνίαν, κατὰ πρόσωπον τῆς ὁποίας ἀπευθύνουσι τὴν τελευταίαν ταύτην ὕβριν. . . . Καὶ ἔχουσι δίκαιον τοιαύτην συλλαβόντες ἀντίληψιν περὶ τῆς ἠθικῆς ἀρχῆς τῆς κοινωνίας οἱ ἀποστάται οὗτοι μάρτυρες ψευδοῦς θρησκείας, οἱ φανατικοὶ οὗτοι ἐνθουσιασταὶ τοῦ ὕλισμοῦ, διότι ἡ κοινωνία μὴ κατανοήσασα εἰσέτι τελείως τὴν ἀποστολὴν αὐτῆς, δὲν ἐμερίμνησεν ὅσον ὤφειλε περὶ τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς αὐτῆς ὑγείας καὶ ἀναπτύξεως. Ὁ ἄνθρωπος ὀφείλει νὰ μεριμνᾷ ἐξίσου καὶ ἀναλόγως περὶ ὅλων τῶν μελῶν τοῦ σώματος αὐτοῦ, ἡ δὲ κοινωνία, ὁ ἄνθρωπος ἐν μεγαλογραφίᾳ, κηδομένη περὶ τῆς ὑγείας αὐτῆς, τῆς φυσικῆς καὶ ἠθικῆς εὐεξίας αὐτῆς, ὀφείλει διὰ καταλλήλου ἀνατροφῆς καὶ παιδεύσεως νὰ μεριμνήσῃ περὶ τῆς ψυχικῆς τελειότητος πάντων τῶν μελῶν τοῦ κοινωνικοῦ ὀργανισμοῦ· ἀτελῆς, πλημμελῆς, μονομερῆς ἀνατροφή θέλει ἔχει τοιαῦται ἀποτελέσματα. . . . Καὶ τότε οἱ δημαγωγοί, οἱ ἐνδιαφερόμενοι διὰ τὴν καταστροφὴν τοῦ καθεστώτος, θέλουσιν εὖρει ὕλην πρόσφορον, ἵν' ἀνάψωσι τὴν πυρκαϊάν τῆς κοινωνικῆς στάξεως καὶ ἀναρχίας· καὶ θέλουσι ψιθυρίσει εἰς τὰ ὦτα ἀμυλοῦς λαοῦ, οὐδεμίαν ἔχοντος συνείδησιν τῆς πνευματικῆς καὶ ἠθικῆς ἀποστολῆς τῆς κοινωνίας, οὐδεμίαν θρησκευτικὴν ἔννοιαν κακτημένου, διότι ἡ ἐκκλησία ἠρκέσθη εἰς τοὺς τύπους μόνον, ὀλιγορήσασα τῆς οὐσίας, θέλουσιν εἶπει αὐτῷ ὅτι οὐδὲν ἀληθές, οὐδὲν ἀγαθόν, οὐδὲν καλόν, οὐδὲν δίκαιον ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ, ὅτι ἡ ἁκαδήμεια, ὅτι ὁ ναὸς, τὸ μουτεῖον πᾶσα ἔκφρασις τῆς τέχνης καὶ τῆς ἐπιστήμης ἐδημιουργήθησαν ἐκ τοῦ ἰδρώτος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ λαοῦ, ὅτι εἶναι ἄξια καταστροφῆς, ὅσον καὶ ἂν ἐπιγράψῃ ἐπὶ τῶν προμετωπίδων αὐτῶν προνοητικὴ κυβέρνησις — *Ἐλευθερία, ἰσότης, ἀδελφότης, ἐθνικὴ ἰδιοκτησία*, ὅπως συμβαίνει τὸ λυπηρὸν τοῦτο φαινόμενον τῆς ἠθικῆς καταστάσεως τῆς νεωτέρας κοινωνίας ἐν Παρισίοις. Ἀλλὰ τί πταίει ὁ λαὸς ὁ μηδεμιᾶς τυχὼν ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς ἀναπτύξεως ἀπὸ μέρους τῶν πεφωτισμένων τάξεων τῆς κοινωνίας, ὁ μηδέποτε διδασχθεὶς τὴν πλήρη ἔννοιαν τῶν καθήκόντων αὐτοῦ καὶ τῶν δικαιωμάτων, λαμβάνων δὲ μόνον τὴν πνευματικὴν αὐτοῦ διδασκαλίαν ἀπὸ τῆς δυσώδεις σελίδας τοῦ *Zola*, δι' ὧν μορφοῦται τὸ αἰσθητικὸν καὶ καλλιτεχνικὸν αὐτοῦ αἶσθημα, ὁ λαμβάνων εἰκόνα καὶ παρᾶστασιν τῆς κοινωνίας ἐκ τῶν σκανδαλωδῶν ἀνεκδότων καὶ διηγήσεων, ἐκ τῶν ρυπαρῶν ἀρθριδίων τῶν ἐφημερίδων, τῶν προαγωγῶν

τούτων τῆς δημοσίας ἠθικῆς, ὅποτε δὲν καθοδηγεῖ αὐτὰς ὑψηλὸν τι ἠθικὸν συμφέρον τῆς κοινωνίας, ἀλλὰ κερδοσκοπικὴ τις μόνον τάτις, ὁ συλλαμβάνων τὴν εἰκόνα τῆς κοινωνίας καὶ μορφῶν τὰς ἐπ' αὐτῆς πεποιθήσεις τοῦ ἐκ τῶν ἀσέμνων παραστάσεων τοῦ θεάτρου, ὅποτε ἡ μόλις ἀποφοιτήσασα τοῦ παρθενγωγείου σεμνὴ παρθένος, ὁ θαμίζων εἰσέτι ἐν τοῖς διδασκαλείοις μεῖραξ ἔρχονται νὰ λάβωσιν ἐν τοιούτοις καταγωγίαις τὸ πρῶτον μῦρον καὶ χρῖσμα τῆς ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς αὐτῶν μορφώσεως καὶ διδασκαλίας, ἵνα ἴδωσιν ἐν τοῖς πικνοράμασι τούτοις τῆς κοινωνικῆς ἐκλύσεως τὰ ἔλκη ἐκεῖνα, τὰ ὅποια πάσκα σώφρων κοινωνία περίοροντις ὠφελεν' ἀποκρύπτει ἀπὸ τοῦ βλέμματος τοῦ δημοσίου, στρέφουσα τὴν προσοχὴν αὐτοῦ ἐπ' ἄλλα γενναϊότερα καὶ εὐγενέστερα; Οὕτως ὁ σκεπτικισμὸς, ἡ ἀδικορορία ἐγκεντρίζεται ἐν τῇ καρδίᾳ καὶ τῇ συνειδήσει τοῦ λαοῦ, καὶ ἐπέρχονται μετ' ὀλίγον τὰ λυπηρὰ ἐκεῖνα ἀποτελέσματα, ὧν ἡ εἰκὼν τοσάκις ἀνεπαρεστάθη ἐν τῇ ἀνθρωπίνῃ ἱστορίᾳ. . . .

Τοιαύτη ἀνατροφή, ἀπόβλητος ξένης διαφθορᾶς μίμησις, θεωρηθεῖσα ὡς πολιτισμὸς, ἐπήνεγκεν ἐν Ρωσίᾳ ἐν μὲν ταῖς ἀνωτέροις αὐτῆς τάξεσι τὸν *μηδενισμόν*, ἐν δὲ ταῖς κατωτέροις τὸν κοινωνισμόν. Ἐλαχίστη ἡ διαφορὰ ἀναμφιβόλως μεταξὺ τῶν δύο τούτων ἐκφράσεων μιᾶς καὶ τῆς αὐτῆς ἀρχῆς, διότι κατ' οὐσίαν ἀμφότεραι σκοποῦσι τὴν καταστροφὴν τοῦ καθεστώτος, μὲ μόνην τὴν διαφορὰν ὅτι ἡ πρώτη ἐν τῷ πνευματικῷ αὐτῆς πυρετῷ οὐδέποτε ἐσκέφθη περὶ δημιουργίας, περιορισθεῖσα μόνον νὰ τεθῇ ἐπὶ κεφαλῆς τῶν κατωτάτων τάξεων καὶ νὰ ἐκμεταλλευθῇ τὴν ἀμάθειαν αὐτῶν καὶ τὰ ἔνστικτα, ἵνα κορέσῃ τὴν μονομανίαν τοῦ ἐμπρησμοῦ καὶ τῆς καταστροφῆς, ὑφ' ἧς πάσχει τὸ νευρικὸν αὐτῆς σύστημα, ἐξωθοῦν αὐτὴν εἰς πᾶσαν ἐγκληματικὴν σκέψιν καὶ ἐπιχείρησιν.

Καὶ εὗρέθη ὅλη πρόχειρος ἐν Ρωσίᾳ ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην εὐρωπαϊκὴν χώραν. Ἡ κατάργησις τῆς ἰδιοκτησίας, τῆς ὀργανωμένης ταύτης ἐν τῇ κοινωνίᾳ κλοπῆς, κατὰ τὴν κοινωνιστικὴν καὶ μηδενιστικὴν ἀποψιν, οὐδεμίαν ἡδύνατο νὰ ἐμποιήσῃ ζῶντων ἐντύπωσιν καὶ συγκίνησιν ἐν Ρωσίᾳ, ὅπου ἐπικρατεῖ εἰσέτι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον τὸ κοινοτικὸν τῶν κτήσεων σύστημα, εὐχερῶς ἀναμιμνήσκον τὴν πρώτην ἱστορικὴν τῶν κοινωνιῶν περίοδον. Ἡ ἀραιότης τοῦ πληθυσμοῦ, ἡ ἀπέραντος εὐρύτης τῶν πεδιάδων τοῦ ῥωσικοῦ κράτους δὲν ἐπήνεγκον εἰσέτι τὴν ἀνάγκην τῆς ἀτομικῆς ἰδιοκτησίας, ὅποια ἐπιφαίνεται κατὰ τὴν μετέθεσιν τῶν λαῶν εἰς κοινωνικὸν βίον κανονικώτερον καὶ μᾶλλον ὀργανωμένον. Τὸ κοινοτικὸν τῶν κτήσεων σύστημα ἀπὸ αἰώνων ἤδη ἐξαρανισθὲν ἐν Εὐρώπῃ, μὴ ὑφιστάμενον πλέον ἢ παρὰ τισιν ἀγρίαις φυλαῖς, διετηρήθη εἰσέτι παραδόξως ἐν τῇ ἀνατολικῇ Εὐρώπῃ. Μόνον ἐν Ρωσίᾳ δυνάμεθα ὡσαύτως νὰ συναντήσωμεν τὸν πανάρχαιον ἐκεῖνον τύπον τῆς οἰκογενειακῆς ἰδιοκτησίας, τὸν ἀναμιμνήσκοντα ἡμῖν τοὺς πατριαρχικοὺς τῆς Γερμανίας χρόνους. Ἀριστος τῆς χώρας ταύτης γνώστης, ὁ

Κ. Α. Leroy-Beaulieu, ἔγραψε πρό τινας χρόνους τὰ ἀκόλουθα σὺν τοῖς ἄλλοις περὶ τοῦ πατριαρχικοῦ συστήματος τοῦ ἰσχύοντος μέχρι τῆς σήμερον ἐν τῷ ρωσικῷ χωρίῳ: Ἀὐτὴν τῇ ἰδέᾳ (καλύβῃ) τοῦ Μουζίκου ἡ οἰκογένεια διετήρησε τωόντι μέχρι τῶν ἡμερῶν ἡμῶν πατριαρχικόν, ἀρχαῖκόν χαρακτηῖρα. Ἡ περιουσία τῶν χωρικῶν μένει ἀδιαίρετος μεταξὺ τῶν συνοικούντων τέκνων ἢ ἀδελφῶν, καθότι ἕκαστος τοῦ οἴκου ἄνθρωπος κέκτηται ὅμοιον ἐπ' αὐτῆς τίτλον. Πᾶν δ' ὅ,τι βλέπομεν ἐν τῷ δήμῳ, τὸ ἐκνευρίσκομεν ἐν σπέρματι καὶ ἐν τῇ οἰκογενείᾳ. Ὁ ρωσικὸς δῆμος δύναται νὰ θεωρηθῇ οὕτως εἰπεῖν ἡυξημένη οἰκογένεια, ὑπ' αἵρετοῦ κυβερνωμένη ἀρχηγοῦ, τοῦ γέροντος (Starosta). Παρ' αὐτῷ τὸ ἔδαφος, ἡ γῆ εἶναι ἡ ἀθροιστικὴ ἰδιοκτησία τῆς κοινότητος, ἕκαστος δ' ἄνθρωπος ἢ ἐκάστη οἰκογένεια ἀπολαμβάνει ἴσην αὐτῆς μερίδα. Παρὰ τῷ Ῥώτῳ χωρικῷ ὁ δεσμός τῆς οἰκογενείας καὶ τῆς κοινότητος εἶναι συνκρίσιμος ἐν παντί, ἀδυνάτου ὄντος νὰ κατανοηθῇ καλῶς ἢ πρώτη ἄνευ τῆς δευτέρας. . . . Ὁ οἰκογενειάρχης κατὰ τὰ ἀρχαῖα ρωσικὰ ἦδη εἶναι κύριος ἐν τῇ οἰκίᾳ του, ὡς ὁ Τσάρος ἐν τῷ ἔθνει· καὶ πρέπει ν' ἀνέλθωμεν ἐπέκεινα τοῦ μέσου αἰῶνος, μέχρι τῆς κλασικῆς ἀρχαιότητος καὶ τῆς πατρικῆς ἐξουσίας τῶν Ρωμαίων, ἵνα εὖρωμεν ἀνάλογόν τι ἐν τῇ δύσει φαινόμενον· ἡ ἡλικία οὐδαμῶς χειραφετεῖ τὸ τέκνον τοῦ ρώσου χωρικοῦ ἀπὸ τῆς πατρικῆς ἐξουσίας· ὁ δὲ ἔρηθος καὶ ἔγγαμος υἱὸς μένει ὑποτελής, μέχρις ὅτου λάβῃ τέκνα ἐν ἀνδρικῇ ἡλικίᾳ, ἢ καταστῇ ἐκ περιτροπῆς οἰκογενειάρχης. Ἡ οἰκογενειακὴ κυριαρχία διέμεινεν ἀνέπαφος διὰ μέσου ὅλων τῶν ἀλλοιώσεων καὶ ὅλων τῶν ἐπαναστάσεων τῆς Ρωσίας.¹

ὑπὸ τὸ πνεῦμα τοῦτο τελεῖται πᾶσα ἐργασία ἐν ταῖς ἀγροτικαῖς κοινότησι· δύο ἢ τρεῖς οἰκογένειαι συνενοῦσιν ἐπὶ παραδείγματι τοὺς βόας αὐτῶν, καλλιεργοῦσι κατὰ πρῶτον τοὺς ἀγροὺς τῆς μιᾶς οἰκογενείας, ἀκολουθῶς τοὺς τῆς δευτέρας καὶ οὕτω καθ' ἑξῆς, διότι ἕνεκα τῆς τραχύτητος τοῦ ἐδάφους οἱ βόες τῆς μιᾶς οἰκογενείας δὲν ἐπαρκοῦσιν εἰς τὴν ἐπιτυχὴ τῶν γαιῶν αὐτῆς καλλιέργειαν. Μεθ' ὅλης δὲ τᾶς συμφώνως πρὸς τὸ πνεῦμα τοῦ νεωτέρου κοινωνικοῦ βίου μεταρρυθμίσεις ἐπικρατεῖ αἰετοῦ ἐν τοῖς ἀγροῖς ἢ κοινοτικῇ αὕτῃ τάσει, ἔμφυτος καταστατὰ ἰδιότης τῆς ρωσικῆς φυλῆς, καὶ ἐντεῦθεν ἢ οὐχὶ ἄτοπος γνώμη πολλῶν φρονούντων, ὅτι αἰφνιδίᾳ μετατροπῇ τοῦ συστήματος τούτου θέλει ἐπενέγκει στασιμότητα μᾶλλον ἢ πρόοδον ἐν τῷ βίῳ τῆς ρωσικῆς κοινωνίας.

Ἀνάλογον πρὸς τὸν ἀγροτικὸν κοινωνισμὸν φαινόμενον παρατηρεῖται ὡσαύτως καὶ ἐν τοῖς ρωσικοῖς ἐργοστασίαις. Ἡ ἐν τοῖς βιομηχανικοῖς καταστήμασι τῶν πόλεων ἐργασία ὑπομνησκει ὑπὸ πολλὰς ἐπόψεις τὰ κοινοτικά καὶ πατριαρχικά συστήματα τοῦ ρωσικοῦ χωρίου. Ἡ ὁργάνωσις τῆς ἐργασίας, τὸ περιλάλητον τοῦτο σύνθημα κοινωνιστικῶν τινῶν ἰδεολόγων, ἔσχε

¹ Revue des deux Mondes.—Novembre 1879.

τὴν κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον ἐφαρμογὴν αὐτοῦ καὶ πρὸς γινώσκουσιν ἐν τῷ
ρωσικῷ ἐργαστασίῳ· καὶ κατὰ πᾶσαν πιθανότητα τὸ σύστημα τοῦτο τῆς ὀρ-
γανώσεως τῆς ἐργασίας κατὰ τὰς ἀρχὰς τῆς ἀλληλεγγύου ἀσφαλείας ἤθε-
λεν εὐρύτερον εἶτι διαδοθῆ καὶ ἀνεπτυχθῆ ἐν τῇ ρωσικῇ βιομηχανίᾳ, ἂν οἱ
ἐργατικοὶ συνεταιρισμοὶ δὲν ἐθεωροῦντο λίαν ὑπόπτως ὑπὸ τῆς κυβερνήσεως,
ἰσχυροὺς ἐχούσης λόγους, νὰ ὑποπτεύηται αὐτοὺς ὡς ἀφετηρίας καὶ κέντρα
πρὸς ἐπαναστατικούς συνεταιρισμοὺς καὶ ἀνατρεπτικὰς συνενώσεις, ἐπισή-
μως ἀποδειχθέντος ἐσχάτως, ὅτι φωλεὰ πάσης συνωμοσίας εἶναι τὸ ἐρ-
γοστάσιον, ἐν τῷ ὁποίῳ κυρίως τελεῖται ὁ μηδενιστικὸς τῶν ἀναρχικῶν προ-
σηλυτισμὸς καὶ πᾶσα ἀπόπειρα ἀνατροπῆς τῆς ὑφισταμένης κοινωνικῆς τά-
ξεως.

Ἐν τῷ χωρίῳ αὐτοῦ διαμένων ὁ Ρῶσος χωρικὸς κέκτηται πᾶσας τὰς ἀρε-
τὰς τῶν πατριαρχικῶν χρόνων· βοηθεῖ τὸν πλησίον, ἐργάζεται μετ' αὐτοῦ,
ὅταν οὗτος δὲν δύναται ν' ἀποτελειώτῃ τὸ ἔργον του· πράττων δὲ τοῦτο,
ἐνεργεῖ κατὰ τὰς ὑπαγορεύσεις ἐμφύτου ἠθικοῦ αἰσθήματος, ἐπιτάττοντος αὐ-
τῷ τὰ καθήκοντα τῆς φιλανθρωπίας καὶ τῆς ἀλληλοβοηθείας. Εἶναι τύ-
πος ἀγαθοῦ ἀνθρώπου, προτιμῶν ν' ἀπολέσῃ τὸ δίκαιον, ἢ νὰ μεταβῇ εἰς
τὸ δικαστήριον πρὸς διεκδίκησιν αὐτοῦ, κινδυνεύων οὕτω νὰ διαρρήξῃ κατὰ
πᾶσαν πιθανότητα πᾶσαν πρὸς συγχωρικὸν σχέσιν καὶ οὕτω νὰ ἐκραγῇ ἐν τῷ
μέλλοντι ἐμφύλιος καὶ διαρκῆς ἐν τῷ χωρίῳ ἀγὼν, σκηναὶ ἐκδικήσεων, ὡς
συμβαίνει ἐν πολλαῖς μὲν ἀνεπτυγμέναις εἰσέτι χώραις, ἐνθα ἐπικρατεῖ
κατ' ἐξοχὴν ὁ ἀτομισμὸς, ἢ δὲ ἰδιωτικὴ ἐκδίκησις θεωρεῖται ἀνωτέρω τῆς
κοινωνικῆς αὐθεντείας. Τὸ δὲ αἶσθημα τοῦτο τοῦ Ρώτου χωρικοῦ εἶναι ἀπόρ-
ροια μᾶλλον ἠθικοῦ ἐπιτάγματος ἢ ἀνάγκη κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης. Εἶ-
ναι ὀλιγαρκῆς ὁ Ρῶσος χωρικὸς καὶ τὸ αἶσθημα τοῦτο καθίστησιν αὐτὸν το-
σοῦτον αὐτάρκη, ὥστε νὰ καταφρονῇ μὲν πᾶσαν κτῆσιν πλούτου, ἀπὸ βαθείας
δὲ πεποιθήσεως νὰ φρονῇ ὅτι ὁ πλοῦτος σπανιώτατα συσσωρεύεται εἰς ἓν καὶ
τὸ αὐτὸ δι' ἐντίμων καὶ ἀνεπιλήπτων μέσων.

Τοιοῦτος λαὸς, ἐνέχων εἰσέτι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον πάντα τὰ στοι-
χεῖα πρωτογόνου κοινωνικῆς καταστάσεως, διατελὼν εἰσέτι εἰς τὰ σπάργαντα
πνευματικῆς νηπιότητος καὶ ἀγνοίας, ἦτο ἐπόμενον νὰ καταστῇ εὐάλωτον
θῦμα πάσης πολιτικῆς μαγγανείας· μόνον εὐρὺ καὶ κατάλληλον σύστημα δη-
μοτικῆς παιδεύσεως ἠδύνατο νὰ ἐξορκίσῃ τὸν δαίμονα τῶν ἀνατροπῶν καὶ
νὰ προαγάγῃ τὸν λαὸν εἰς ἀνωτέραν τινὰ πνευματικὴν καὶ κοινωνικὴν τάξιν.
Ἀλλ' ἡ παίδευσις τοῦ λαοῦ, ὅπου τῆς χώρας ἀκαταλλήλως ἤθελεν εἰσαχθῆ,
ὑπῆρξε διὰ τὸν Ρῶσον χωρικὸν ὁ χιτὼν τῆς Δηϊκνεΐρας, πυρπολήσας μᾶλλον
ἢ ἐξαγνίσας τὴν ἠθικὴν αὐτοῦ συνείδησιν· ἀτελὲς μάθησις καὶ ἀνάπτυξις
σαλεύει τὸν νοῦν του, δημιουργῶν εἰς ἑαυτὸν νέους κόσμους καὶ ὑποδεικνύων
ψευδεῖς χιμαίρικους ὀρίζοντας· δὲν εὐχαριστεῖται πλέον ἐν τῇ ἐξοχῇ, ἐν ᾗ
τοσοῦτον εὐδαίμονες ἔζων οἱ γονεῖς αὐτοῦ, ἀπέρχεται εἰς τὴν πόλιν, εἰς τὸν

κέρσον τῆς πάλῃς καὶ τῆς θυέλλῃς, ἐν μέσῳ τῶν κινδύνων ποικίλης κοινω-
νίας πρὸς πλουτισμόν· καὶ ἐπιτυχάνων μὲν καθίσταται χρηστὸς τις ἴσως
ἄστος, ἀλλ' ἀποτυχάνων πίπτει ἠθικῶς ἄμα· τὸ δὲ οἰνόπνευμα εἶναι ἡ μόνη
αὐτοῦ καταφυγὴ καὶ παραμυθία. Καὶ τότε ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τῆς μέθης, τοῦ
πνευματικοῦ τούτου ἱλίγγου, συλλαμβάνει ἅπαντα ἐκεῖνα τὰ σχέδια τῆς
ἐρημώσεως καὶ τῆς καταστροφῆς τῆς κοινωνικῆς τάξεως, σκοτεινὸς συνωμό-
της ὀνειροπλῶν ἐμπρησμοὺς καὶ δηρώσεις, καταλήγων ἐλβεινὸν βίον ἐν τῇ
εἰρκτῇ ἢ ἐν τῇ Σιβηρίᾳ, ἢ αὐτοκτονῶν ἐξ ἀπελπισίας ἐπὶ τῇ ἀποτυχίᾳ τῶν
φαντασιοκεπιῶν τῆς ὑπὸ τὴν ἐπίδρασιν τοῦ οἰνοπνεύματος διατυπωθείσης
κοινωνικῆς αὐτοῦ δημιουργίας. Διεφθαρμένη κυβερνήσις, οὐδὲν ἰδανικὸν ἔχουσα
πλὴν τῆς κατακτῆσεως, πλουτοῦσα ἐκ τοῦ ἰδρώτος καὶ τοῦ αἵματος τοῦ
λαοῦ, ἀποζῶσα ἐκ τῶν καταχρήσεων τῆς δωροδοκίας, οὐδὲν ἔχουσα συμφέ-
ρον πρὸς τὴν ἐφορμογὴν τῶν περιλαλήτων μεταρρυθμίσεων, αἵτινες ἐπὶ τοῦ
χάρτου μόνον ἀναγράφονται, παραχωροῦσα πᾶσας τὰς πολιτικὰς θέσεις εἰς
ἀνθρώπους ἀνικάνους ἀντὶ χρηματικῆς ἐξπγορᾶς ἢ ἄλλων ἀναλόγων μέσων,
ἥμιστά συμφώνων πρὸς τὴν πολιτικὴν ἡθικὴν καὶ χρηστότητα, δὲν εἶναι δυ-
νατὸν διὰ καταλλήλου διοικήσεως καὶ τῶν προσηκουσῶν μεταρρυθμίσεων νὰ
θέσῃ τέρμα εἰς τὴν κατὰστασιν ταύτην, καθιεροῦσα νέαν ἐποχὴν ἐν τῇ ρω-
σικῇ ἱστορίᾳ καὶ λαμβάνουσα τὴν πρωτοβουλίαν τῶν πραγματικῶν μεταρ-
ρυθμίσεων, αὐτὴ πρότερον μεταρρυθμιζομένη καὶ βελτιουμένη. Ἐντεῦθεν τὸ
μῖσος τοῦ λαοῦ κατὰ τῶν ἀνωτάτων τάξεων τῆς κοινωνίας, καὶ ἰδίως κατὰ
τῆς τάξεως τῶν κυβερνητικῶν ὑπαλλήλων, οὓς θεωρεῖ ὡς τοὺς ἀσπονδοτά-
τους τῶν πολέμικων τῶν, ὡς τὰ ἀπαίτια ὄργανα καταστρεπτικῆς δυνάμεως,
ἧς κεφαλὴ μὲν εἶναι ὁ Τσάρος καὶ ἡ κεντρικὴ ἐν Πετροπόλει κυβερνήσις, ὄρ-
γανα δὲ ἐξίσου ὑπεύθυνα καὶ συνένοχα οἱ ἐν ταῖς ἐπαρχίαις διοικηταὶ καὶ
ὑπάλληλοι. Ἐὰν μεγάλᾳ ἐγκλήματι, ἅτινα κηλιδοῦσι σήμερον τὰς σελίδας
τῆς ρωσικῆς ἱστορίας, αἱ δολοφόνοι ἀπύπναι ἀπὸ τοῦ Τσάρου μέχρι τοῦ τε-
λευταίου τῶν ἀστυνομικῶν ὑπαλλήλων θέν εἶναι μόνον ἀπόρροια ὀρισμένης
τάξεως ἀνατρεπτικῶν στοιχείων, ἀλλ' εἶναι ἄμα σιωπηλὴ ἀποδοχὴ ὑπὸ
πάσης τῆς ρωσικῆς κοινωνίας, εἶναι τὸ ἠθικὸν ἐκεῖνο *delirium tremens*, τὸ
ὁποῖον μετὰ τοσαύτης γραφικῆς ζοφερότητος διατύπου πρό τινας χρόνους ἐν
Γαλλίᾳ ὁ κ. *Taine*¹ ἀπεικονίζων τὴν γαλλικὴν ἐπανάστασιν. Ἡ ρωσικὴ
κοινωνία νοσεῖ σήμερον ἐκ τῆς καταχρήσεως δηλητηρίων, φυσικῶν καὶ ἠθι-
κῶν πνευματωδῶν ποτῶν, ἐξεγειρόντων τὸν ἠθικὸν αὐτῆς ὀργανισμόν μέχρι
τῶν τελευταίων ὁρίων τῆς κοινωνικῆς παραφροσύνης. Ἡθικὸν *delirium tre-*
mens ἐν τινὶ κοινωνίᾳ εἶναι ἀνώτερον περιγραφῆς ἐν ὅλῃ αὐτοῦ τῇ λεπτο-
μερείᾳ καὶ ἀκριβείᾳ, ἀπόκειται δὲ μᾶλλον εἰς τὴν φαντασίαν νὰ τὸ συλλά-
βῃ καὶ νὰ τὸ διατυπώσῃ.

Τοιαύτη ἡ νόσος σήμερον τῆς ρωσικῆς κοινωνίας· οὐδεμία ἠθικὴ καὶ

¹ Origines de la France contemporaine.— La Revolution.

πνευματική ανάπτυξις, διότι ανωτέρα καὶ κατωτέρα παίδευσις συντελεῖ μάλ-
λον εἰς τὴν ἐξοχρείωσιν ἢ εἰς τὴν ἡθικότητα τῆς κοινωνίας· οὐδεμία πολιτικὴ
τοῦ λαοῦ αὐτοβουλία, συντελεστικὴ κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἥττον εἰς τινὰ
αὐτοῦ ἀνθρωπίνην, ἥτις ἀπορροφᾶται ὑπὸ φαύλης συγκρατητικῆς διοικήσεως,
ἐπαχθὲς στρατολογικὸν σύστημα καὶ ἐντεῦθεν ἀνωφελεῖς πόλεμοι ἀπορροφῶν-
τες πᾶσαν πολιτικὴν ἐκμάδα ζωῆς καὶ ἐργασίας τοῦ κατωτάτου λαοῦ ἐπ'
ὠφελείᾳ τῶν ἀνωτάτων τάξεων· ἑλλειψίς ἡθικῶν ἀρχῶν παρὰ ταῖς τάξεσι
ταύταις, αἵτινες θύματα στρεβλῶν συστημάτων ἀρνοῦνται πᾶσαν ἰδέαν
ἡθικῆς ἐν τῇ κοινωνίᾳ ἀρχῆς, ἐν δὲ τοῖς κόλποις αὐτῶν ἐπιτρέπουσι νὰ
στρατολογῶνται οἱ ἡγέται τῆς κοινωνικῆς ἀνατροπῆς, ἥτις ὑπὸ τὸ ἀπαί-
σιον τοῦ Μηδενισμοῦ ὄνομα ἔχει ἐν τῷ προγράμματι αὐτῆς ἀνγεγραμμένα
πάντα τὰ μέσα, τὰ δυνάμενα νὰ συντελέσωσιν εἰς τὴν πλήρωσιν τῶν σχε-
δίων αὐτῆς, τὸν ἐμπρησμόν καὶ τὴν δολοφονίαν ἀπὸ τοῦ αὐτοκράτορος μέχρι
τοῦ τελευταίου τῶν ὑπαλλήλων τοῦ. Ἡ δὲ εὐρεῖα αὕτη συνωμοσίς, εἰ καὶ
ἐν τῇ ἀρχῇ ἔτι, περιβόλλει ἐν εἴδει φοβεροῦ καὶ ἀκαταλήπτου δικτυωτοῦ
λαβυρίνθου διὰ τῶν πλοκάμων αὐτῆς ἀπασαν τὴν αὐτοκρατορίαν, ἔχουσα
τοὺς ἥρωας αὐτῆς, τοὺς μάρτυρας, δυνάμενη κατὰ πᾶσαν στιγμὴν νὰ με-
ταχειρισθῇ τούτους πρὸς πᾶσαν ἐπιχείρησιν κατὰ τοῦ ὑφισταμένου κοινωνι-
κοῦ καθεστώτος.

Δ΄.

Καὶ τίς ὑπέχει τὴν ἀληθῆ εὐθύνην τῆς ἡθικῆς καύτης καταστάσεως, τῆς
πνευματικῆς καύτης ἐκβαρύνσεως τῆς ρωσικῆς κοινωνίας, ἥτις ὁσημέ-
ρρι ἐκφαίνεται καθυρτώτερον καὶ ζοφερώτερον, ἐκπαιλουσα νὰ ὑποσκάψῃ
ἐξ ὁλοκλήρου τὰς βάσεις, ἐφ' ὧν στηρίζεται πᾶσα ἀρχὴ καὶ πᾶς θεσμός αὐ-
τῆς καὶ σύνδεσμος; Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε ρηθέντων προφανῶς καταδεί-
κνυται, ὅτι αὐτὴ ἡ ρωσικὴ κυβερνήσις, τὸ πολιτικὸν αὐτῆς σύστημα, τὸ
συντελοῦν εἰς τὴν ἐξάντλησιν μᾶλλον ἢ εἰς τὴν ζωτικότητα τοῦ ἔθνους εἶναι
τὰ αἷτια τὰ προκαλέσαντα τὴν ἐχθροπάθειαν ταύτην κατὰ τῆς ὑφισταμένης
τάξεως, αἱ ὑποθάψασαι τοὺς παρὰβλαπτάτους πόθους καὶ τὰς μᾶλλον
ἀπραγματοποιήτους χιμαίρας ἐν τῇ κεφαλῇ τῆς ρωσικῆς κοινωνίας. Ὁ συ-
ναισθανθεὶς τὴν ἀνθρωπίνην αὐτοῦ ἀξίαν καὶ ἀτομικότητα Ρῶσος πολίτης, ὁ
λαβὼν συνείδησιν τῆς ἐν τῇ πολιτικῇ κοινωνίᾳ ἀποστολῆς αὐτοῦ, ὁ ἔχων
γνώσιν καθηκόντων καὶ δικαιωμάτων, ἐρωτᾷ ἑαυτὸν μετ' ἀπορίας τίς ὁ
λόγος τῆς ὑπάρξεως κυβερνήσεως, ἥτις δικαιωμάτων μόνον ἔχουσα ἀξιό-
σεις, ἀδιαφοροῦσα δὲ διὰ τὰ καθήκοντα αὐτῆς, ἐπικάθηται βαρὺς Ἐφιάλ-
της ἐπὶ τοῦ στήθους τοῦ ἔθνους, κωλύουσα αὐτὸ νὰ ἀναπνεύσῃ καὶ νὰ κι-
νηθῇ ἐλευθέρως, λαμβάνει τὸ προϊόν τῆς ἐργασίας αὐτοῦ, ἐκμυζᾷ τὸ αἶμα
τῆς ζωῆς αὐτοῦ, περὶ ἑαυτῆς μόνον περισπῶσα καὶ τῶν περὶ αὐτὴν ἰσχυμέ-

νων καὶ λειτουργουσῶν ἀνωτάτων κοινωνικῶν δυνάμεων. Ὁ Ρῶσος χωρικὸς, ὁ ἀπελευθερωθεὶς τῇ γενναίᾳ πρωτοβουλίᾳ τοῦ αὐτοκράτορος Ἀλεξάνδρου, βλέπει ἐαυτὸν μέχρι τῆς σήμερον ἐπίσης δοῦλον, ἐπίσης δυστυχῆ ὑπὸ τὴν μάστιγα ἀθέμιτου συγκεντρωτικῆς κυβερνήσεως, ὅπως ἦτο τοιοῦτος ὑπὸ τὸ ἀρχαῖον κνοῦτον ἀγρίου χωροδεσπότη, καὶ ἐντεῦθεν ἡ ἐγκάρδιος ὑποδοχὴ καὶ ἡ ἡχώ, ἧς τυγχάνουσιν οἱ ἀνατρεπτικοὶ λόγοι καὶ αἱ προκηρύξεις οἷου-δήποτε Σπαρτάκου τῆς ρωσικῆς ἐλευθερίας.

Δὲν μοιροδοξῶ ἐν τῇ ἱστορικῇ ἀπόψει τῆς προόδου τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος· πρεσβύω τὴν ἀρχὴν ἐλευθέρως τινος βουλήσεως διεπούσης τὸν ἀνθρώπινον βίον τῶν λαῶν ἐν τῇ ἐκπολιτευτικῇ αὐτῶν σταδιοδρομίᾳ. Ἀλλ' ὑπάρχουσι περιστάσεις, καθ' ἃς ὁ λόγος σιγᾷ, ἀνίκανος νὰ πρᾶξῃ τι γενναῖον καὶ τέλειον, κλίνων δὲ ὑπὸ τὰ ἀγρία ἐνστικτὰ τῆς φύσεως, ἧτις τυφλῇ ἐκ τοῦ πάθους, κατερχομένη ἀπὸ τῆς ἠθικῆς αὐτῆς περικοπῆς, ὑποπίπτει εἰς τὰς ὀρέξεις καὶ τὰς παρὰ πλανήσεις εὐτελοῦς αἰσθητισμοῦ, ὑποβιβάζομένη ἐν ἑστῇ μοίρᾳ μετὰ τῶν ἀλόγων ζώων, ὧν ἡ ζωὴ ὑφίσταται μόνον διὰ τῆς χρήσεως τῶν φυσικῶν αὐτῶν δυνάμεων καὶ ἐνστίκτων. Ἐν τοιαύτῃ πνευματικῇ καταστάσει, διατελούσης κατὰ κοινωνίας, μόνον διὰ καταστροφῆς δύνανται νὰ ἐπιλυθῶσι πάντα τὰ ἐπασχολοῦντα αὐτὴν προβλήματα, ἐκ τῆς τοιαύτης δὲ ἀφρησίας νὰ ἀναγρῇ ἡ νέα ἱστορικὴ αὐτῆς περίοδος καὶ δράσις. Καὶ τοῦτο συμβαίνει ἀπὸ τινος χρόνου ἐν Ρωσίᾳ, ἐκφανέστερον ὅσημέραι διατυπούμενον καὶ διατρανούμενον. Ἀφ' ἐνός μὲν κυβερνήσις ἐκπροσωποῦσα τὰς παραδόσεις καὶ τὰ εἰδῶλα τοῦ παρελθόντος, σκοτεινὴ θεοκρατία ἐν μέσῳ τοῦ φωτός τοῦ δεκάτου ἐνάτου αἰῶνος, ἀντὶ πάσης ἐσωτερικῆς πραγματικῆς μεταρρυθμίσεως καὶ βελτιώσεως ὀνειροπολοῦσα κατακτήσεις ἀπλῶς χάριν κατακτήσεων, χάριν κορσμοῦ ἀγρίων ἐνστίκτων, οὐχὶ δὲ, ὡς ὑποκριτικῶς διακηρύττει, χάριν ἠθικῆς καὶ πνευματικῆς δούλων λαῶν ἀπολυτρώσεως· ἀφ' ἑτέρου δὲ Ἐπαγκράσταις, μηδερῖαν ἠθικὴν ἀρχὴν ἀνγνωρίζουσα, μηδὲν ἰδεῶδες πρεσβεύουσα, βκκχίς κορυβντιῶσα καὶ προσφέρουσα τὸ φίλημα παρχήρονος ἐρεθισμοῦ εἰς τὴν συνείδησιν λαοῦ νηπιύζοντος ἔτι, ἀναγορεύσασα δὲ τὴν δολοφονίαν καὶ τὸν ἐμπρησμόν ὡς τὰ ἱερὰ σύμβολα τοῦ κατὰστρεπτικοῦ αὐτῆς δεκαλόγου. Ἐν τοιαύτῃ ζοφερᾷ εἰκόνι διατυπῶται ἡ παρῶσα κατάστασις τῆς ρωσικῆς κοινωνίας, χωρὶς νὰ ὑποφαίνηται που φωτεινὴ τις ἀκτὶς σωτηρίας καὶ ἀπολυτρώσεως. Τί ἐπιφυλάσσει τὸ μέλλον; Θέλει σωφρονήσῃ ἡ κυβερνήσις, κατανοοῦσα τὸν ἀληθινὸν αὐτῆς σκοπὸν καὶ τὴν προσήκουσαν ἀποσταλὴν ἐν τῇ ρωσικῇ κοινωνίᾳ, θέλει αἰσθανθῇ ὅτι ἡ καλλίστη πολιτικὴ διὰ τὴν ρωσικὴν πολιτείαν εἶναι τὸ πρόγραμμα τῶν μεταρρυθμίσεων, οὐχὶ δὲ ἡ κατάκτησις καὶ ἡ ἄδικος προσβολὴ ξένων ἐθνικῶν δικαίων; Ἡ δὲ ἐπ' ἀνστάσις θέλει σκεφθῇ καὶ ἀποδείξῃ ὅτι μᾶλλον τῆς βίαις θριαμβεύει ὁ κυρίαρχος λόγος ἐν τῇ ἱστορίᾳ, ἀντὶ δὲ τῶν νεφελωδῶν χιμαίρων δυσπραγματοποιήτου μέλλοντος θέλει συναισθανθῇ τὰς ἀνάγκας τῆς πραγματικότη-

τος καὶ τὴν κατὰ τὸ ἐνὸν θεραπείαν αὐτῶν, ὅπως ἤρξαντο ἤδη φρονοῦντες εὐάριθμοὶ τινες τῶν ἐν Ρωσίᾳ εὖ φρονοῦντων; Ἰδοὺ τὸ ζήτημα.

Ἐν τούτοις προκειμένου τοῦ λόγου περὶ ἐπαναστάσεων καὶ τοιούτων κοινωνικῶν φαινομένων τῆς ἱστορίας δὲν εἶναι ἥως ἀνάξιοι ἰδιαιτέρως μνείας οἱ λόγοι οὗτοι Φρειδερίκου τοῦ Μεγάλου, δι' ὧν καὶ περὶ τὴν παροῦσαν μελέτην. Ἡ Σαθρότης καὶ ἀστέθεικα εἶναι ἀναπόφευκτοὶ ἐλλείψεις παντὸς ἀνθρωπίνου ἔργου. Αἱ ἐπαναστάσεις καὶ ἐν ταῖς μοναρχίαις καὶ ἐν ταῖς δημοκρατίαις ἔχουσι τὰ πρῶτα αὐτῶν αἰτίαι ἐν τοῖς ἀναλλοιώτοις νόμοις τῆς φύσεως. Τὰ δὲ ἀνθρώπινα πάθη δέον νὰ χρησιμεύωσιν ὡς ὠθησις, ἵνα ἀπὸ καιροῦ εἰς καιρὸν νέα προσάγωνται φαινόμενα ἐπὶ τῆς μεγάλης σκηνῆς τῆς ἱστορίας.¹

ΝΕΟΕΛΛΗΣ ΚΑΖΑΖΗΣ.

ΠΕΡΙ ΤΟΥ ΕΝ ΣΤΟΚΟΛΜῃ

Β' ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΠΟΙΝΟΛΟΓΙΚΟΥ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ*

Τὴν 8ὴν Αὐγούστου συνεπληρώθη ἔτος ἀφ' ἧς ἡμέρας εἰς τὴν βορειοτέραν εὐρωπαϊκὴν πρωτεύουσαν, τὴν Στοκόλμην, ἔκαμιν ἑναρξεν τῶν ἐργασιῶν τοῦ τοῦ Β' διεθνὲς περὶ τῶν Φυλακῶν συνέδριον. Ἄν καὶ πληθὺς δημοσιεύσεων προηγήθη, ἰδίως δ' ἐπηκολούθησε μετὰ τὸ Συνέδριον τοῦτο, πρέπει νὰ ὁμολογήσω ὅτι ἡ Σύνοδος αὕτη δὲν ἀπασχόλησε τὴν κοινὴν γνώμην, δὲν διήγειρε τὸ ἐνδιαφέρον τοῦ κοινοῦ τόσον, ὅσον πᾶς τις ἤθελε περιμένει ἀπὸ τοῦ ζήτημα τοῦ ἀπαρτίζον τὰ ἀντικείμενον τῶν συζητήσεων αὐτοῦ, ὅσον τέλος ἀπασχόλησε τὸ κοινὸν ἢ ἐν Λονδίνῳ τῷ 1872 γενομένη.

Οὔτε εἰς πλημμελῆ συγκρότησιν τοῦ Συνεδρίου, οὔτε εἰς πλημμελὲς πρόγραμμα τῶν ὑπὸ συζήτησιν θεμάτων ἀποδοτέον τοῦτο. Ὅταν τις ἐνθυμηθῇ, ὅτι τὴν 1/13 ἰουνίου συνήρχοντο εἰς Συνέδριον ἐν Βερολίνῳ οἱ δύο ἀρχιγραμματεῖς τῶν μεγαλειτέρων αὐτοκρατοριῶν καὶ μετ' αὐτῶν οἱ πρωθυπουργοὶ καὶ ὑπουργοὶ τῶν ἐξωτερικῶν τῶν λοιπῶν μεγάλων δυνάμεων τῆς Εὐρώπης, ὅπως κανονίσωσι τὴν τύχην τῶν λαῶν τῆς Ἀνατολῆς μετὰ τὸν συμβῆντα πόλεμον, θέλει εὐκόλως ἐννοήσῃ, ὅτι πᾶν Συνέδριον φιλειρηνικὸν ἀμέσως κατόπιν ἐρχόμενον δὲν ἠδύνατο ἢ νὰ ἐπισκικισθῇ. Ἀπὸ τοῦ Ἰουνίου μέχρι τῶν μέσων Ἰουλίου οἱ ἀνταποκριταὶ ἐφημερίδων, παραμονεύοντες τὴν εἴσοδον τοῦ μεγάρου Ῥατζιβίλ, ὅπως ἴδωσιν εἰσερχομένους καὶ ἐξερχομένους τοὺς Ἀφρικτύονας τῆς ἐποχῆς μας, καὶ ἐκ τῆς φυσιογνωμίας των κρίνωσι περὶ τῶν ἀποτελεσμάτων τῆς συνδιασκέψεως, ἐτηλεγράφουν εἰς τὰ πέρατα τῆς οἰκουμένης περὶ τοῦ, πῶς ὁ πρίγκηψ Γορτσάκωφ ἐφαίνετο σύννους ἢ εὐθυμος, πῶς ὁ λόρδος Βήκονσφηλδ ἐφαίνετο ζωηρὸς ἢ οὐ, καὶ ἄλλα τοιαῦτα, ποῖον

¹ Frédéric le grand, Oeuvres. — Du gouvernement du Brandebourg.

* Ἀνεγνώσθη ἐν τῷ Σολλόγῳ Παρνασσῷ.